

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΝΙΚΟΜΑΝΗ

Η Κέρκυρα των Ρωμαϊκών χρόνων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επόπτρια καθηγήτρια: Αλεξανδρίδου Αλεξάνδρα
Εξεταστική επιτροπή: Κατσικούδης Νικόλαος
Λιάμπη Αικατερίνη

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΝΙΚΟΜΑΝΗ

Η Κέρκυρα των Ρωμαϊκών χρόνων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επόπτρια καθηγήτρια: Αλεξανδρίδου Αλεξάνδρα
Εξεταστική επιτροπή: Κατσικούδης Νικόλαος
Λιάμπη Αικατερίνη

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2023

Η Κέρκυρα των Ρωμαϊκών χρόνων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επόπτρια καθηγήτρια: Αλεξανδρίδου Αλεξάνδρα

Εξεταστική επιτροπή: Κατσιακούδης Νικόλαος
Λιάμπη Αικατερίνη

«Η έγκριση της παρούσης μεταπτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα.» (Ν.5343/1932, άρθρο 202, παρ.2)

Στους γονείς μου και στον αδελφό μου

Συντομογραφίες

<i>ΑΔ</i>	<i>Αρχαιολογικόν Δελτίον</i>
<i>AJA</i>	<i>American Journal of Archaeology</i>
<i>BCH</i>	<i>Bulletin de correspondance hellénique</i>
<i>BSA</i>	<i>British School at Athens</i>
<i>ΠΑΕ</i>	<i>Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας</i>
<i>ŽA</i>	<i>Živa Antika</i>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
<i>Κεφάλαιο I</i>	
1.1. Γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο	13
1.2. Ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας	18
<i>Κεφάλαιο II</i>	
2.1. Η τοπογραφία του άστεως της ρωμαϊκής Κέρκυρας	20
2.2. Η ρωμαϊκή αγορά	20
2.3. Η ρωμαϊκή πόλη της Κασσιόπης	21
<i>Κεφάλαιο III</i>	
3.1. Δημόσια ρωμαϊκά κτίρια	23
3.2.1. Βαλανεία (balnea)	23
3.2.2. Βαλανείο Παλαιόπολης	23
3.3. Ρωμαϊκά λουτρά	26
3.3.1. Λουτρά Παλαιόπολης	27
3.3.2. Συμπληρωματικοί χώροι των λουτρών Παλαιόπολης	28
3.3.3. Κινητά ευρήματα από τους συμπληρωματικούς χώρους των λουτρών της Παλαιόπολης	29
3.4. Λουτρά στις «Σκάλλες» Αχαράβης	30
3.4.1. Κινητά ευρήματα από τα λουτρά της Αχαράβης	31
3.5. Λουτρά Κασσιόπης	32
3.6. Λουτρά στον οικισμό Μωραΐτικα	32
3.7. Ρωμαϊκά υδραγωγεία	33
3.7.1. Το υδραγωγείο της Αγίας Γουργής στο Πέραμα	33
3.8. Υδραγωγείο στα Μελίκια Λευκίμμης	34
3.9. Ρωμαϊκό ωδείο (Odeum)	35
3.10. Ρωμαϊκά νεώρια και σκευοθήκες	36

3.10.1. Ρωμαϊκά νεώρια στο λιμάνι του Αλκίνοου	37
3.12.2. Ρωμαϊκά νεώρια στον Υλλαϊκό λιμένα	39
3.11. Η ρωμαϊκή στοά	39

Κεφάλαιο IV

4. Η οικιστική οργάνωση στην Κέρκυρα κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους	41
4.1. Στρατιά Κανονιού	42
4.1.1. Στρατιά-Οικόπεδο «Βλαχόπουλου»	42
4.1.2. Στρατιά-Οικόπεδο «Βουτσελά»	43
4.1.3. Οικόπεδο «Δήμητρα Α.Ε.»	44
4.1.4. Οικόπεδο «Παχή»	44
4.2. Ρωμαϊκές οικίες στον Ανεμόμυλο	45
4.2.1. Οικόπεδο «Νικολούζου»	45
4.3. Ρωμαϊκές αγρεπαύλεις (villae rusticae)	46
4.3.1. Ρωμαϊκή αγρέπαυλη στις «Σκάλλες» Αχαράβης	48
4.3.2. Ρωμαϊκή αγρέπαυλη στην Κασσιόπη	48
4.3.3. Ρωμαϊκή αγρέπαυλη στις Μπενίτσες ως τμήμα συγκροτήματος ρωμαϊκών λουτρών	49
4.3.4. Κατάλοιπα ρωμαϊκών αγρεπαύλεων στη νότια Κέρκυρα	50

Κεφάλαιο V

5. Τα κεραμικά εργαστήρια της Κέρκυρας κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο	52
5.1. Περιοχή Κανονιού	53
5.2. Φιγαρέτο	53
5.3. Περιοχή Κασσιόπης	54

Κεφάλαιο VI

6. Οι ρωμαϊκές νεκροπόλεις της Κέρκυρας	55
6.1. Η ρωμαϊκή νεκρόπολη της Γαρίτσας	56
6.1.1. Τυπολογία	57
6.1.2. i. Κεραμοσκεπείς	57
ii. Τάφοι κοντά σε κτίρια	58
iii. Εγχυτρισμοί	58
6.1.2. Κατηγοριοποίηση κτερισμάτων από τους ρωμαϊκούς τάφους	

της Γαρίτσας	59
6.2. Η νεκρόπολη της Κασσιόπης	60
6.2.1.Τυπολογία	60
6.2.2. Κτερίσματα	61
6.3. Κτερίσματα από τη ρωμαϊκή νεκρόπολη του Αλμυρού Περίθειας	61
 <i>Κεφάλαιο VII</i>	
7. Η εξέλιξη της λατρείας στην Κέρκυρα κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους	62
7.1. Εισαγωγή	62
7.2. Λατρεία Απόλλωνα	63
7.2.1. Μαρμάρινη κεφαλή Απόλλωνα	63
7.3. Λατρεία Διονύσου	65
7.3.1. Άγαλμα Διονύσου	65
7.4. Λατρεία Αφροδίτης	66
7.4.1. Άγαλμα Αφροδίτης Κνιδίας (Venus Knidia)	66
7.4.2. Μαρμάρινος κορμός Αφροδίτης	68
7.5. Λατρεία Κάσσιου Δία	68
7.6. Λατρεία Κυβέλης	69
7.6. Λατρεία Σεράπιδος και Ίσιδος	69
7.6.1. Αρχαϊστικό αγαλμάτιο Ίσιδος	70
 Συμπεράσματα	 72
Βιβλιογραφία	75
Προέλευση χαρτών και εικόνων	81
Παράρτημα χαρτών και εικόνων	83

Πρόλογος

Η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο έρευνας τις αρχαιότητες της Κέρκυρας των ρωμαϊκών χρόνων, προσπαθώντας να καλύψει το χρονικό διάστημα από το 229 π.Χ έως το 395 μ.Χ., έτος κατά το οποίο η Κέρκυρα αποτελεί τμήμα του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους. Το θέμα αυτό μου κίνησε το ενδιαφέρον, λόγω της επιθυμίας μου να ασχοληθώ με μία περίοδο που έχει αφήσει το στίγμα της σε ολόκληρο το νησί, τόσο στο βόρειο, όσο και στο νότιο τμήμα του. Βασικός άξονας για την υλοποίηση του συγκεκριμένου εγχειρήματος, υπήρξε η αναλυτική και διεξοδική μελέτη των ανασκαφικών εκθέσεων που έχουν δημοσιευτεί στα Αρχαιολογικά Δελτία, από το 1960 έως το 2012.

Η παρούσα διπλωματική εργασία περιλαμβάνει τρεις βασικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφιερώνεται στο δημόσιο βίο των Ρωμαίων της Κέρκυρας, μέσα από την παρουσίαση και την ερμηνεία των δημόσιων αρχιτεκτονικών καταλοίπων της Ρωμαϊκής περιόδου που εντοπίζονται τόσο στην αρχαία πόλη (Παλαιόπολη, Κανόνι), όσο και στην ύπαιθρο – χώρα. Η δεύτερη ενότητα βασίζεται στον ιδιωτικό βίο των Ρωμαίων, ο οποίος αναλύεται με βάση τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τα οποία ταυτίστηκαν με ρωμαϊκές οικίες, αλλά και κατάλοιπα επαύλεων και αγρεπαύλεων που εντοπίζονται σε διάφορες θέσεις του νησιού. Οι ρωμαϊκές νεκροπόλεις και η λατρεία θίγονται στην τρίτη ενότητα της εργασίας αυτής, με έμφαση τις νεκροπόλεις της Γαρίτσας και την πιθανή νεκρόπολη της Κασσιόπης.

Μέσα από τις ενότητες αυτές, στόχος είναι να διαμορφωθεί μια συνολική εικόνα για τις ρωμαϊκές αρχαιότητες της Κέρκυρας και να γίνει, όσο το δυνατό κατανοητή η επιρροή του ρωμαϊκού στοιχείου σε μια μικρή περιοχή του ελλαδικού χώρου που θα χαρακτηρίζα, με βάση τις ερμηνείες που ακολουθούν και αν επιτρέπεται ο όρος «θέρετρο» των Ρωμαίων.

Αρχικά, οφείλω θερμές ευχαριστίες στον αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κέρκυρας κ. Αλέξιο Αλέξη, ο οποίος με παρότρυνε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, προσφέροντάς μου ανιδιοτελώς πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση. Ο ίδιος με προέτρεψε να μελετήσω το υλικό των ανασκαφών της Κέρκυρας από τα Αρχαιολογικά Δελτία και με καθοδήγησε με υπομονή σχετικά με την αναζήτηση της απαραίτητης βιβλιογραφίας. Επίσης, ευχαριστώ θερμά την αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κέρκυρας κ. Ελένη Μπουνιά, η οποία μου ανέλυσε τα

άρθρα της σχετικά με το ρωμαϊκό οικισμό της Κασσιόπης και την οργάνωση των ρωμαϊκών επαύλεων και αγρεπαύλεων που εντοπίζονται στο νησί της Κέρκυρας. Δεν θα μπορούσα επίσης να μην ευχαριστήσω την επόπτρια της παρούσας εργασίας, την Επίκουρη Καθηγήτρια κ. Αλεξανδρίδου Αλεξάνδρα, η οποία από την πρώτη στιγμή στάθηκε αρωγός στο να βγάλω εις πέρας αυτό το επίπονο έργο, προσφέροντάς μου σημαντικές συμβουλές για την ολοκλήρωσή του.

Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω την Εξεταστική Επιτροπή της παρούσας διπλωματικής εργασίας και συγκεκριμένα τον Καθηγητή κ. Κατσοκούδη Νικόλαο και την Καθηγήτρια κ. Λιάμπη Αικατερίνη, οι οποίοι ήταν πάντα πρόθυμοι στο να μου επιλύσουν οποιαδήποτε απορία και να μου απαντήσουν σε ερωτήματα. Τις μεγαλύτερες όμως ευχαριστίες τις οφείλω στους γονείς μου και στον αδελφό μου, οι οποίοι με την ψυχολογική τους υποστήριξη, στάθηκαν αρωγοί στο να βγάλω εις πέρας το συγκεκριμένο εγχείρημα.

Εισαγωγή

Η διπλωματική αυτή εργασία επιχειρεί να καλύψει το κενό στην έρευνα που σχετίζεται με τις αρχαιότητες στην Κέρκυρα κατά τα ρωμαϊκά χρόνια. Στόχος της είναι η παρουσίαση των σημαντικών θέσεων του νησιού, στις οποίες υπάρχει έντονη ρωμαϊκή δραστηριότητα, η ερμηνεία των σχετικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των ευρημάτων που έχουν έρθει μέχρι σήμερα στο φως, την ανάλυση βασικών τοπογραφικών ζητημάτων αλλά και την αναφορά στην εξέλιξη της λατρείας κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Γίνεται επομένως μια προσπάθεια, ώστε η εργασία αυτή να αποτελέσει ένα συνθετικό έργο για την αρχαιολογία της Κέρκυρας των ρωμαϊκών χρόνων.

Παρά τον αρχαιολογικό πλούτο που παρουσιάζει το νησί της Κέρκυρας, η σχετική έρευνα και οι δημοσιεύσεις γύρω από αυτό έχουν επικεντρωθεί κυρίως στα Προϊστορικά χρόνια μέχρι και τα Ελληνιστικά. Αντίθετα, συνθετικές μελέτες για τις αρχαιότητες της Ρωμαϊκής περιόδου στην Κέρκυρα, απουσιάζουν.

Τα δημόσια κτίρια αυξάνονται σε αριθμό μετά τη νίκη του Οκταβιανού Αυγούστου το 31 π.Χ. στη ναυμαχία του Ακτίου. Κατάλοιπα των ρωμαϊκών δημοσίων κτιρίων εντοπίζονται τόσο στην Παλαιόπολη, η οποία αποτελούσε το κέντρο της πόλης, όσο και στην Κασσιόπη, το νέο αστικό κέντρο των Ρωμαίων στο βορειοανατολικό τμήμα του νησιού. Βάσει των λιγοστών στοιχείων που διατίθενται σήμερα στην ακαδημαϊκή κοινότητα, μπορούν να βοηθήσουν στην ερμηνεία των καταλοίπων, στα οποία θα μπορούσε να αποδοθεί πολιτικός και ψυχαγωγικός χαρακτήρας.

Από την άλλη πλευρά, οικιστικά κατάλοιπα των ρωμαϊκών χρόνων εντοπίζονται επίσης στην περιοχή της Παλαιόπολης και του Κανονιού, στο κεντρικό τμήμα του νησιού. Ρωμαϊκά οικιστικά κατάλοιπα όμως έχουν αποκαλυφθεί στην Κασσιόπη, αλλά και τη Λευκίμμη, διαμορφώνοντας μια εικόνα για τα κριτήρια επιλογής της κατοίκησης των Ρωμαίων, τόσο στο βόρειο, όσο και στο νότιο τμήμα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι πολυτελείς ρωμαϊκές αγρεπαύλεις, οι οποίες εμφανίζονται με τον όρο «*villae rusticae*». Η κατηγορία των ρωμαϊκών αγρεπαύλεων της Κέρκυρας που εντοπίζονται στην ύπαιθρο – χώρα, αποτελεί μια ιδιαίτερη κατηγορία που συνδέεται με την κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη.

Στον τομέα της οικονομίας, οι λεγόμενες «εργατοτεχνικές συνοικίες» της

Κέρκυρας, οι οποίες παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη εργασία, διαμορφώνουν την εικόνα της επαγγελματικής δραστηριότητας των Ρωμαίων και τη συμβολή του νησιού στην παραγωγή κεραμικών. Αρχιτεκτονικά και όχι μόνο κατάλοιπα εργαστηριακών χώρων εντοπίστηκαν στην περιοχή του Κανονιού, τα οποία αποδεικνύουν ότι η Κέρκυρα διέθετε κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους δική της παραγωγή σε αγγεία και εργαλεία.

Ακόμη, στην ενότητα της ταφικής αρχαιολογίας της Κέρκυρας ανήκουν οι ρωμαϊκές νεκροπόλεις. Οι ρωμαϊκές νεκροπόλεις της Κέρκυρας δεν έχουν έως σήμερα μελετηθεί συγκεντρωτικά. Το οργανωμένο ρωμαϊκό νεκροταφείο της Γαρίτσας και το πιθανό νεκροταφείο της Κασσιόπης, καθιστούν δύο σημαντικά παραδείγματα για τις ταφικές πρακτικές των Ρωμαίων στο νησί με άξιους αναφοράς τους ρωμαϊκούς τάφους κοντά σε κτίρια.

Κεφάλαιο I

1.1. Γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο

Η γεωγραφική θέση της Κέρκυρας είναι στρατηγικής σημασίας. Είναι το βορειότερο νησί του Ιονίου Πελάγους και αποτελεί τη δίοδο της ηπειρωτικής Ελλάδας με την ιταλική χερσόνησο, έχοντας ως φυσικό σύνορο την Αδριατική θάλασσα¹ (**Χάρτης 1**). Η μορφολογία του εδάφους, ο συνδυασμός του θαλάσσιου και ορεινού τοπίου, το κλίμα και η πλούσια βλάστηση, καθιστούσε επί αιώνες το νησί ιδανικό για κατοίκηση. Ήδη από τον 7^ο αιώνα π.Χ., η οικονομία του νησιού βασιζόταν στην αγροτική παραγωγή, κυρίως στην καλλιέργεια ελαιόδεντρων και διάφορων αγροτικών προϊόντων².

Το 734/33 π.Χ. η Κέρκυρα αποικίζεται από την Κόρινθο. Η Κόρινθος, σύμφωνα με το Θουκυδίδη³, αποτελούσε στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ., σημαντική ναυτική και εμπορική δύναμη στο Αιγαίο. Η κυριαρχία της Κορίνθου αναπτύχθηκε κατά τον 7^ο αιώνα π.Χ. σε ολόκληρο το μεσογειακό χώρο, μέσω της δημιουργίας νέων θαλάσσιων δρόμων. Οι μαρτυρίες σχετικά με τον αποικισμό της Κέρκυρας από τους Κορινθίους δεν προκύπτει μόνο από τις ιστορικές πηγές⁴ αλλά και από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που εντοπίζονται σε διάφορες περιοχές του νησιού⁵. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της κορινθιακής κεραμικής που εντοπίστηκε σε τάφους της Αρχαϊκής περιόδου και συγκεκριμένα στα οικόπεδα του Δικαστικού Μεγάρου και του Λυρικού Θεάτρου Κέρκυρας, κατά τη διάρκεια των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν από το 2000 έως το 2007⁶. Η κορινθιακή κεραμική επομένως μαρτυρά τις σχέσεις που είχε η μητρόπολη Κόρινθος με την Κέρκυρα.

Το 664 π.Χ., το νησί αποφασίζει να αποκόψει τους δεσμούς του με τη μητρόπολη Κόρινθο διεξάγοντας μια ναυμαχία, με σκοπό την απόκτηση της αυτονομίας του⁷. Παρόλο που η Κέρκυρα κατάφερε να αυτονομηθεί από την Κόρινθο,

¹ Alexis 2003, 7.

² Freely 2014, 8.

³ Θουκ. 1.13.5.

⁴ Βλ. Καπώνης 2020, 35 και υποσημ. 182-183, όπου αναγράφονται οι αρχαίες πηγές και η σχετική βιβλιογραφία επί του θέματος.

⁵ Alexis 2003, 8.

⁶ Λάζαρη – Ρήγιнос – Σπανοδήμος – Τζωρτζάτου 2018, 705-714.

⁷ Θουκ. 1.29.5.

η αυτονομία αυτή δεν είχε μεγάλη διάρκεια. Ο τύραννος Περίανδρος εγκαθίδρυσε το πολιτικό του καθεστώς στο νησί της Κέρκυρας με διάρκεια 25 χρόνων (από το 610 έως το 585 π.Χ.), με αποτέλεσμα η Κέρκυρα να βρίσκεται υπό το καθεστώς της τυραννίδας του για αρκετό χρονικό διάστημα⁸. Η Κέρκυρα αυτονομείται εκ νέου το 585 π.Χ. με αποτέλεσμα να αποκτήσει την ανεξαρτησία της αλλά και την κυριαρχία της ως μεγάλη ναυτική δύναμη του δυτικού ελλαδικού χώρου⁹.

Οι δεσμοί επικοινωνίας της Κέρκυρας με την Ιλλυρία ενισχύονται δυναμικά το 627 π.Χ., όταν το νησί ιδρύει τις αποικίες Επίδαμνο και Απολλωνία στις δυτικές ακτές της Ιλλυρικής χερσονήσου¹⁰. Σκοπός της ίδρυσης των δύο αυτών πόλεων ήταν η στρατηγική τους θέση. Η Επίδαμνος (**Χάρτης 2**) και η Απολλωνία βρίσκονταν κοντά στο Ιόνιο Πέλαγος και αυτό εξασφάλιζε την επικοινωνία της Ιλλυρίας με την Ιταλική χερσόνησο, μέσω της Αδριατικής θάλασσας¹¹.

Κατά την Κλασική περίοδο, η Κέρκυρα εντάσσεται ως μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας. Η συμμαχία αυτή σήμανε την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου (431- 404 π.Χ.)¹². Η Αθήνα εκμεταλλεύτηκε το προνόμιο της συμμαχίας της με τους Κερκυραίους, διότι θα αποκτούσε άμεση πρόσβαση στις πόλεις της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας μέσω της Κέρκυρας¹³. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη, οι Κερκυραίοι στην Εκκλησία του Δήμου, επαινούσαν τους εαυτούς τους ως τη δεύτερη μεγάλη ναυτική δύναμη του ελλαδικού χώρου μετά τους Αθηναίους και ότι η συμμαχία αυτή θα προσέφερε μόνο προνόμια στους δεύτερους¹⁴.

Κατά την Ελληνιστική περίοδο, τα νησιά του Ιονίου βρίσκονταν στο επίκεντρο της μακεδονικής κατάκτησης¹⁵. Ο βασιλιάς της Ηπείρου, Πύρρος, επιθυμούσε να εκμεταλλευτεί το προνόμιο της γεωγραφικής θέσης της Κέρκυρας, ώστε να έχει πρόσβαση στην ιταλική χερσόνησο. Σύμφωνα με το Φίλη, το 295 π.Χ., ο Πύρρος κατέκτησε την Κέρκυρα, καταστρέφοντας μεγάλο μέρος της πριν ακόμη οι αντίπαλοί του χρησιμοποιήσουν το νησί για τον ίδιο σκοπό, απειλώντας το βασίλειο της

⁸ Θουκ. 1.24.1-1.24.3. Bengtson 1991, 94. Στράβωνας Ζ', 5.8.

⁹ Ρήγιος – Σπανοδήμος 2009, 374.

¹⁰ Στράβωνας 7.5.8 C 316.

¹¹ Appian II, 39. Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, η Επίδαμνος αποτελούσε το δυτικό άκρο της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia), η οποία συνέδεε το ανατολικό με το δυτικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

¹² Θουκ. 1.32.1.-1.32.5.

¹³ Scirpo 2015, 49.

¹⁴ Alexis 2003, 10 και υποσημ. 34. Θουκ. 1.33.2, 1.36.2, 1.33.1: «ναυτικόν τε κεκτήμεθα πλήν τοῦ παρ' ὑμῖν πλεῖστον».

¹⁵ Bengtson 1991, 340.

Ηπειρού¹⁶. Η επιχείρηση του Πύρρου στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία ξεκίνησε με δύο νικηφόρες μάχες, την πρώτη μάχη στην Ηράκλεια της Σίριδος (280 π.Χ.) και τη δεύτερη στο Ausculum (279 π.Χ.)¹⁷. Όμως, ακολούθησε και τρίτη μάχη, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Maleventum ή Beneventum το 275 π.Χ., η οποία σήμανε την ήττα του Πύρρου και την κατάρρευση της αποστολής του στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Οι Ρωμαίοι ως αποτέλεσμα της ήττας του Πύρρου, αποκατέστησαν την πρωτοκαθεδρία τους στη Δύση.

Πληροφορίες για τη Ρωμαϊκή περίοδο στην Κέρκυρα αντλούνται από το Στράβωνα στα «Γεωγραφικά». Ο ίδιος παρουσίασε σημαντικά στοιχεία για τις πρώτες επαφές της Κέρκυρας με την Ιταλική χερσόνησο και ειδικότερα με την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Έχοντας ζήσει στην ακμή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και συγκεκριμένα κατά τον 1^ο αιώνα π.Χ., ο Στράβωνας ερμήνευσε τις περιπλανήσεις του Οδυσσέα, προσπαθώντας να εξηγήσει μέσω αυτών, τη σχέση της Κέρκυρας με την Ιταλική χερσόνησο. Ο Στράβωνας υποστήριξε ότι το νησί βρισκόταν κοντά στην Αδριατική θάλασσα και αυτό εξασφάλιζε τις επαφές του με την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία¹⁸. Σύμφωνα με το Στράβωνα, οι Ιλλυριοί πειρατές πραγματοποιούσαν πολύ συχνά επιδρομές στην Κέρκυρα¹⁹. Ακόμη, οι Λιμπούρνιοι ή Λιβυρνοί²⁰, επιδέξιοι ναυτικοί που κατοικούσαν στις βόρειες ακτές της Αδριατικής, είχαν εγκατασταθεί στην Κέρκυρα το διάστημα από τον 4^ο έως τον 1^ο αιώνα π.Χ. Οι Λιμπούρνιοι ή Λιβυρνοί, εκτός από την Κέρκυρα, ασκούσαν επιρροή και στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου πελάγους²¹. Σύμφωνα με τον Αππιανό²², μετά τον Πρώτο και Δεύτερο Ιλλυρικό Πόλεμο²³, οι Ρωμαίοι αντιμετώπισαν τη σύγκρουση Μακεδόνων και Αιτωλών με σκοπό να καθιερώσουν την κυριαρχία τους στο μεσογειακό χώρο. Η εξάπλωση της ρωμαϊκής δύναμης στη Μεσόγειο επιτεύχθηκε μετά τη νικηφόρα έκβαση των τριών Μακεδονικών Πολέμων (214-168 π.Χ.). Συγκεκριμένα, μετά τη μάχη της Πύδνας (168 π.Χ.), ο Τρίτος Μακεδονικός Πόλεμος τερματίστηκε και η περιοχή της Ηπειρού ενσωματώθηκε στη ρωμαϊκή επικράτεια, με εξαίρεση τη Χαονία²⁴. Σύμφωνα με τον

¹⁶ Φίλης 2016, 271.

¹⁷ Bengtson 1991, 342.

¹⁸ Šašel Kos 2015, 5. Στράβωνας ΣΤ' 2.4.

¹⁹ Στράβωνας 7.7.12.

²⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 15.

²¹ Šašel Kos 2015, 12.

²² Appian C 357.

²³ Bengtson 1991, 405.

²⁴ Bengtson 1991, 404. Lamprou – Palli – Riginos 2016, 1.

Freely, η βασίλισσα της Ιλλυρίας, Τεύτα, κατέλαβε το νησί της Κέρκυρας μαζί με τα ιλλυρικά στρατεύματα το 229 π.Χ., έτος κατά το οποίο η Κέρκυρα ενσωματώνεται στη ρωμαϊκή επικράτεια²⁵. Το 187 π.Χ., οι Ρωμαίοι είχαν εξαπλωθεί στο Ιόνιο Πέλαγος κατακτώντας τα υπόλοιπα νησιά. Οι Ρωμαίοι στόχευαν στην ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ ιταλικών και ελληνικών πόλεων²⁶.

Η Κέρκυρα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ. Κατά την ιστορική αυτή σύγκρουση μεταξύ Οκταβιανού και Μάρκου Αντωνίου, το νησί τάχθηκε με το μέρος του δεύτερου²⁷. Ως αποτέλεσμα της επιλογής αυτής, η Κέρκυρα τιμωρήθηκε από το στρατηγό του Οκταβιανού, Μάρκο Βιψάνιο Αγρίππα με την καταστροφή της πόλης²⁸. Τα ίχνη της καταστροφής είναι εμφανή στην περιοχή της αρχαίας πόλης, ιδιαίτερα στο Mon Repos²⁹.

Η ίδρυση της Κασσιόπης στο βορειοανατολικό τμήμα της Κέρκυρας, αποτέλεσε το *terminus ante quem* της ρωμαϊκής εγκατάστασης στο νησί. Η θέση της Κασσιόπης ήταν επίσης στρατηγικής σημασίας. Σύμφωνα με τη Μπονέλου, η Κασσιόπη της Κέρκυρας ιδρύεται λόγω της μετοίκησης των κατοίκων της Κασσώπης της Ηπείρου προς αυτή την περιοχή³⁰. Οι Ρωμαίοι μέσω αυτής είχαν πρόσβαση στον Ογχησμό, το λιμάνι της Ιλλυρίας³¹. Η περιοχή της Κασσιόπης είχε μεγάλη επισκεψιμότητα κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, λόγω της λατρείας του Κάσσιου Διός (Jupiter Cassius). Η πόλη της Κασσιόπης μνημονεύεται στις επιστολές του Κικέρωνα ως το νέο ρωμαϊκό κέντρο της Κέρκυρας³². Ο Κάσσιος Δίας λατρευόταν ως προστάτης των ναυτικών που εκτελούσαν επικίνδυνα ναυτικά ταξίδια στη θάλασσα. Λέγεται ότι ο αυτοκράτορας Νέρωνας, πριν φθάσει στην πόλη της Κορίνθου για να συμμετέχει ως λυριστής στα Ίσθμια, σταμάτησε στο ιερό του Κάσσιου Διός (Jupiter Cassius) στην Κασσιόπη, για να επιδείξει στο θεό τις μουσικές του ικανότητες³³. Ο οικισμός της Κασσιόπης περιλάμβανε δύο κλειστού τύπου φυσικά λιμάνια, τα οποία εξασφάλιζαν τη φύλαξη των πλοίων που ταξίδευαν στην Αδριατική θάλασσα και τη Μεσόγειο³⁴.

Η Ρωμαϊκή περίοδος στην Κέρκυρα τερματίζεται στα τέλη του 3^{ου} αιώνα με

²⁵ Freely 2014, 12.

²⁶ Φίλης 2016, 257.

²⁷ Φίλης 2016, 259. Šašel Kos 1997, 195.

²⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 16.

²⁹ Δοντάς 1968, 320.

³⁰ Μπονέλου 2018, 695.

³¹ Μπουνιά 2016, 293. Το λιμάνι του Ογχησμού βρίσκεται σήμερα κοντά στους Αγίους Σαράντα.

³² Cicero, lib. Iii, lib. vii & c.

³³ Freely 2014, 72.

³⁴ Μπουνιά 2016, 293-294.

αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ., όταν η αυτοκρατορία πλέον παρακμάζει. Οι συνεχείς επιδρομές των βαρβάρων οδηγεί στη συρρίκνωση του πληθυσμού³⁵. Το 395 μ.Χ. το νησί ενσωματώνεται στο Ανατολικό Ρωμαϊκό Κράτος και αποκτά πλέον χριστιανικό χαρακτήρα.

³⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 16.

1.2. Ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας

Οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές στην Κέρκυρα ξεκίνησαν το 1889 από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στην περιοχή του Κανονιού³⁶. Το έτος 1911 αποκαλύφθηκε το αέτωμα της Αρτέμιδος Γοργούς μαζί με το ναό των Αρχαϊκών χρόνων (590 - 580 π.Χ.)³⁷. Το 1950, η αρχαιολογική δραστηριότητα γίνεται ιδιαίτερα έντονη στο χώρο της Παλαιόπολης. Οι αρχαιολόγοι Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης και Γεώργιος Καλλιγιάς, έφεραν στο φως σημαντικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και πληθώρα κινητών ευρημάτων, εμπλουτίζοντας την ιστορία του νησιού και αποσαφηνίζοντας την εικόνα της τοπογραφίας της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας³⁸ (εικ. 1). Ενεπίγραφοι δόμοι ενός ημικυκλικού κτιρίου που αποκαλύφθηκαν στα πλαίσια ανασκαφικών εργασιών τη δεκαετία του 1990 στην Παλαιόπολη, έφεραν την εγχάρακτη επιγραφή «Η ΠΟΛΙΣ»³⁹, στοιχείο που επιβεβαιώνει τα όρια της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας, με έκταση από τη χερσόνησο του Κανονιού μέχρι τον κόλπο της Γαρίτσας. Ανασκαφικές εργασίες στην περιοχή της Παλαιόπολης συνέχισαν την ίδια χρονιά από τους αρχαιολόγους T. Hackens και R. Wickens από το Πανεπιστήμιο του Βελγίου «Louvain la Neuve» και το Πανεπιστήμιο «Brown» των Ηνωμένων Πολιτειών αντίστοιχα. Οι δύο μελετητές δραστηριοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη θέση για αρκετά χρόνια. Οι έρευνες επικεντρώθηκαν σε τρία οικοπέδα ιδιωτών, στα οικοπέδα Κασφίκη, Κατέχη και Κοκοτού κατά τα έτη 1987 έως το 1997. Σε αυτά αποκαλύφθηκαν τμήματα τοίχων επενδυμένων με συνθετικά κονιάματα καθώς και ρωμαϊκά λουτρά που επιβεβαίωναν τη δεύτερη ρωμαϊκή φάση στο νησί της Κέρκυρας⁴⁰.

Οι αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή της Κασσιόπης εντάθηκαν τη δεκαετία του 1970 με αρμόδιο αρχαιολόγο τον Πέτρο Γ. Καλλιγιά. Όπως και στην περίπτωση της Παλαιόπολης, έτσι και στην Κασσιόπη, οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν σε οικοπέδα ιδιωτών από τα οποία προέκυψαν σημαντικά κατάλοιπα.

³⁶ Alexis 2003, 43.

³⁷ Alexis 2003, 22 και υποσημ. 144. Alexis 2003, 24. Ο Lechat και ο Καραπάνος ήταν υπεύθυνοι αρχαιολόγοι στις ανασκαφές του ιερού της Αρτέμιδος.

³⁸ Alexis 2003, 9.

³⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή 1996, 407.

⁴⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 61.

Κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους, τα όρια της πόλης παρέμειναν στο βόρειο τμήμα της, στο σημείο ακριβώς που βρίσκονταν κατά την Κλασική και Ελληνιστική περίοδο⁴¹. Η πληθώρα των ρωμαϊκών καταλοίπων στην περιοχή της Παλαιόπολης (εικ. 2) περιλαμβάνει κτίρια δημόσιου χαρακτήρα και ορισμένα ιδιωτικού, ακόμη και συμπληρωματικά κτίρια, τα οποία σε συνδυασμό με τα κινητά ευρήματα (όπως η χρηστική κεραμική), επιβεβαιώνουν τη ρωμαϊκή φάση από τον 1^ο αιώνα π.Χ. έως και τον 4^ο αιώνα μ.Χ.⁴².

Για την κατοίκηση στην Κέρκυρα των ρωμαϊκών χρόνων, πληροφορίες παρέχονται από τις μελέτες της Ε. Μπονέλου, οι οποίες επικεντρώνονται στις οικίες του βόρειου τμήματος της Κέρκυρας⁴³ αλλά και της Ε. Μπουνιά, η οποία με τη σειρά της αναφέρεται στις ρωμαϊκές αγρεπαύλεις «*villae rusticae*»⁴⁴. Τα λείψανα των ρωμαϊκών αγρεπαύλεων είναι ιδιαίτερα εμφανή. Σήμερα αποτελούν σημαντικά ρωμαϊκά μνημεία του νησιού.

⁴¹ Καλλιγιάς 1973, 422.

⁴² Πρέκα-Αλεξανδρή 1995, 431.

⁴³ Μπονέλου 2018, 695.

⁴⁴ Μπουνιά 2016, 293-302.

Κεφάλαιο II

2.1. Η τοπογραφία του άστεως της ρωμαϊκής Κέρκυρας

Η αρχαία πόλη της Κέρκυρας περιλαμβάνει τη χερσόνησο του Κανονιού και τον κόλπο της Γαρίτσας. Ιδρύθηκε τον 6^ο αιώνα π.Χ. Οι σωστικού τύπου ανασκαφικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί στην περιοχή αυτή είναι αρκετές και οι περισσότερες πραγματοποιήθηκαν σε οικόπεδα ιδιωτών⁴⁵.

Η ίδρυση της πόλης της Κέρκυρας στο σημείο αυτό ήταν στρατηγική. Ήδη από την Αρχαϊκή περίοδο, η θέση του νησιού συνέβαλε τόσο στην εξασφάλιση της θαλάσσιας επικοινωνίας με τις θεσπρωτικές ακτές, αλλά και της επικοινωνία με την Αδριατική και την Ιλλυρία. Η περιοχή της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας, μετά την καταστροφή της το 31 π.Χ. από τα στρατεύματα του Αγρίππα, είχε διάρκεια ζωής μέχρι και την Ύστερη Βυζαντινή περίοδο, έχοντας αποκλειστικά θρησκευτικό χαρακτήρα⁴⁶.

2.2. Η ρωμαϊκή αγορά

Το κέντρο της πόλης ήταν η αρχαία αγορά, η οποία βρίσκεται σήμερα στην περιοχή της Παλαιόπολης κοντά στο σύγχρονο δρόμο που κατευθύνεται προς την περιοχή της Γαρίτσας, κοντά στον Ανεμόμυλο. Στα αρχαϊκά χρόνια, το σημείο αυτό επιλέχθηκε ως πυρήνας της πόλης, διότι η μορφολογία του εδάφους επέτρεπε την εύκολη μετακίνηση των κατοίκων, την άμεση πρόσβαση αυτών στα δύο φυσικά της λιμάνια, τον Υλλαϊκό λιμένα και το λιμάνι του Αλκίνου, καθώς και την εξασφάλιση της πλήρους ορατότητάς τους προς τη θάλασσα⁴⁷.

Στην Κλασική περίοδο, τα κτίρια δημόσιου χαρακτήρα (**εικ. 3**) κατασκευάστηκαν επίσης στην περιοχή της Παλαιόπολης, πάνω από τα αρχαϊκά κτίρια.

Μετά την κατάκτηση της νήσου από τους Ρωμαίους το 229 π.Χ., ορισμένα υπάρχοντα κτίρια της αγοράς επαναχρησιμοποιήθηκαν. Συγκεκριμένα, οι Ρωμαίοι έκαναν μικροεπεμβάσεις στα προϋπάρχοντα κτίρια, με στόχο την εξυπηρέτηση των

⁴⁵ Μπονέλου 2018, 695.

⁴⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 94-97.

⁴⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 29.

δικών τους αναγκών. Χαρακτηριστικό είναι το πλακόστρωτο δάπεδο της αρχαίας αγοράς, το οποίο επιστρώθηκε κατά τους ελληνοιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους. Η εικόνα διακρίνεται καλύτερα από τον επισκέπτη που κατευθύνεται προς την παλαιοχριστιανική βασιλική του Ιοβιανού⁴⁸. Κοντά στο πλακόστρωτο δάπεδο έχει αποκαλυφθεί επίσης τμήμα λίθινου αποχετευτικού αγωγού των ρωμαϊκών χρόνων, στοιχείο που αποδεικνύει ότι η πόλη διέθετε δικό της αποχετευτικό σύστημα. Τα ρωμαϊκά κατάλοιπα διατηρούνται σε καλύτερη κατάσταση από τα προγενέστερα αρχαϊκά και κλασικά, καθώς προσφέρουν στον επισκέπτη μια σαφέστερη εικόνα για την οργάνωση της ρωμαϊκής πόλης.

2.3. Η ρωμαϊκή πόλη της Κασσιόπης

Η πόλη της Κασσιόπης βρίσκεται στα βορειοανατολικά της Κέρκυρας σε ένα επίσης στρατηγικό σημείο, απέναντι από τις δυτικές ακτές της σημερινής Αλβανίας. Μια ερμηνεία αναφέρει ότι η πόλη ιδρύθηκε από το βασιλιά Πύρρο της Ηπείρου κατά το πρώτο τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. μεταφέροντας τους κατοίκους της Κασσώπης στο νησί, με σκοπό να δημιουργήσει μια πολεμική βάση για τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Μια δεύτερη ερμηνεία υποστηρίζει ότι η Κασσιόπη ιδρύθηκε από τους κατοίκους της Ηπείρου κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, έπειτα από την προσπάθειά τους να ξεφύγουν από τις λεγεώνες του Αιμίλιου Παύλου⁴⁹. Η περιοχή της Κασσιόπης είχε μεγάλη επισκεψιμότητα στους ρωμαϊκούς χρόνους, λόγω της τοποθεσίας του ιερού του Κάσσιου Δία (Jupiter Cassius) που λατρευόταν ως προστάτης των ναυτικών, οι οποίοι εκτελούσαν επικίνδυνα ναυτικά ταξίδια στην Αδριατική θάλασσα⁵⁰. Ο Freely υποστηρίζει ότι ο αυτοκράτορας Νέρωνας, πριν φθάσει στην πόλη της Κορίνθου για να συμμετέχει ως λυριστής στα Ίσθμια, σταμάτησε στο ιερό του Κάσσιου Δία (Jupiter Cassius) στην Κασσιόπη, για να επιδείξει σε εκείνον τις μουσικές του ικανότητες⁵¹.

Η πόλη της Κασσιόπης είχε πρόσβαση σε ένα φυσικό λιμάνι της απέναντι όχθης, στην περιοχή της Ιλλυρίας, τον Ογχησμό, το οποίο είχε έκταση περίπου 200 στρέμματα

⁴⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 98-99.

⁴⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 68.

⁵⁰ Μπουνιά 2016, 298.

⁵¹ Freely 2014, 72.

περιλαμβάνοντας συνολικά 8 ανασκαμμένες ρωμαϊκές θέσεις⁵². Ο οικισμός της Κασσιόπης περιλάμβανε δύο ακόμη κλειστού τύπου φυσικά λιμάνια, τα οποία εξασφάλιζαν τη φύλαξη των πλοίων που ταξίδευαν στην Αδριατική θάλασσα αλλά και σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, αποτελώντας μια πιο ασφαλή δίοδο για τα ταξίδια των Ρωμαίων σε Δύση και Ανατολή. Η πυκνότητα του οικισμού διαρθρώνεται στις παράκτιες περιοχές και λιγότερο στην πεδινή ζώνη⁵³. Τα περισσότερα ρωμαϊκά κτίσματα της Κασσιόπης χρονολογούνται από τον 1^ο έως τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Είναι κατασκευασμένα από τοπικό ασβεστόλιθο, ο οποίος βρίσκεται σε αφθονία στο βόρειο συγκρότημα, λόγω των παριών του όρους Παντοκράτορα⁵⁴. Στοιχεία για τη θέση της ρωμαϊκής αγοράς της Κασσιόπης δεν έχουν σήμερα αποκαλυφθεί, όπως επίσης και στοιχεία για τα δημόσια κτίρια. Το ρωμαϊκό νεκροταφείο της πόλης βρισκόταν εκτός των τειχών. Τμήματα των ρωμαϊκών δρόμων εντοπίστηκαν ανάμεσα στις σωζόμενες οικίες. Οι δρόμοι αυτοί ήταν επενδυμένοι με μεγάλες πλάκες πάνω από ενισχυμένο κονίαμα⁵⁵. Η πόλη της Κασσιόπης εξελίχθηκε στο κέντρο των Ρωμαίων της Κέρκυρας.

⁵² Μπουνιά 2016,

⁵³ Μπουνιά 2016, 293 και υποσημ. 6.

⁵⁴ Μπουνιά 2016, 294-296.

⁵⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 71.

Κεφάλαιο III

3.1. Δημόσια ρωμαϊκά κτίρια

Ο δημόσιος χαρακτήρας μιας πόλης εκφράζεται μέσα από τα δημόσια κτίριά της. Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, τα κτίρια που κατασκευάζονται στην Κέρκυρα εξυπηρετούν πολιτικούς, οικονομικούς και ψυχαγωγικούς σκοπούς. Τέτοιου είδους κτίρια εντοπίζονται στην περιοχή της αρχαίας πόλης και εκφράζουν το δημόσιο χαρακτήρα της. Η λειτουργικότητα των κτιρίων αυτών ως δημόσια προέκυψε από τη θέση εντοπισμού τους στον αρχαίο ιστό, αλλά και από τα σχετιζόμενα κινήτα ευρήματα. Η πλειονότητα αυτών αποτελείται από λουτρικές εγκαταστάσεις και βαλανεία που εντοπίστηκαν σε διάφορες θέσεις, τόσο στο βόρειο, όσο και στο νότιο τμήμα του νησιού, γεγονός που χαρακτηρίζει την Κέρκυρα ως «θέρετρο» των Ρωμαίων⁵⁶.

3.2. Βαλανεία (balnea)

3.2.2. Βαλανείο Παλαιόπολης

Με τον όρο «βαλανείο» δηλώνεται ένας μικρός χώρος λουτρού σε κάποια ρωμαϊκή επαρχία, ο οποίος εξυπηρετεί τις ανάγκες μικρού πληθυσμού. Τα ρωμαϊκά βαλανεία κατασκευάζονταν συχνά στις ρωμαϊκές επαρχίες⁵⁷. Η θέση ενός ρωμαϊκού βαλανείου εντοπίζεται στο κέντρο της πόλης και υπογραμμίζει το δημόσιο χαρακτήρα της. Σε ορισμένες περιοχές που ζούσαν μικρές πληθυσμιακά ομάδες, η κατασκευή θερμών δεν ήταν απαραίτητη. Οι λουτρικές εγκαταστάσεις ωστόσο ξεπερνούν σε αριθμό τα ρωμαϊκά βαλανεία. Για το λόγο αυτό, τα ρωμαϊκά βαλανεία μελετώνται ως μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των βαλανείων της Κέρκυρας⁵⁸. Στην Κέρκυρα απαντούν τέσσερις χαρακτηριστικές περιπτώσεις ρωμαϊκών βαλανείων που ακολουθούν την αρχιτεκτονική των ρωμαϊκών βαλανείων

⁵⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 61.

⁵⁷ von Hesberg 2009, 194.

⁵⁸ Αγαλλοπούλου 1976, 230.

στις ρωμαϊκές επαρχίες.

Στα πλαίσια συστηματικής ανασκαφής της Αρχαιολογικής Εταιρείας στην περιοχή της Παλαιόπολης το 1959, στο οικόπεδο του «Ινστιτούτου Ελαίας», αποκαλύφθηκαν κάποιοι τοίχοι (εικ. 4). Οι τοίχοι αυτοί βρίσκονταν σε απόσταση 75μ. σε σχέση με τα ερείπια της υπάρχουσας παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Ιοβιανού. Οι ανασκαφές διεξήχθησαν με αρμόδιο τον αρχαιολόγο Βασίλειο Γ. Καλλιπολίτη. Σύμφωνα με τον Β. Γ. Καλλιπολίτη, οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι με πλίνθους και επενδυμένοι σε κατά τόπους σημεία με ασβεστοκονίαμα. Η ποσότητα χρήσης ασβεστοκονιάματος παρέπεμψε τον ίδιο στη χρονολόγηση των τοίχων στους ρωμαϊκούς χρόνους. Εκτός από τη χρονολόγηση, το ασβεστοκονίαμα αποτελεί ένα συνδετικό υλικό που συναντάται συχνά σε λουτρά και αυτό οδήγησε στην ταύτισή τους με τα ερείπια του ρωμαϊκού βαλανείου της πόλης της Κέρκυρας⁵⁹.

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών στο σημείο, αποκαλύφθηκε επίσης ένα ενιαίο συγκρότημα λουτρών. Δοκιμαστική τομή που διενεργήθηκε εσωτερικά του βαλανείου της Παλαιόπολης, έφερε στο φως μια ορθογώνια αίθουσα διαστάσεων 10,8 x 8 μ., η οποία ταυτίστηκε με τον κεντρικό χώρο του λουτρού. Ο περιβάλλον χώρος διέθετε δύο ημικυκλικές δεξαμενές νερού κατασκευασμένες από τούβλα⁶⁰. Ο κεντρικός χώρος (χώρος Α) ήταν ορθογώνιας κάτοψης και διακοσμημένος με ψηφιδωτό δάπεδο, το οποίο αποτελείτο από γεωμετρικά σχήματα, δηλαδή από ομόκεντρους κύκλους και τρίγωνα πλαισιωμένα σε τετράγωνα (εικ. 5). Ωστόσο, η κεντρική παράσταση της διακόσμησης του κεντρικού ψηφιδωτού δαπέδου δεν σώθηκε, λόγω της καταστροφής της. Μία ερμηνεία είναι ότι πιθανόν το ψηφιδωτό απεικόνιζε την κεφαλή Μέδουσας. Μικροί πεσσοί αντιστήριξης ύψους 0,82 μ., βρίσκονταν κάτω από το δάπεδο του κεντρικού ορθογώνιου χώρου (χώρος Α). Οι πεσσοί ίσως ανήκαν στο σύστημα υποκαύστων (hyrocaustum) του εντοπισθέντος αυτού βαλανείου⁶¹. Η είσοδος του κεντρικού θαλάμου βρισκόταν στα βορειοανατολικά και οι λουόμενοι μπορούσαν να έχουν πρόσβαση σε αυτόν μέσω άλλων δωματίων, τα οποία επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω καμαροσκεπών διαδρόμων. Δύο επιπρόσθετοι χώροι (χώρος Γ και Δ) έσωζαν επίσης στυλίσκους του συστήματος υποκαύστων. Οι στυλίσκοι ανήκαν στο χώρο των θερμών λουτρών (caldarium)⁶².

⁵⁹ Καλλιπολίτης 1960, 210.

⁶⁰ Καλλιπολίτης 1960, 121.

⁶¹ Οι πεσσοί αντιστήριξης δεν σώθηκαν ακέραιοι διότι κατέπεσαν.

⁶² Καλλιπολίτης 1961, 122.

Πολυάριθμα κινητά ευρήματα εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών του βαλανείου της Παλαιόπολης. Αυτά προσφέρουν σήμερα σημαντικές πληροφορίες για τη διάρκεια χρήσης του οικοδομήματος και σε μεταγενέστερη φάση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για όστρακα κεραμικής της κατηγορίας terra sigillata, τα οποία τοποθετούνται χρονικά από τον 2^ο έως τον 5^ο αιώνα μ.Χ., αποδεικνύοντας τη χρήση του κτιρίου μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους⁶³. Μεγάλος ήταν και ο αριθμός των θαλάσσιων οστρέων που εντοπίστηκαν σε έναν από τους χώρους του βαλανείου, στοιχείο που αποδεικνύει επίσης τη σχέση των Ρωμαίων με τη θάλασσα. Το βαλανείο της Παλαιόπολης βρισκόταν πολύ κοντά στη θάλασσα⁶⁴. Ανάμεσα στα κινητά ευρήματα ήταν και ένα χρυσό νόμισμα των χρόνων του Θεοδοσίου Β΄⁶⁵. Χάλκινα και οστέινα αντικείμενα δεν έλειπαν από το χώρο του βαλανείου, όπως επίσης και γυάλινα αγγεία. Σύμφωνα με τον von Hesberg⁶⁶, στο χώρο των ρωμαϊκών βαλανείων πραγματοποιούνταν αγοραπωλησίες κοσμημάτων και μικροαντικειμένων. Εκτός από την αγοραπωλησία, πραγματοποιούνταν και παροχές υπηρεσιών στους λουόμενους, οι οποίες αμείβονταν π.χ. οι χειρομαλάκτες.

Αυτό που χαρακτήριζε τα ρωμαϊκά βαλανεία, αλλά και τα ρωμαϊκά οικοδομήματα γενικότερα, ήταν η πολυτέλεια. Η διακόσμηση ενός βαλανείου με ψηφιδωτά δάπεδα βασίζεται σε επιρροές των αυτοκρατορικών θερμών⁶⁷. Κατά τη διάρκεια επιπρόσθετων ανασκαφικών εργασιών στο οικοπέδο του Ινστιτούτου Ελαίας, εντοπίστηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου. Το εν λόγω ψηφιδωτό δάπεδο αποτελείτο από μαύρες και λευκές ψηφίδες. Στην επιφάνειά του εντοπίστηκαν όστρακα κεραμικής της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου. Λόγω της γειννίας του εντοπισθέντος ψηφιδωτού δαπέδου με το κτίριο του βαλανείου της Παλαιόπολης, ενδέχεται αυτό να αποτελούσε τμήμα του⁶⁸. Επίσης, το 1999, αποκαλύφθηκε τμήμα δεύτερου ψηφιδωτού δαπέδου⁶⁹. Το ψηφιδωτό αυτό διακοσμείτο από μαύρες, λευκές και ροζ ψηφίδες, ενώ η εξωτερική διακοσμητική του πλευρά αποτελείτο από δύο ζώνες γεωμετρικών σχημάτων (ρόμβοι, τετράγωνα, τρίγωνα και πλοχμοί) που πλαισιώνονταν από ψηφίδες ίδιας χρωματικής

⁶³ Καλλιπολίτης 1959, 118.

⁶⁴ Καλλιπολίτης 1961, 121.

⁶⁵ Καλλιπολίτης 1961, 124. Καλλιπολίτης 1959, 119. Πρόκειται για νόμισμα solidus, το οποίο απεικόνιζε τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄. Χρονολογείται μεταξύ 408-450 μ.Χ. Σχετικά βλ. ΠΑΕ 1959, πίν. 103β.

⁶⁶ von Hesberg 2009, 200.

⁶⁷ von Hesberg 2009, 196-197.

⁶⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 1982, 254.

⁶⁹ Ρήγιμος 1999, 493.

παλέτας. Η εσωτερική διακοσμητική ταινία έφερε παράσταση κυνηγιού⁷⁰. Το κεντρικό θέμα δεν σώθηκε, αλλά πιθανώς απεικόνιζε το θεό Διόνυσο. Οι παραστάσεις με το θεό Διόνυσο σε χώρους βαλανείων ή λουτρών, σύμφωνα με την Αλεβίζου, συναντάται κυρίως στο γλυπτό διάκοσμο των θερμών, ο οποίος όπως διαπιστώνεται στην περίπτωση της Παλαιόπολης, επηρεάζει και την ψηφιδωτή διακόσμηση των βαλανείων⁷¹. Η ενισχυμένη επένδυση του ψηφιδωτού δαπέδου με υπόστρωμα κονιάματος, φαίνεται ότι ήταν σημαντικό βήμα για το έργο του κατασκευαστή. Σκοπός ήταν να διατηρηθεί σε καλή κατάσταση για πολλά χρόνια. Επομένως, ο τεχνίτης είχε εμπειρία στη δημιουργία περίτεχνων ψηφιδωτών δαπέδων, όχι μόνο εξαιτίας της λεπτομέρειας με την οποία αυτά φιλοτεχνούνταν, αλλά και εξαιτίας της πείρας του στην επιλογή των θεμάτων.

3.3. Ρωμαϊκά λουτρά

Σε κάθε ρωμαϊκή επαρχία, οι λουτρικές εγκαταστάσεις ήταν απαραίτητες για την εξυπηρέτηση των καθημερινών αναγκών των κατοίκων της. Σύμφωνα με την Αρβανιτίδου, στο δυτικό τμήμα της «Υπαρχίας του Ιλλυρικού», έχουν ανασκαφεί περίπου 50 λουτρικά συγκροτήματα. Η πλειονότητα αυτών των λουτρικών συγκροτημάτων κατασκευάζεται στους ρωμαϊκούς χρόνους, με διάρκεια χρήσης μέχρι τα τέλη του 4^ο αιώνα μ.Χ. Κατά τον 6^ο αιώνα μ.Χ., τα περισσότερα λουτρικά συγκροτήματα καταστρέφονται και εγκαταλείπονται⁷².

Η Κέρκυρα κατά τον 1^ο αιώνα μ.Χ, εξελίσσεται σε μεγάλο αστικό κέντρο. Λόγω της σταδιακής αύξησης του πληθυσμού της, οι εγκαταστάσεις των βαλανείων εντός της πόλεως πιθανώς δεν επαρκούσαν. Για το λόγο αυτό, λουτρικοί χώροι κατασκευάζονται και ως τμήμα ρωμαϊκών επαύλεων, τόσο στο βόρειο όσο και στο νότιο τμήμα του νησιού⁷³. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι όλα τα ρωμαϊκά λουτρικά οικοδομήματα του νησιού βρίσκονται κοντά στη θάλασσα. Αυτό αποδίδεται, σύμφωνα με την Αρβανιτίδου, στο γεγονός ότι οι Ρωμαίοι είχαν την επιλογή να

⁷⁰ Waywell 1979, 317. Οι σκηνές κυνηγιού δεν συναντώνται συχνά στα ψηφιδωτά των ρωμαϊκών χρόνων στον ελλαδικό χώρο, αλλά περισσότερο σε εκείνα της βόρειας Αφρικής που χρονολογούνται στην Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο. Αυτό μπορεί να συνδεθεί με τον καθημερινό βίο των κατοίκων της περιοχής, ο οποίος περιλάμβανε συχνή ενασχόληση με το κυνήγι.

⁷¹ Αλεβίζου 2010, 219.

⁷² Arvanitidou 2016, 1.

⁷³ Βλ. ρωμαϊκά λουτρά στη θέση «Σκάλλες Αχαράβης», λουτρά Κασσιόπης και λουτρά Μπενιτσών.

αξιοποιήσουν τόσο τη θάλασσα, όσο και τα ίδια τα λουτρά, για λόγους προσωπικής υγιεινής⁷⁴.

3.3.1. Λουτρά Παλαιόπολης

Στην περιοχή της Παλαιόπολης, έχουν αποκαλυφθεί συνολικά τρεις λουτρικές εγκαταστάσεις. Οι εγκαταστάσεις αυτές βρίσκονταν σε λειτουργία μέχρι και τον 4^ο αιώνα μ.Χ. και ήταν δημόσιες⁷⁵. Στα πλαίσια των εκσκαφικών εργασιών του έτους 1973, σε ιδιωτικό οικόπεδο της περιοχής (οικόπεδο Κασφίκη), εντοπίστηκε συγκρότημα λουτρών που χρονολογήθηκε με βεβαιότητα στη Ρωμαϊκή περίοδο⁷⁶ (εικ. 6). Η κατάσταση διατήρησης των λουτρών της Παλαιόπολης παρέμεινε ως είχε για πολύ καιρό μέχρι και τον 6^ο αιώνα μ.Χ., όταν αυτά σταμάτησαν να χρησιμοποιούνται εξαιτίας της καταστροφής τους από πυρκαγιά.

Το πρώτο λουτρικό συγκρότημα έσωζε 8 δωμάτια (εικ. 7). Τα τέσσερα πρώτα δωμάτια του πρώτου λουτρικού συγκροτήματος της Παλαιόπολης (1 έως 4), έφεραν στο φως κεραμική που βοήθησε στη χρονολόγησή τους μεταξύ του 1^{ου} και 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Από τις ανασκαφές των δύο πρώτων δωματίων (1 και 2), αποκαλύφθηκαν κυκλικοί και τετράγωνοι πεσσίσκοι που παρέπεμψαν αμέσως στην ταύτισή τους με τα δωμάτια του συστήματος υποκαύστων⁷⁷. Το σύστημα υποκαύστων (hypocaustum) ήταν ένα σύστημα θέρμανσης αέρα, ο οποίος κυκλοφορούσε κάτω από το δάπεδο των δωματίων (caldarium), με αποτέλεσμα να θερμαίνει το νερό που βρισκόταν σε αυτά. Ο ζεστός αέρας κατευθυνόταν ανάμεσα από τους πεσσίσκους, οι οποίοι στήριζαν το δάπεδο των δωματίων. Ο αέρας συνέχιζε να θερμαίνει τους τοίχους αυτών μέσα από πήλινους σωλήνες (tubuli), φθάνοντας εν τέλει στην κορυφή της στέγης των δωματίων, πραγματοποιώντας με αυτό τον τρόπο μια κυκλική επαναλαμβανόμενη κίνηση. Ο αέρας κατέληγε ξανά προς τα κάτω, χάνοντας πλέον την αρχική θερμοκρασία του. Από τις ανασκαφές του 1996 αποκαλύφθηκαν ίχνη κάθετου συστήματος θέρμανσης αέρα. Το σύστημα αυτό λειτουργούσε με τη μέθοδο θέρμανσης των τοίχων (tegulae mammatae) μέσω σωλήνων, μια διαφορετική τεχνική για τη θέρμανση του νερού των λουτρών. Ο χώρος του κρύου νερού (frigidarium) βρισκόταν στο δωμάτιο 7, ενώ στα

⁷⁴ Arvanitidou 2016, 2.

⁷⁵ Arvanitidou 2016, 2.

⁷⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 1987, 340-341.

⁷⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή 1988, 342.

δυτικά αυτού, που ήταν το δωμάτιο 8, αποκαλύφθηκε επίσης ψηφιδωτό δάπεδο. Το ψηφιδωτό ήταν επενδυμένο με κεραμίδες, οι οποίες σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, ανάγονται στην Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο.

Το 1989, στα βόρεια των ρωμαϊκών λουτρών της Παλαιόπολης εντοπίστηκε ένας πήλινος αγωγός. Ο αγωγός αυτός αρχικά χρονολογήθηκε στους Αρχαϊκούς χρόνους. Εξαιτίας του προσανατολισμού του αγωγού και της εγγύτητάς του με τα λουτρά της Παλαιόπολης, πιθανώς βρισκόταν σε χρήση και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, εξυπηρετώντας την υδροδότηση των λουτρών⁷⁸. Ένας ακόμη αγωγός είχε αποκαλυφθεί και κατά το 1973 κοντά στα λουτρά (εικ. 8). Όπως και ο πρώτος αγωγός, χρονολογήθηκε στην Αρχαϊκή περίοδο, βάσει της κεραμικής και των νομισμάτων που ανασύρθηκαν από τον περιβάλλοντα χώρο. Ο συγκεκριμένος αγωγός κατέληγε στη θάλασσα, πιθανώς για την απορροή των υδάτων που προέρχονταν από τα λουτρά της Παλαιόπολης⁷⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αρχαιολογικά δεδομένα, συμπεραίνεται ότι τα λουτρά της Παλαιόπολης, είχαν δύο οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη φάση τοποθετήθηκε στα τέλη του 1^{ου} αιώνα π.Χ. και η δεύτερη φάση στις αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.⁸⁰. Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, το συγκρότημα των λουτρών της Παλαιόπολης επαναχρησιμοποιήθηκε για περίπου 3,5 αιώνες, δηλαδή από το 330 μ.Χ. έως και το 675 μ.Χ.⁸¹. Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι το μέγεθος του οικοδομήματος και η διάρκεια χρήσης του υποδεικνύουν τη σημασία του για τις ανάγκες των κατοίκων της πόλης.

3.3.2. Συμπληρωματικοί χώροι των λουτρών Παλαιόπολης

Συμπληρωματικοί χώροι κοντά σε λουτρικά οικοδομήματα συναντώνται αρκετά συχνά κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Αυτοί οι χώροι κατασκευάζονται ως επιπρόσθετα δωμάτια με διάφορες λειτουργίες. Τις περισσότερες φορές τα δωμάτια αυτά χρησιμοποιούνταν ως αποδυτήρια (apodyteria)⁸². Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην περιοχή των ρωμαϊκών λουτρών της Παλαιόπολης το 1995,

⁷⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 1989, 298.

⁷⁹ Καλλιγιάς 1973, 422.

⁸⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή 1989, 285.

⁸¹ Πρέκα-Αλεξανδρή 1988, 342.

⁸² von Hesberg 2009, 195.

αποκαλύφθηκαν κάποιοι επιπρόσθετοι χώροι, οι οποίοι θεωρήθηκαν συμπληρωματικοί των υπαρχόντων λουτρών. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκε ένα δωμάτιο (15α) με τραπεζιόσχημη κάτοψη (6,60 x 5,00 μ.), το οποίο έσωζε κατώφλι. Η είσοδος του δωματίου βρισκόταν στα βορειοδυτικά, δηλαδή σε κοντινή απόσταση από τα λουτρά της Παλαιόπολης. Οι τοίχοι του συγκεκριμένου δωματίου διατηρήθηκαν σε μέτρια κατάσταση. Ήταν κατασκευασμένοι με τη μέθοδο *opus caementicium*⁸³, δηλαδή με λίθους ακανόνιστου σχήματος και μεγέθους και επενδυμένοι εσωτερικά με κονίαμα. Επίσης, σώθηκε τμήμα του δαπέδου, το οποίο ήταν επενδυμένο με την τεχνική *opus testaceum*, δηλαδή με αμιγή λιθοδομή⁸⁴. Ενδιαφέρον επίσης αποτελεί το γεγονός ότι στα δυτικά του εντοπισθέντος δωματίου (15α), αποκαλύφθηκε ένα ακόμη δωμάτιο (16α), το οποίο λειτουργούσε πιθανώς ως φρέαρ που τροφοδοτούσε με νερό τα λουτρά της Παλαιόπολης. Η χρήση του φρέατος τοποθετήθηκε χρονικά στην Ελληνιστική περίοδο, βάσει της κεραμικής που ανασύρθηκε από την περιοχή.

3.3.3. Κινητά ευρήματα από τους συμπληρωματικούς χώρους των λουτρών της Παλαιόπολης

Ο αριθμός των κινητών ευρημάτων από τους συμπληρωματικούς χώρους των λουτρών της Παλαιόπολης ήταν σημαντικός, ώστε να επιτευχθεί η σύνδεσή τους με τα λουτρά της πόλης. Τα κινητά ευρήματα από τους χώρους αυτούς ποικίλουν. Συγκεκριμένα, από το δωμάτιο **15α** βρέθηκαν πινάκια της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου, αμφορείς του 4^{ου} αιώνα μ.Χ., ένα πώμα αγγείου του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. καθώς και ένα χάλκινο νόμισμα του Θεοδοσίου Α΄ του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Από το εσωτερικό του φρέατος αποκαλύφθηκαν ευρήματα της Ελληνιστικής περιόδου όπως μια πήλινη σίμη και ένα πινάκιο, του τέλους του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και των αρχών του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

Η ρωμαϊκή φάση του φρέατος προκύπτει από ένα πώμα του τέλους του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και των αρχών του 1^{ου} αιώνα μ.Χ., το οποίο έφερε ανάγλυφη διακόσμηση. Ακόμη, ανασύρθηκαν δύο χάλκινα κερκυραϊκά νομίσματα και μερικά όστρακα από κεραμική οικιακής χρήσεως.

Διάσπαρτα κινητά ευρήματα εντοπίστηκαν και στους χώρους XXI και XXII, όπως πολυάριθμα αγγεία οικιακής χρήσεως της κατηγορίας *terra sigillata*, πινάκια,

⁸³ Lancaster 2015, 19.

⁸⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή 1995, 432.

λυχνάρια, νομίσματα και άλλα ακόμη αγγεία. Η πληθώρα των κινητών ευρημάτων βοήθησε στη σύνδεση των χώρων αυτών με τα λουτρά. Τέλος, η κεραμική που αποκαλύφθηκε στο σημείο του πήλινου αποχετευτικού αγωγού, εκτός από την προαναφερθείσα, περιλάμβανε ακόμη ιχθυοπινάκια και αφρικανικά πινάκια που χρονολογήθηκαν στην Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο, δηλαδή στον 4^ο αιώνα μ.Χ.⁸⁵.

3.4. Λουτρά στις «Σκάλλες» Αχαράβης

Λουτρικά οικοδομήματα δεν εντοπίζονται μόνο στην περιοχή της αρχαίας πόλης, αλλά και στην ύπαιθρο – χώρα. Κατά τη διάρκεια των σωστικών ανασκαφών του 1990 στο οικόπεδο Ξαγοράρη στη θέση «Σκάλλες» του οικισμού της Αχαράβης, που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του νησιού, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα ρωμαϊκών λουτρών⁸⁶ (εικ. 9). Βάσει της αρχιτεκτονικής τους δομής, τα λουτρά αυτά αποτελούσαν τμήμα κάποιας ρωμαϊκής έπαυλης, η οποία με τη σειρά της ανήκε σε κάποιο επιφανή άνδρα. Στην περίπτωση των ρωμαϊκών λουτρών της Κέρκυρας, είναι ιδιαίτερα σύνηθες να εντοπίζεται και οικιστικό τμήμα σε αυτά, προσδίδοντάς τους ιδιωτικό χαρακτήρα⁸⁷.

Ο κύριος χώρος του λουτρικού συγκροτήματος της Αχαράβης αποτελείται από ένα ορθογώνιο δωμάτιο (7,5 x 12,65 μ.), το οποίο ταυτίστηκε με το χώρο του θερμού νερού (caldarium) και το οποίο οδηγούσε μέσω δύο θυραίων ανοιγμάτων σε τρία ακόμη δωμάτια-θαλάμους παρόμοιας χρήσης (εικ. 10). Επίσης, αποκαλύφθηκαν τρία ακόμη δωμάτια (Δωμάτιο 1, 2 και 3). Συγκεκριμένα, στο Δωμάτιο 1 εντοπίστηκαν κυκλικοί κιονίσκοι τοποθετημένοι σε πλίνθο ορθογώνιας κάτοψης, οι οποίοι πιθανόν ανήκαν στο σύστημα υποκαύστων (hypocaustum). Στο Δωμάτιο 2, οι κιονίσκοι ήταν τετράγωνοι και η πλίνθος, στην οποία εδράζονταν αυτοί, ήταν επίσης τετράγωνη. Δύο χώροι με επιμήκη κάτοψη που βρίσκονταν στα νοτιοανατολικά των εντοπισθέντων Δωματίων 1 και 2, σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή⁸⁸, λειτουργούσαν ως χώροι τοποθέτησης των λουτήρων, στους οποίους πλένονταν οι λουόμενοι. Παρόμοια χρήση είχε και το Δωμάτιο 3, το οποίο ταυτίστηκε με το χώρο του ζεστού νερού (caldarium) λόγω των εντοπισθέντων πεσσίσκων. Οι πεσσίσκοι ήταν κατά σειρά τοποθετημένοι

⁸⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή 1995, 433.

⁸⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 67.

⁸⁷ Arvanitidou 2016, 1.

⁸⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 1985, 226.

στο εσωτερικό του Δωματίου 3. Η θέρμανση των δωματίων επιτυγχανόταν μέσω των πήλινων σωλήνων (tubuli), οι οποίοι αποκαλύφθηκαν στο θυραίο άνοιγμα των Δωματίων 1 και 2.

Ως προς την τεχνική κατασκευής, τα ρωμαϊκά λουτρά της Αχαράβης ακολουθούσαν τον κανόνα της οικοδόμησης των λουτρών στις ρωμαϊκές επαρχίες. Συγκεκριμένα, οι τοίχοι ήταν επενδυμένοι με ασβεστοκονίαμα. Εξαιτίας της υπερβολικής υγρασίας υπήρχε κίνδυνος κατάρρευσης, δεδομένης της ύπαρξης νερού στο οικοδόμημα. Η επένδυση στο εσωτερικό των λουτρών αποτελείτο από επάλληλες πλίνθους τοποθετημένες σε στρώσεις, επίσης επενδυμένες με ασβεστοκονίαμα για μεγαλύτερη ενίσχυση⁸⁹. Εξωτερικά οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι με τη μεικτή τοιχοποιία (opus mixtum). Σε ορισμένα σημεία σώζονταν και οι τοξοστοιχίες (εικ. 11).

Η θέση των λουτρών στις «Σκάλλες» Αχαράβης ήταν σε απόσταση περίπου 500μ. από τη θάλασσα και νοτίως της παραλίας του σύγχρονου οικισμού της Αχαράβης. Ο εντοπισμός πήλινων αγωγών επενδυμένων με πήλινες κεραμίδες στο άνω τμήμα τους, σε συνδυασμό με τις τέσσερις τοιχοποιίες, οι οποίες ήταν προσανατολισμένες προς τα βορειοανατολικά, αποδεικνύει αφενός τη σύνδεση των λουτρών με τη θάλασσα, αφετέρου την παροχή ύδρευσης σε δωμάτια που ανήκαν στο οικιστικό τμήμα των λουτρών⁹⁰.

3.4.1. Κινητά ευρήματα από τα λουτρά της Αχαράβης

Ο αριθμός των εντοπισθέντων κινητών ευρημάτων από τα λουτρά της Αχαράβης είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Τα κεραμικά όστρακα που αποκαλύφθηκαν στο σημείο, χρονολογήθηκαν το διάστημα από τον 2^ο έως και τον 4^ο αιώνα μ.Χ., μαρτυρώντας τη χρήση του οικοδομήματος μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους. Επίσης, τμήματα λυχναριών που αποκαλύφθηκαν από το χώρο των λουτρών μπορεί να συνδεθούν με τη χρήση του οικοδομήματος και κατά τις νυχτερινές ώρες. Τέλος, τα νομίσματα που εντοπίστηκαν ήταν στην πλειονότητά τους χάλκινα και χρονολογήθηκαν από τον 4^ο αιώνα π.Χ. έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ.

⁸⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή 1985, 228.

⁹⁰ Mirick 1933, 119-126.

3.5. Λουτρά Κασσιόπης

Η περιοχή της Κασσιόπης βρίσκεται στα βορειανατολικά του νησιού της Κέρκυρας και σύμφωνα με τη Μπονέλου αναφέρεται με τον όρο πόλις ή πόλισμα⁹¹ ήδη από την Ελληνιστική περίοδο. Συγκεκριμένα, μία πρώτη ερμηνεία υποστηρίζει ότι κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Πύρρου στην Ιταλία, οι κάτοικοι της Κασσιόπης της Ηπείρου μεταφέρθηκαν στο νησί, από την οποία έλαβε και το όνομά της⁹². Μία δεύτερη ερμηνεία αναφέρει ότι κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, οι κάτοικοι της Ηπείρου κατέφυγαν στο νησί, εξαιτίας των καταστροφικών επιδρομών των λεγεώνων του Αιμίλιου Παύλου στις πόλεις της Ηπείρου. Η Κασσιόπη βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από το Βουθρωτό της σημερινής Αλβανίας. Τα πρώτα ίχνη ανθρώπινης δραστηριότητας στην περιοχή της Κασσιόπης μαρτυρούνται ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ, βάσει των ανασκαφικών ερευνών που πραγματοποιήθηκαν σε οικόπεδα ιδιωτών της περιοχής⁹³. Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή⁹⁴, τα αρχιτεκτονικά λείψανα που εντοπίστηκαν μέσα στη θάλασσα στη δυτική πλευρά του ακρωτηρίου του Φρουρίου της πόλης, πιθανόν να ανήκαν στα επονομαζόμενα «λουτρά του Νέρωνα», τα οποία ίσως συνδέονται με τοιχοποιίες που αποκαλύφθηκαν σε κοντινή απόσταση από αυτά.

3.6. Λουτρά στον οικισμό Μωραΐτικα

Ο σύγχρονος οικισμός Μωραΐτικα βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά του νησιού της Κέρκυρας. Κοντά στον σύγχρονο αυτό οικισμό και σε χαμηλό ύψωμα εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ρωμαϊκών λουτρών. Το οικοδόμημα διατηρείται σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση, καθώς ένα μεγάλο μέρος του σώζεται υπεργείως. Ως προς την αρχιτεκτονική τους δομή, τα λουτρά στα Μωραΐτικα σώζουν τρεις αψιδωτές καμάρες και περιλαμβάνουν οκτώ δωμάτια ορθογωνίας κάτοψης⁹⁵ (**εικ. 12**). Δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να υπήρχε και κάποιος οικιστικός χώρος κοντά στα λουτρά που να λειτουργούσε ως έπαυλη. Εξαιτίας της κατασκευής του σύγχρονου

⁹¹ Μπονέλου 2018, 695.

⁹² Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 68.

⁹³ Μπονέλου 2018, 696.

⁹⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 70.

⁹⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 144.

ασφαλτοστρωμένου δρόμου προς τα νότια των λουτρών, το οικιστικό μέρος τους δυστυχώς δεν σώζεται σε ικανοποιητικό βαθμό⁹⁶.

3.7. Ρωμαϊκά υδραγωγεία

Οι λουτρικές εγκαταστάσεις είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τα υδραγωγεία μιας πόλης καθώς τροφοδοτούσαν με την απαραίτητη ποσότητα νερού τα δωμάτια στα οποία βρίσκονταν οι λουόμενοι⁹⁷. Στους ρωμαϊκούς χρόνους, ιδιαίτερα από την Αυτοκρατορική περίοδο και μετά, η οικοδόμηση των υδραγωγείων αυξάνεται σημαντικά σε όλες τις επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Στον ελλαδικό χώρο, αν και δεν υπάρχει σήμερα κάποια συστηματική μελέτη για τα ρωμαϊκά υδραγωγεία, οι περιπτώσεις των μεγάλων ρωμαϊκών υδραγωγείων της Αθήνας, της Κορίνθου και της Νικόπολης είναι άξιες αναφοράς⁹⁸.

3.7.1. Το υδραγωγείο της Αγίας Γουργής στο Πέραμα

Συστηματική ανασκαφική έρευνα ρωμαϊκού υδραγωγείου στην Κέρκυρα δεν έχει διενεργηθεί μέχρι σήμερα. Σημαντική ωστόσο περίπτωση εντοπισθέντος υδραγωγείου των ρωμαϊκών χρόνων στο νησί είναι εκείνο της Αγίας Γουργής⁹⁹. Η Αγία Γουργή βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα νότια της σύγχρονης πόλης της Κέρκυρας, κοντά στην περιοχή Κανάλια (εικ. 13). Αρχιτεκτονικά λείψανα που ήλθαν στο φως από το σημείο, οδήγησαν στην ταύτιση του οικοδομήματος με το ρωμαϊκό υδραγωγείο της πόλης. Σύμφωνα με το Ρωμαίο¹⁰⁰, κάτω από το χριστιανικό ναό της Αγίας Γουργής (Παναγία Γοργοεπήκοος), αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα ενός λιθόκτιστου υδραγωγείου με καμάρες, το οποίο σώζεται σε καλή κατάσταση. Σε κοντινή απόσταση από το υδραγωγείο, εντοπίστηκε ένας πήλινος αγωγός, ο οποίος οδηγεί σήμερα στο ναό των Αγίων Θεοδώρων, στο σύγχρονο οικισμό του Περάματος. Κοντά στο ρωμαϊκό υδραγωγείο αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα του αρχαίου οικισμού της πόλης που χρονολογούνται στην Κλασική και Ύστερη Ελληνιστική περίοδο που πιθανόν

⁹⁶ Μπουνιά 2019, 424.

⁹⁷ Farrington 2018, 57.

⁹⁸ Ζάχος 2015, 101.

⁹⁹ Δοντάς 1966, 325-326.

¹⁰⁰ Rhomaios 1925, 195.

βρισκόταν σε χρήση πριν την κατασκευή του υδραγωγείου στους ρωμαϊκούς χρόνους.

Μπορεί επομένως να υποστηριχθεί, ότι το υδραγωγείο της Αγίας Γουργής ήταν συνδεδεμένο με την αρχαία πόλη της Κέρκυρας. Συγκεκριμένα, κάτω από το χριστιανικό ναό εντοπίστηκε πηγή νερού, η οποία τροφοδοτούσε μέσω αγωγών τον όμορο οικισμό, αλλά δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να τροφοδοτούσε και την ίδια την πόλη¹⁰¹. Η περιοχή του Περάματος είναι αρκετά βαλτώδης, εξαιτίας των υπόγειων υδάτων που αναβλύζουν σε διάφορα σημεία ακόμη και σήμερα. Επίσης, η κατασκευή ενός υδραγωγείου δεν αποτελεί εύκολο εγχείρημα. Αυτό προϋποθέτει την υδροδότηση ενός οικισμού μεγάλης κλίμακας ή μιας ολόκληρης πόλης, και όχι αποκλειστικά ενός μικρού οικισμού. Τέλος, οι αγωγοί απορροής πιθανώς λειτουργούσαν ώστε να απομακρύνουν τα περισσευούμενα ύδατα από τον οικισμό του Περάματος για την αποτροπή πλημμυρών¹⁰².

3.8. Υδραγωγείο στα Μελίκια Λευκίμης

Ο οικισμός των Μελικίων βρίσκεται στο νότιο τμήμα της Κέρκυρας, στα βορειοανατολικά του σύγχρονου λιμανιού της Λευκίμης. Το ακρωτήρι της Λευκίμης μνημονεύεται από το Θουκυδίδη, ο οποίος αναφέρει ότι αυτό αποτελεί το νοτιότερο άκρο της Κέρκυρας. Στην περιοχή αυτή πραγματοποιήθηκε η πολεμική διαμάχη μεταξύ Κερκυραίων και Κορινθίων το 435 π.Χ.¹⁰³. Η έκβαση της διαμάχης ήταν νικηφόρα για τους Κερκυραίους, οι οποίοι έστησαν τρόπαιο για να τιμήσουν τη νίκη τους εναντίον των Κορινθίων. Στη θέση «Φουκαριό» αποκαλύφθηκαν το 1986 σε οικοπέδο ιδιώτη, κατάλοιπα ενός οικοδομήματος της Ρωμαϊκής περιόδου, το οποίο έφερε καμάρες. Βάσει της αρχιτεκτονικής του μορφής, το οικοδόμημα αυτό ταυτίστηκε με κάποιο υδραγωγείο μικρής κλίμακας, το οποίο τροφοδοτούσε με νερό τον όμορο οικισμό. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η παροχή νερού στο νότιο τμήμα του νησιού ήταν αρκετά δύσκολη. Επομένως η ανάγκη ύδρευσης ήταν μεγάλη, ιδιαίτερα σε περίοδο πολέμου, ώστε να εφοδιάζονται οι στρατιώτες. Πιθανώς το υδραγωγείο των Μελικίων να κατασκευάστηκε τον 5^ο αιώνα π.Χ. και να επαναχρησιμοποιήθηκε και τη Ρωμαϊκή

¹⁰¹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 67.

¹⁰² Rhomaios 1925, 326.

¹⁰³ Freely 2014, 83. Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 43. Θουκ. 1.30.1. «μετά δὲ τὴν ναυμαχίαν οἱ Κερκυραῖοι τροπαῖον στήσαντες ἐπὶ τῇ Λευκίμμῃ τῆς Κερκυραίας ἀκρωτηρίῳ τοὺς μὲν ἄλλους οὐς ἔλαβον αἰχμαλώτους ἀπέκτειναν, Κορινθίους δὲ δῆσαντες εἶχον. ὕστερον δε...».

περίοδο. Ωστόσο, η περαιτέρω αρχαιολογική διερεύνηση είναι αναγκαία για τη διεξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων.

3.9. Ρωμαϊκό ωδείο (Odeum)

Τα θέατρα και τα ωδεία αυξάνονταν σημαντικά κατά τα αυτοκρατορικά χρόνια σε όλη τη ρωμαϊκή επικράτεια. Θεατρικά οικοδομήματα κατασκευάζονταν συχνά στις δυτικές και ανατολικές ρωμαϊκές επαρχίες, καθώς αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής των κατοίκων¹⁰⁴.

Στην αρχαία αγορά της πόλης της Κέρκυρας, κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών του 1955 με ανασκαφέα τον Βασίλειο Γ. Καλλιπολίτη και συγκεκριμένα, κάτω από τα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Ιοβιανού, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα ενός ημικυκλικού οικοδομήματος που πιθανώς ταυτίστηκε με το ρωμαϊκό ωδείο της πόλης¹⁰⁵ (εικ. 14). Το σημείο εύρεσης του εντοπισθέντος ημικυκλικού αυτού οικοδομήματος προκάλεσε αρχικά εντυπώσεις. Τόσο η κάτοψη του, όσο και η τοποθεσία του, οδήγησαν τους μελετητές σε περαιτέρω διερεύνηση¹⁰⁶. Ως προς την αρχιτεκτονική του μορφή, το συγκεκριμένο οικοδόμημα είχε καμπύλο σχήμα με αψίδα, η οποία ήταν προσανατολισμένη στα βορειοδυτικά με διάμετρο περίπου 35μ. Η αψίδα καταλάμβανε μεγάλο μέρος του δαπέδου της παλαιοχριστιανικής βασιλικής (εικ. 15). Το ημικυκλικό οικοδόμημα έσωζε επίσης πλακόστρωτο δάπεδο επενδυμένο με ασβεστολιθικές πλάκες τοποθετημένες σε τυχαία σειρά. Τα αρχιτεκτονικά μέλη της ανωδομής της τοιχοποιίας του ρωμαϊκού ωδείου της Κέρκυρας σώθηκαν σε καλή κατάσταση. Ορισμένα από αυτά ίσως τέθηκαν σε δεύτερη χρήση για την κατασκευή της βασιλικής του Ιοβιανού¹⁰⁷. Η σκηνή του ωδείου “scaenae frons” (γερμ. Skenenfront) ίσως ήταν διώροφη. Στο επιστύλιο της σκηνής σώθηκαν χαραγμένα ελληνικά γράμματα όπως το «Φ» και το «Π», ώστε να βοηθήσουν τους εργάτες της εποχής να τοποθετήσουν τα αρχιτεκτονικά μέλη επάνω στο επιστύλιο με τη βοήθεια ανυψωτικών μηχανισμών, τα ίχνη των οποίων είναι επίσης εμφανή σε αυτά.

Οι κίονες που στήριζαν το οικοδόμημα ήταν κορινθιακού ρυθμού (εικ. 16) και

¹⁰⁴ Γκεϊβανίδου 2014, 37.

¹⁰⁵ Καλλιπολίτης 1955, 187.

¹⁰⁶ Καλλιγιάς 1969, 262. Καλλιπολίτης 1955, 188.

¹⁰⁷ Καλλιγιάς 1969, 264.

η διακόσμησή τους προκαλεί εντυπώσεις, καθώς επάνω στα κιονόκρανα απεικονίζονται λεοντοκεφαλές σε πλάγια όψη. Οι λεοντοκεφαλές επιλέγονται αρκετά συχνά ως στοιχείο διακόσμησης στα ρωμαϊκά οικοδομήματα, διότι είναι ένα ζώο που αντικατοπτρίζει τη δύναμη της αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με τον Καλλιπολίτη, το ημικυκλικό αυτό οικοδόμημα είχε πιθανώς οικοδομηθεί κατά την Ελληνιστική περίοδο, δηλαδή πριν το 229 π.Χ. Στοιχεία που επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη είναι η εντοπισθείσα αττική κεραμική του 4^{ου} αιώνα π.Χ. αλλά και ορισμένα αρχιτεκτονικά στοιχεία που παραπέμπουν στην ομοιότητα του οικοδομήματος αυτού, ως προς την αρχιτεκτονική του μορφή, με το αμφιθέατρο της Μιλήτου¹⁰⁸. Τα επιχειρήματα αυτά ίσως δικαιολογούν την ευρεία χρήση του κτιρίου κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο για την εξασφάλιση πολιτικών λειτουργιών εντός της άστεως. Οι εντοπισθείσες αναθηματικές επιγραφές επάνω σε βάθρα και μαρμάρινες βάσεις, ενισχύουν την άποψη περί λειτουργικότητας του κτιρίου ως ωδείου¹⁰⁹. Χαρακτηριστική είναι η αναθηματική επιγραφή ενός Ρωμαίου στρατηγού, η οποία αναφέρεται στο θέμα της διαιτησίας του Δήμου των Κερκυραίων¹¹⁰ (εικ. 17).

Το ημικυκλικό οικοδόμημα της Παλαιόπολης πιθανώς είχε μεγάλη διάρκεια χρήσης, ιδιαίτερα κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό του επαναχρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της μεταγενέστερης βασιλικής του Ιοβιανού αποδεικνύοντας τη σπουδαιότητα της θέσης αυτής για τους κατοίκους της πόλης¹¹¹.

3.10. Ρωμαϊκά νεώρια και σκευοθήκες

Η Κέρκυρα ήταν μεγάλη ναυτική δύναμη στην αρχαιότητα. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη, η οικονομία της βασιζόταν στον ενεργό της ρόλο στη θάλασσα¹¹². Είναι γνωστό ότι η πόλη διέθετε δύο φυσικά λιμάνια, το λιμάνι του Αλκίνοου, το οποίο βρίσκεται στον κόλπο της Γαρίτσας, και τον Υλλαϊκό λιμένα, τα ίχνη του οποίου

¹⁰⁸ Καλλιπολίτης 1955, 189 και υποσημ. 1.

¹⁰⁹ Καλλιγιάς 1969, 262.

¹¹⁰ Καλλιπολίτης 1955, 190.

¹¹¹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 100-101.

¹¹² Θουκ. 1.25.4.

αποκαλύφθηκαν το 1992 στο Φιγαρέτο του Κανονιού, δηλαδή στην αρχαία πόλη της Κέρκυρας¹¹³. Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, ο Υλλαϊκός λιμένας έλαβε το όνομά του από τη φυλή των Υλλέων, μία από τις δέκα φυλές που διαιρέθηκαν στο νησί μετά τον αποικισμό του από τους Κορίνθιους¹¹⁴. Αν ληφθεί υπόψη ο αριθμός των τριήρων που αναφέρονται από το Θουκυδίδη στα *Κερκυραϊκά*, ο οποίος περιγράφει τη σύγκρουση Κερκυραίων και Κορινθίων, καταλαβαίνουμε ότι μία μεγάλη ναυτική δύναμη όπως ήταν η Κέρκυρα, θα διέθετε και τις απαραίτητες ναυτικές εγκαταστάσεις που θα τις επέτρεπαν να εξασφαλίσει την αυτάρκειά της, για την εξυπηρέτηση των καθημερινών αναγκών των πλοίων της. Συγκεκριμένα, ο Θουκυδίδης αναφέρεται στο ναυτικό στόλο και τον εξοπλισμό των Κερκυραίων:

«...περιφρονοῦντες δὲ αὐτοὺς καὶ χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁμοῖα τοῖς Ἑλλήνων πλουσιωτάτοις καὶ τῇ ἐς πόλεμον παρασκευῇ δυνατώτεροι, ναυτικῶ δὲ καὶ πολὺ προύχριν ἔστιν ὅτε ἐπαιρόμενοι καὶ κατὰ τὴν Φαιάκων προενοίκησιν τῆς Κερκύρας κλέος ἐχόντων τὰ περὶ τὰς ναῦς (ἧ καὶ μᾶλλον ἐξηρτύοντο τὸ ναυτικὸν καὶ ἦσαν οὐκ ἀδύνατοι· τριήρεις γὰρ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ὑπῆρχον αὐτοῖς ὅτε ἤρχοντο πολεμεῖν)»

(Θουκ. Ιστορία, 1.25.4)

3.10.1. Ρωμαϊκά νεώρια στο λιμάνι του Αλκίνοου

Η κατασκευή των νεωρίων ήταν αναγκαία για τη φύλαξη των πολεμικών τριήρων, όπως επίσης για τα πλοία που μετέφεραν διάφορα προϊόντα. Τα νεώρια βρίσκονταν στην περιοχή του λιμανιού της πόλεως και συμπεριλάμβαναν στοές και εμπόρια για τη μεταφορά των προϊόντων που κατέφθαναν από τα πλοία στο λιμάνι¹¹⁵. Βάσει των αρχαιολογικών καταλοίπων που εντοπίστηκαν στην περιοχή του

¹¹³ Κάντα-Κίτσου 1992, 339.

¹¹⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 15.

¹¹⁵ Bouras 2011, 671.

Ανεμόμυλου και του Κανονιού, υπήρχαν ναυτικές εγκαταστάσεις για τα πλοία των Κερκυραίων, ήδη από την Αρχαϊκή περίοδο, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν μέχρι και τα Αυτοκρατορικά χρόνια.

Συγκεκριμένα, το 1973, στα βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που χρονολογήθηκαν μεταξύ του 2^{ου} και 3^{ου} αιώνα μ.Χ. (εικ. 18). Συγκεκριμένα, στη νότια πλευρά του οικοδομήματος υπήρχε ένας μεγάλος κεντρικός χώρος (Χώρος Α) με διαστάσεις 11,70 x 10,30 μ., ο οποίος λειτουργούσε ως υπαίθρια αυλή. Βόρεια της υπαίθριας αυτής αυλής βρίσκονταν δύο ακόμη ορθογώνιοι χώροι (Χώρος Β και Χώρος Γ) παρόμοιων διαστάσεων, οι οποίοι επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω ενός κεντρικού θυραίου ανοίγματος. Σε έναν εκ των δύο χώρους εντοπίστηκε επίσης λίθινο κατώφλι (εικ. 19), ενώ στον άλλο δύο αντηρίδες που πλαισίωναν το θυραίο αυτό άνοιγμα. Ένας ακόμη υπαίθριος χώρος (Χώρος Δ) εντοπίστηκε στα ανατολικά. Στη νοτιοδυτική πλευρά του κτιρίου βρέθηκε κλιμακοστάσιο που οδηγούσε ίσως σε κάποιο όροφο, ενώ δεν αποκλείεται να υπήρχε και δεύτερος όροφος που θα λειτουργούσε ως αποθήκη. Η πρόσβαση στο κτίριο αυτό επιτυγχανόταν μέσω των αρχαίων δρόμων, οι οποίοι αποκαλύφθηκαν σε μεταγενέστερη φάση.

Το γεγονός ότι το ρωμαϊκό αυτό οικοδόμημα βρισκόταν σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα αλλά και ότι οι τοίχοι είχαν μια κλίση προς τα βόρεια, σε συνδυασμό με την ύπαρξη υπαίθριων χώρων (Χώρος Α & Δ), οδήγησε τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για το νεώριον του λιμένα του Αλκίνοου ή για κάποια αντίστοιχη ναυτική εγκατάσταση που εξυπηρετούσε τις ανάγκες των πλοίων. Η ακριβής χρονολόγηση του κτίσματος δεν μπορεί σήμερα να ειπωθεί με βεβαιότητα. Ο Καλλιγιάς ωστόσο, υποστήριξε ότι το συγκεκριμένο οικοδόμημα λειτουργούσε ως νεώριον του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και ίσως να είχε διάρκεια χρήσης μέχρι και τους Ρωμαϊκούς χρόνους¹¹⁶. Σημαντικό εύρημα αποτέλεσε η ξύλινη τροχαλία πλοίου που ήλθε στο φως το 1984 (εικ. 20). Η τροχαλία, παρά τη μεγάλη χρονική παραμονή της σε υδάτινο σημείο, διατηρήθηκε σε καλή κατάσταση. Η αποκάλυψη ενός τόσο σημαντικού ευρήματος, ενισχύει την επιχειρηματολογία περί της θέσης των ρωμαϊκών νεωρίων εντός του σημείου των υπαρχόντων νεωρίων¹¹⁷.

¹¹⁶ Καλλιγιάς 1973, 420.

¹¹⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή 1989, 254.

3.10.2. Ρωμαϊκά νεώρια στον Υλλαϊκό λιμένα

Στην περιοχή της συνοικίας του Φιγαρέτο, η οποία χαρακτηρίστηκε ως η «εργατοτεχνική συνοικία» της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας, εντοπίστηκαν κατάλοιπα που παρέπεμπαν στους νεωσοίκους του Υλλαϊκού λιμένα. Η αρχιτεκτονική μορφή του κτιρίου παρουσιάζει μια σαφή εικόνα για τη λειτουργία του. Συγκεκριμένα, στην ανατολική πλευρά του Υλλαϊκού λιμένα, ήλθαν στο φως πεσσοστοιχίες, κατά σειρά τοποθετημένες (10 πεσσοστοιχίες στα βόρεια και 13 στα νότια), οι οποίες είχαν μήκος περίπου 30μ., όσο ήταν και το μήκος μιας κερκυραϊκής τριήρους (**εικ. 21 & 22**). Οι πεσσοστοιχίες στήριζαν τους κίονες, οι οποίοι με τη σειρά τους στήριζαν την πιθανή ξύλινη στέγη. Από το στρώμα καταστροφής διαπιστώθηκε ότι τα κεραμίδια της στέγης ήταν κορινθιακού τύπου. Στα ανατολικά, αποκαλύφθηκαν χώροι αποθήκευσης, οι οποίοι είχαν διάρκεια χρήσης από την Ύστερη Ελληνιστική έως και την Πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο, ένα στοιχείο που μαρτυρά την πιθανή επέκταση του οικοδομήματος μετά την κατάληψη της Κέρκυρας από τους Ρωμαίους το 229 π.Χ¹¹⁸.

3.11. Ρωμαϊκή στοά

Ιδιαίτερα σημαντική θέση στην αγορά μιας πόλης κατέχουν οι στοές. Οι στοές αποτελούσαν μεγάλα οικοδομήματα, τα οποία κατασκευάζονταν στην καρδιά της πόλης και αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της δημόσιας ζωής των κατοίκων της. Κατά τα αυτοκρατορικά χρόνια, οι στοές που κατασκευάζονταν στον ελλαδικό χώρο, εκτός από λειτουργικό, αποκτούσαν και μνημειακό χαρακτήρα, διότι αποτελούσαν ένα μέσο επίδειξης της οικονομικής και πολιτικής ισχύος μιας πόλης¹¹⁹. Παρά την καταστροφή της πόλης από τον Αγρίππα το 31 π.Χ., ο ρωμαϊκός χαρακτήρας της πόλης της Κέρκυρας αναγεννήθηκε. Πολλά κτίρια επαναχρησιμοποιήθηκαν ήδη από την Αυτοκρατορική περίοδο και τα περισσότερα από αυτά στέγαζαν και καταστήματα.

Βάσει των πρόσφατων ανασκαφικών ερευνών που διεξήχθησαν κοντά στα ρωμαϊκά λουτρά της Παλαιόπολης, αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μιας ρωμαϊκής στοάς. Η ρωμαϊκή στοά της Παλαιόπολης είχε διαστάσεις 21μ. x 7μ. (**εικ. 23**).

¹¹⁸ Κάντα-Κίτσου 1992, 338-340.

¹¹⁹ Evangelidis 2014, 335.

Οι κίονες που ήταν διαταγμένοι στην πρόσοψη της εξωτερικής πλευράς της στοάς, βάσει του σωζόμενου κίονα που εντοπίστηκε πεσμένος στο εσωτερικό της, ήταν ιωνικού ρυθμού. Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, οι βάσεις των κίωνων συνδέονταν μεταξύ τους με τοίχο, ο οποίος ήταν κατασκευασμένος με την τεχνική *opus testaceum*. Ως συνδετικό υλικό των τοίχων χρησιμοποιήθηκε το κουρασάνι αναμειγμένο με θραύσματα κεράμων και άλλων πήλινων οστράκων για επιπλέον ενίσχυση¹²⁰.

Ακόμη, στη Στρατιά Κανονιού εντοπίστηκαν λείψανα δημοσίων κτιρίων, οι τοίχοι των οποίων βρίσκονταν σε παράλληλη διάταξη, έχοντας κατεύθυνση προς τα νοτιοδυτικά. Ο τοίχος που είχε κατασκευαστεί με τη μέθοδο της ψευδοϊσόδομης τοιχοποιίας ταυτίστηκε με τοίχο στοάς των ρωμαϊκών χρόνων που στέγαζε καταστήματα¹²¹. Το δάπεδο της στοάς σώθηκε σε τμήματα και ήταν πλακόστρωτο με λίθινες ορθογώνιες πλάκες.

Εν κατακλείδι, τα δημόσια κτίρια της Κέρκυρας των ρωμαϊκών χρόνων εντοπίζονται κυρίως στην περιοχή της αρχαίας πόλης, δηλαδή στην Παλαιόπολη και τον Ανεμόμυλο, ο οποίος πιθανώς να λειτουργούσε ως μια μικρή συνοικία εργατοτεχνιτών μέχρι και την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Η αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως περιπτώσεις κτιρίων που είχαν προγενέστερη χρήση, ιδιαίτερα στους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους. Ωστόσο, τα κτίρια αυτά επαναχρησιμοποιήθηκαν κατά τη δεύτερη Ρωμαϊκή περίοδο¹²². Εκτός από τα δημόσια ρωμαϊκά κτίρια που εντοπίζονται εντός του άστεως, οι περιπτώσεις των ρωμαϊκών λουτρών που αποκαλύφθηκαν τόσο στο βόρειο, όσο και στο νότιο τμήμα του νησιού, αποδεικνύουν ότι αυτό αποτελούσε ίσως «θέρετρο» των Ρωμαίων. Τα κατάλοιπα των νεωρίων του λιμένα του Αλκίνοου καθώς και του Υλλαϊκού λιμένα, αντανakλούν την κυριαρχία των Ρωμαίων στο μεσογειακό χώρο και τη ναυτική τους υπεροχή.

¹²⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 101.

¹²¹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 50-51.

¹²² Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 60-62.

Κεφάλαιο IV

4. Η οικιστική οργάνωση στην Κέρκυρα κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους

Σύμφωνα με τη Μπονέλου, κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ., οι οικίες στην Κέρκυρα δεν αποτελούσαν μόνο χώρο στον οποίο διέμενε η οικογένεια, αλλά και χώρο αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την οικονομική δραστηριότητά της, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο – χώρα. Για παράδειγμα, η ύπαρξη εργαστηρίων εντός του οίκου ήταν συχνό φαινόμενο που διήρκεσε μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια¹²³. Η κύρια οικιστική ζώνη κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο βρισκόταν στην περιοχή της Παλαιόπολης, με πυρήνα τα ρωμαϊκά λουτρά που κατασκευάστηκαν κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους¹²⁴. Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας, η κατοίκηση στην Κέρκυρα εντοπίζεται κυρίως στο βόρειο και το κεντρικό τμήμα του (εικ. 24). Λίγες είναι οι αντίστοιχες ενδείξεις στο νότιο τμήμα του νησιού, εξαιτίας της αποσπασματικής μελέτης για την ύπαιθρο – χώρα. Βάσει των ανασκαφών που έχουν πραγματοποιηθεί στο νησί μέχρι σήμερα, οι ρωμαϊκές κατοικίες της Κέρκυρας μπορούν να διαιρεθούν σε τρεις κατηγορίες: α) στις μεμονωμένες οικίες που περιλάμβαναν εργαστηριακούς χώρους, β) στα οικιστικά συγκροτήματα και γ) στις αγρεπαύλεις, οι οποίες περιλάμβαναν και χώρους λουτρών. Οι ρωμαϊκές αγρεπαύλεις αναφέρονται συχνά με τον όρο «villae rusticae»¹²⁵. Στην Κασσιόπη, την Αχαράβη, τις Μπενίτσες και τα Μοραΐτικα έχουν αποκαλυφθεί αρχιτεκτονικά λείψανα ρωμαϊκών αγρεπαύλεων.

¹²³ Μπονέλου 2018, 696.

¹²⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 62.

¹²⁵ Μπουνιά 2019, 419.

4.1 Στρατιά Κανονιού

4.1.1. Στρατιά - Οικόπεδο «Βλαχόπουλου»

Βάσει των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν από τους αρχαιολόγους Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ., T. Hackens, M. Joukowsky και R. Winkens, οι περισσότερες ρωμαϊκές οικίες εντοπίζονται στην Παλαιόπολη¹²⁶. Ωστόσο, λόγω της καταστροφής της πόλης από τον Αγρίππα το 31 π.Χ., τα οικιστικά κατάλοιπα στην Παλαιόπολη σώζονται αποσπασματικά¹²⁷. Η περιοχή της αρχαίας πόλης επιλέγεται ως μέρος για εγκατάσταση λόγω των δύο φυσικών λιμανιών της, τον Υλλαϊκό και το λιμάνι του Αλκίνουου, τα οποία εξυπηρετούσαν τις καθημερινές ανάγκες των κατοίκων¹²⁸. Συχνό φαινόμενο αποτελούσε η χρήση των υπαρχόντων οικιών σε μεταγενέστερη φάση. Βάσει της πληθώρας της κεραμικής οικιακής χρήσης, αλλά και των νομισμάτων που ήλθαν κατά καιρούς στο φως με τις ανασκαφές στην περιοχή, οδήγησαν τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι η περιοχή κατοικείτο στους ρωμαϊκούς χρόνους.

Στην περιοχή της Στρατιάς και συγκεκριμένα στο οικόπεδο Βλαχόπουλου, αποκαλύφθηκαν το 1980 τοιχοποιίες, οι οποίες σύμφωνα με τον Χωρέμη ανήκαν σε ρωμαϊκή οικία. Οι περισσότερες τοιχοποιίες που εντοπίστηκαν στο οικόπεδο χρονολογήθηκαν στην Ύστερη Ελληνιστική περίοδο, ενώ κάποια τμήματα που ήταν επενδυμένα με ιδιαίτερα ανθεκτικό κονίαμα και αμμοχάλικο, τοποθετήθηκαν με σιγουριά στους ρωμαϊκούς χρόνους¹²⁹. Περαιτέρω έρευνες που διεξήχθησαν αποκάλυψαν προγενέστερες φάσεις στις τοιχοποιίες με προγενέστερη εκείνη του 7^{ου} αιώνα π.Χ. και τελική τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Γενικότερα, οι διαδοχικές φάσεις οικοδόμησης μιας οικίας στην περιοχή της Στρατιάς καθιστά δύσκολη τη χρονολόγηση του κτίσματος¹³⁰.

¹²⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 91.

¹²⁷ Βουνία 2009, 11.

¹²⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 29.

¹²⁹ Χωρέμης 1979, 181. Χωρέμης 1987, 264.

¹³⁰ Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, 355.

4.1.2. Στρατιά-Οικόπεδο «Βουτσελά»

Στη δυτική πλευρά του οικοπέδου Βουτσελά στο Κανόνι, η επικεφαλής της ανασκαφής Άλκηστης Σπετσιέρη-Χωρέμη, εντόπισε τμήματα τοίχων (εικ. 25) κατασκευασμένων από αργολιθοδομή και επενδυμένων εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα. Ιδιαίτερα εντυπωσιακό στοιχείο ήταν η διακόσμηση των ασβεστοκονιαμάτων με φυτικά κοσμήματα, κάτι που παρέπεμπε σε ρωμαϊκή τεχνοτροπία. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι το κτίριο έφερε πιθανώς ξύλινη στέγη λόγω των εμφανών αποτυπωμάτων των ξυλοδοκών στην επιφάνειά τους. Λιθόκτιστος αγωγός εντοπίστηκε ακόμη σε κοντινή απόσταση από το κτίσμα, ο οποίος έφερε σε κατά τόπους σημεία ανθεκτικό κονίαμα. Λόγω των μεγάλων διαστάσεων του οικοδομήματος, της πληθώρας των οστράκων κεραμικής και των νομισμάτων που ανασύρθηκαν οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το κτίριο ίσως ήταν οικία, η οποία ανήκε σε κάποιο επιφανή άνδρα. Αξίζει να επισημανθεί ότι κάτω από τα ερείπια της ρωμαϊκής οικίας εντοπίστηκαν τα αρχιτεκτονικά λείψανα της προγενέστερης ελληνιστικής οικίας, η οποία πιθανώς να ανήκε σε κάποιο επιφανή άνδρα, βάσει των κινητών ευρημάτων που εντοπίστηκαν με χαρακτηριστικό παράδειγμα ένα ασημένιο περίαπτο των ελληνιστικών χρόνων¹³¹ (εικ. 26).

Από το ίδιο οικόπεδο αποκαλύφθηκαν ίχνη ενός κτίσματος, το οποίο είχε ως προς την αρχιτεκτονική του μορφή, αρκετά κοινά στοιχεία με το πρώτο. Οι τοίχοι που αποκαλύφθηκαν αρχικά προκάλεσαν σύγχυση σχετικά με τη χρονολόγησή του, διότι δεν ανήκαν σε μία χρονική φάση, αλλά σε τέσσερις. Η πρωιμότερη χρονική φάση του κτιρίου ήταν η αρχαϊκή, καθώς ορισμένοι τοίχοι δεν διέθεταν σχεδόν καθόλου κονίαμα ενώ η κατασκευή τους ήταν από απλή αργολιθοδομή. Ωστόσο, εξαιτίας της αποκάλυψης αγωγού, ο οποίος περιείχε μεγάλες ποσότητες κονιάματος το κτίριο είχε διάρκεια χρήσης μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ορισμένα ψήγματα χαλκού που αποκαλύφθηκαν σε συνδυασμό με θραύσματα μητρών, οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για κάποια μεγάλη οικία επιφανούς προσώπου, η οποία είχε διττή λειτουργία. Αφενός στο εσωτερικό υπήρχαν χώροι διαμονής του νοικοκυριού, αφετέρου υπήρχαν και εργαστηριακοί χώροι στους οποίους γινόταν η επεξεργασία του χαλκού¹³².

¹³¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, 358.

¹³² Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, 359.

4.1.3. Οικόπεδο «Δήμητρα Α.Ε.»

Στα πλαίσια των ανασκαφικών ερευνών που πραγματοποιήθηκαν το 1999 στο οικόπεδο «Δήμητρα Α.Ε.», αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα των ρωμαϊκών χρόνων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ανασκαφέα Άλκηστις Σπετσιέρη-Χωρέμη, τα οικιστικά κατάλοιπα παρέπεμπαν σε ένα ενιαίο κτίριο. Οι τοίχοι του κτιρίου ήταν αρκετά ανθεκτικοί, υποστηριζόμενοι από αναλημματικούς τοίχους και επενδυμένοι στο εσωτερικό τους με κονίαμα. Λόγω της παρεμβολής σύγχρονων κτιρίων, η ανασκαφή αρκέστηκε μόνο σε δύο σημεία του οικοπέδου. Το κτίριο αποτελείτο από δύο χώρους, οι οποίοι επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω θυραίου ανοίγματος¹³³. Στο φως ήρθαν και ίχνη του δαπέδου, το οποίο είχε επένδυση με κεραμώσεις. Επίσης, εντοπίστηκε τμήμα αγωγού κατασκευασμένου από κεράμους με επένδυση υδραυλικού κονιάματος. Ο αγωγός αυτός οδηγούσε σε μια δεξαμενή τετράγωνης κάτοψης, η οποία έσωζε με τη σειρά της υδραυλικό κονίαμα. Δεδομένης της αποκάλυψης της τετράγωνης δεξαμενής, η οικία πιθανώς να διέθετε χώρο λουτρού στοιχείο που υποδηλώνει την εύπορη κατάσταση της οικογένειας που ζούσε στην οικία αυτή. Όσο αναφορά τα κινητά ευρήματα της ανασκαμμένης οικίας, αυτά αποτελούνταν από λυχνάρια, κεραμική οικιακής χρήσης, σκύφους και σκυφίδια χωρίς λαβή αλλά και κύαθοι που δικαιολογούσαν την ευρεία χρήση του κτιρίου και της λειτουργικότητας των χώρων του¹³⁴.

4.1.4. Οικόπεδο «Παχή»

Στην περίπτωση του οικοπέδου «Παχή», τα οικιστικά κατάλοιπα αποκαλύφθηκαν το διάστημα 2000-2001 (εικ. 27). Βάσει της εντοπισθείσας κεραμικής το οικοδόμημα είχε τέσσερις οικοδομικές φάσεις, με την πρωϊμότερη αυτή της Κλασικής περιόδου και την υστερότερη εκείνη της Βυζαντινής. Η ρωμαϊκή φάση του κτιρίου εντοπίστηκε στην προτελευταία στρωματογραφία, βάσει των προσμείξεων που ανιχνεύθηκαν στις πλίνθους. Οι τοίχοι του οικοδομήματος ήταν κατασκευασμένοι από λίθους και πλίνθους, οι οποίοι ήταν επενδυμένοι εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα,

¹³³ Φάκλαρη 1999, 488.

¹³⁴ Φάκλαρη 1999, 489.

χαρακτηριστικό συνδετικό υλικό στα κτίρια που χρονολογούνται τη Ρωμαϊκή περίοδο¹³⁵.

Τα κινητά ευρήματα από την πλευρά τους προσφέρουν μια πιο σαφή εικόνα για τη λειτουργία του οικοδομήματος. Ιδιαίτερα, η ποσότητα της κεραμικής οικιακής χρήσης, τα διάφορα τηγανόσχημα αγγεία, τα χονδροειδή αγγεία και φυσικά τα λυχνάρια, αποσαφηνίζουν τη ρωμαϊκή φάση του κτιρίου αυτού. Επίσης, η πλειονότητα των νομισμάτων που ήλθαν στο φως, ανάγονται στον 2^ο και 1^ο αιώνα π.Χ., δηλαδή στην περίοδο της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Όμως, εξαιτίας της αποσπασματικής κατάστασης διατήρησης του κτιρίου, δεν σώζονται αρκετές πληροφορίες για την αρχιτεκτονική του μορφή. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών της επόμενης χρονιάς, δηλαδή το 2001 εμφανή γίνονται τα ίχνη της καταστροφής της πόλης από τον Αγρίππα το 31 π.Χ.¹³⁶.

4.2. Ρωμαϊκές οικίες στον Ανεμόμυλο

4.2.1. Οικόπεδο «Νικολούζου»

Η περιοχή του Ανεμόμυλου στα βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης, θεωρείται η αρχαία συνοικία της Κέρκυρας, στην οποία περιλαμβάνεται και το λιμάνι του Αλκίνου. Η περιοχή βρίσκεται σε στρατηγικό σημείο και σε συνδυασμό με τη θέση του λιμανιού της, αποτελεί σήμερα σημαντική αρχαιολογική θέση. Σε πολύ κοντινή απόσταση από το λιμάνι του Αλκίνου και τα νεώρια, ανασκάφηκε το 2000 το οικόπεδο «Νικολούζου». Στο συγκεκριμένο οικόπεδο εντοπίστηκαν όστρακα της Ρωμαϊκής περιόδου σε βάθος 0,60μ. καθώς και σύγχρονα όστρακα. Σχετικά με τα αρχιτεκτονικά λείψανα, στο ίδιο οικόπεδο εντοπίστηκε λιθόκτιστος περίβολος, ο οποίος σύμφωνα με την Αυγερινού-Καραμάνου χρονολογήθηκε στους ρωμαϊκούς χρόνους και ο οποίος πιθανώς προστάτευε τον οικισμό¹³⁷. Πολύ κοντά στον αποκαλυφθέντα ρωμαϊκό περίβολο, βρέθηκε αυλή επενδυμένη με ψηφιδωτό δάπεδο.

¹³⁵ Βαξοβάνου 2000, 664- 665.

¹³⁶ Βαξοβάνου 2001-2004, 213-214.

¹³⁷ Αυγερινού 2000, 649.

Η συγκεκριμένη αυλή άνηκε σε κτίριο ρωμαϊκών χρόνων, το οποίο ταυτίστηκε με το Κτίριο Α. Τόσο στην περιμετρική ζώνη των τοίχων του Κτιρίου Α, όσο και κάτω από τις βάσεις μιας σύγχρονης οικίας εντός του οικοπέδου «Νικολούζου», υπήρχε πλακόστρωτο δάπεδο. Όλοι οι τοίχοι ήταν σε καλή κατάσταση και έφεραν συνδετικό κονίαμα από ασβέστη αλλά και ερυθρωπό κονίαμα. Εντύπωση προκάλεσε και ο εντοπισμός ενός εγχυτρισμού εντός του κτιρίου¹³⁸.

Νοτιότερα του Κτιρίου Α, αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα ενός δεύτερου κτιρίου, του Κτιρίου Β, το οποίο πιθανώς είχε παρόμοια χρήση με το πρώτο. Τα κινητά ευρήματα συμπεριλάμβαναν αγγεία οικιακής χρήσης, αγγεία του τύπου sigillata, χάλκινα νομίσματα και κεράμους, στοιχεία που οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι και τα δύο οικοδομήματα ήταν οικίες που βρίσκονταν κοντά στο αρχαίο νεκροταφείο της πόλης και οι οποίες χρονολογήθηκαν στον 1^ο αιώνα μ.Χ. Όλα τα παραπάνω στοιχεία τεκμηριώνουν το γεγονός ότι η περιοχή του Ανεμόμυλου επελέγετο ως θέση κατοίκησης και κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο.

4.3. Ρωμαϊκές αγρεπαύλεις (villae rusticae)

Οι ρωμαϊκές αγρεπαύλεις εμφανίζονται στη βιβλιογραφία με τον όρο «villae rusticae». Οι ρωμαϊκές αγρεπαύλεις, σύμφωνα με τη Μπουνιά, αντικατοπτρίζουν την οικονομική και κοινωνική ισχύ της οικογένειας ή του επιφανούς κοινωνικά προσώπου, το οποίο έχει στην κατοχή του την αγρέπαυλη¹³⁹. Κατάλοιπα αγρεπαύλεων εμφανίζονται στο νησί της Κέρκυρας κατά την Ελληνιστική περίοδο και εντοπίζονται κοντά σε αξιοσημείωτες θέσεις που βρίσκονται σε ορεινό σημείο. Όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις των πολυτελών οικιών και αγρεπαύλεων του ευρύτερου ελλαδικού χώρου, έτσι και στις ελληνιστικές και ρωμαϊκές αγρεπαύλεις της Κέρκυρας, η επίδειξη πλούτου αποτελούσε κριτήριο για την οικοδόμησή τους. Έχουν αποκαλυφθεί συνολικά τέσσερις αγρεπαύλεις στο νησί που χρονολογούνται στους ελληνιστικούς χρόνους και οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ως προγενέστερα κίρια από τις αγρεπαύλεις των

¹³⁸ Αυγερινού 2000, 650.

¹³⁹ Μπουνιά 2019, 419.

ρωμαϊκών χρόνων. Ο Ξενοφώντας αναφέρεται στις αγροικίες της Κέρκυρας περιγράφοντας την εκστρατεία των Σπαρτιατών εναντίον της νήσου το 375 π.Χ:

«μεγαλοπρεπεῖς δε οικήσεις καὶ οἰνῶνας κατασκευασμένους ἐπὶ τῶν ἀγρῶν»

(Ξενοφώντας, Ελληνικά 6.2.6)

Το χωρίο αυτό του Ξενοφόντα θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελέσει ένα αποδεικτικό στοιχείο για την κατασκευή αγροικιών και αγρεπαύλεων στην Κέρκυρα. Τα πρώτα αρχαιολογικά κατάλοιπα αγρέπαυλης στην Κέρκυρα χρονολογείται στον 4^ο αιώνα π.Χ. Βάσει των στοιχείων που διαθέτουμε για τις ρωμαϊκές αγρεπαύλεις της Κέρκυρας, αυτό που προκύπτει είναι ότι η οικοδόμησή τους βασίζεται σε ορισμένα κριτήρια. Συγκεκριμένα, η τοποθεσία μιας αγρέπαυλης αποτελούσε βασικό κριτήριο επιλογής για την οικοδόμησή της. Επιλεγόταν συνήθως ένα υψηλό σημείο θέσης, το οποίο θα προσέφερε στους κατοίκους με θέα τη θάλασσα, όπως συμβαίνει στις περισσότερες περιπτώσεις αγρεπαύλεων στο νησί της Κέρκυρας. Ακόμη, επιλέγονταν τοποθεσίες, οι οποίες θα επέτρεπαν την άμεση πρόσβαση των κατοίκων σε πηγές νερού όπως ποτάμια ή λίμνες για την άμεση υδροδότηση του κτιρίου¹⁴⁰. Σε περιπτώσεις που αυτό δεν ήταν εφικτό, οι Ρωμαίοι ενσωμάτωναν μέσα στον οικιστικό χώρο έναν επιπρόσθετο χώρο λουτρού που θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες του νοικοκυριού¹⁴¹. Ο όρος λοιπόν «villa rustica» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις μεγάλες και πολυτελείς επαύλεις με την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και την πλούσια εσωτερική διακόσμηση. Ο τύπος της «villa rustica» συναντάται σχεδόν σε όλες τις επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, που είχαν αμιγώς αγροτικό χαρακτήρα και άνηκαν σε επιφανή πρόσωπα, που ήταν Ρωμαίοι αξιωματούχοι, κάτοχοι γης στην οποία καλλιεργούσαν διάορα αγροτικά προϊόντα¹⁴².

Η διακόσμηση των ρωμαϊκών αυτών επαύλεων ήταν λιτή. Η επένδυση των τοίχων αποτελείτο από ορθομαρμαρώσεις, οι τοίχοι ήταν χρωματισμένοι με έντονα χρώματα για να προκαλέσουν εντύπωση στο θεατή, ενώ τις περισσότερες φορές

¹⁴⁰ Σουχλέρης 2010, 344.

¹⁴¹ Μπονέλου 2018, 701.

¹⁴² Μπουνιά 2019, 423.

περιλάμβαναν και τα δύο. Ακόμη και η επίπλωση των επαύλεων φιλοτεχνείτο με ιδιαίτερη λεπτομέρεια. Επίσης, δεν μπορεί κανείς να παραμελήσει όταν επισκεφθεί τις ρωμαϊκές αγρεπαύλεις και την ιδιαίτερα επιμελημένη διακόσμηση των δαπέδων με πλούσια ψηφιδωτά δάπεδα, η πλειονότητα των οποίων σώζεται αποσπασματικά. Ίχνη ρωμαϊκών επαύλεων αποκαλύπτονται σε διάφορα σημεία του νησιού, ξεκινώντας από το βορειότερο που είναι η Αχαράβη, μέχρι το νοτιότερο που είναι η περιοχή της Λευκίμμης¹⁴³.

4.3.1. Ρωμαϊκή αγρέπαυλη στις «Σκάλλες» Αχαράβης

Ξεκινώντας από το βορειότερο τμήμα του νησιού και συγκεκριμένα στην περιοχή «Σκάλλες» Αχαράβης, εντοπίστηκε έπαυλη των ρωμαϊκών χρόνων, η οποία αποτελούσε τμήμα των λουτρικών εγκαταστάσεων για τις οποίες έγινε περιγραφή στην ενότητα των λουτρών. Η συγκεκριμένη έπαυλη και τα λουτρά αποτελούσαν ένα οικιστικό συγκρότημα, το οποίο συναντάται πολύ συχνά τη συγκεκριμένη περίοδο. Οι τοίχοι που αποκαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών του 1986, εκτός από τον κύριο οικιστικό χώρο, οριοθετούσαν έναν ακόμη χώρο, ο οποίος πιθανώς λειτουργούσε ως αποθήκη καθώς εντοπίστηκαν μέσα σε αυτόν δύο αποθηκευτικοί πίθοι. Επίσης, προς τα νότια, αποκαλύφθηκε ένα ακόμη λιθόκτιστο οικοδόμημα κοντά στην έπαυλη, το οποίο διαιρείτο σε δύο χώρους και πιθανώς να λειτουργούσε και αυτό ως αποθήκη¹⁴⁴. Η παρουσία επιπρόσθετων αποθηκευτικών χώρων ήταν αναγκαία για την αποθήκευση των αγροτικών προϊόντων του συγκεκριμένου συγκροτήματος.

4.3.2. Ρωμαϊκή αγρέπαυλη στην Κασσιόπη

Όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο 2, η περιοχή της Κασσιόπης χαρακτηρίζεται ένας αμιγώς ρωμαϊκός οικισμός ήδη κατά τον 1^ο αιώνα π.Χ¹⁴⁵. Σύμφωνα με τη Μπουνιά, τα χαρακτηριστικά των ρωμαϊκών επαύλεων της Κασσιόπης

¹⁴³ Μπουνιά 2019, 422 και υποσημ. 11.

¹⁴⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή 1986, 122.

¹⁴⁵ Πρέκα-Αέξανδρη 2010, 68.

έχουν αρκετά κοινά στοιχεία με τις ρωμαϊκές επαύλεις που εντοπίζονται στο γειτονικό Βουθρωτό, στα νοτιοανατολικά της σημερινής Αλβανίας αλλά και με τις ρωμαϊκές επαύλεις της Φωτικής, που βρίσκεται στις βόρειες παρυφές της κοιλάδας του ποταμού Κωκυτού της Θεσπρωτίας¹⁴⁶. Οι επαύλεις αυτές ανήκαν σε Ρωμαίους μεγαλογαιοκτήμονες, οι οποίοι είχαν αναπτυχθεί σε οικονομικό επίπεδο μέσω της ενασχόλησής τους με την αγροτική και εμπορική δραστηριότητα σε ολόκληρο το νησί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα Ρωμαίου μεγαλογαιοκτήμονα αποτελεί εκείνο του Πομπώνιου του Αττικού. Έχει κατά καιρούς υποστηριχθεί ότι ο αυτοκράτορας Τιβέριος (42 π.Χ.-37 μ.Χ.), είχε κατασκευάσει μια αγρέπαυλη κοντά στο 14 μ.Χ. στην περιοχή της Κασσιόπης, καθώς επιθυμούσε να υπάρχει στην κατοχή του ένα μέρος που θα αναπαυόταν κατά τη διάρκεια ενός μεγάλου και κουραστικού ταξιδιού του, κατευθυνόμενος από το ανατολικό προς το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας¹⁴⁷. Περισσότερες ενδείξεις για την αρχιτεκτονική μορφή των ρωμαϊκών αγρεπαύλεων της Κασσιόπης δεν έχουν σήμερα δημοσιευθεί. Ωστόσο, οι αρχαιολογικές έρευνες συνεχίζουν στα πλαίσια εκσκαφών σε οικοπέδα ιδιωτών¹⁴⁸.

4.3.3. Ρωμαϊκή αγρέπαυλη στις Μπενίτσες ως τμήμα συγκροτήματος ρωμαϊκών λουτρών

Στην περιοχή της κεντρικής Κέρκυρας, λίγα χιλιόμετρα νότια από το κέντρο της σύγχρονης πόλης, στον οικισμό των Μπενιτσών, ήρθε στο φως μια ρωμαϊκή αγρέπαυλη. Τα κατάλοιπα της αγρέπαυλης των Μπενιτσών σώζονται σε καλή κατάσταση, καθώς ένα μεγάλο μέρος τους διατηρείται πάνω από την επιφάνεια του φυσικού εδάφους¹⁴⁹. Η αγρέπαυλη εντοπίστηκε το 1870 από Γάλλο αρχαιολόγο Othon Riemann. Το οικοδόμημα βρίσκεται εντός ενός ιδιωτικού οικοπέδου οικ. Κασοκαβάδη-Μπρεντάνου, στο οποίο κατά τους χειμερινούς μήνες καλλιεργούνται

¹⁴⁶ Μπουνιά 2016, 301-302. Παπαδοπούλου 2008, 1-3. Η πόλη Φωτική ιδρύεται στα μέσα του 1^{ου} αιώνα π.Χ. από τον Ιούλιο Καίσαρα ως ρωμαϊκή αποικία και άνηκε στην περιοχή της Παλαιάς Ηπείρου (Epirus Vetus). Η Φωτική συνδεόταν άρρηκτα με τη Νικόπολη.

¹⁴⁷ Freely 2014, 72.

¹⁴⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 69.

¹⁴⁹ Καλλιγιάς 1977, 423.

εσπεριδοειδή.

Η αγρέπαυλη καλύπτει έκταση 140 τ.μ. και περιλαμβάνει πολλούς χρηστικούς χώρους. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι δίπλα από το οικοδόμημα αυτό εντοπίστηκε και χώρος λουτρού. Συγκεκριμένα, ο χώρος του θερμού νερού (Χώρος Β) σώζεται σε καλή κατάσταση. Είχε ορθογώνια κάτοψη, στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκε μία ημικυκλική εξέδρα μικρών διαστάσεων, η λειτουργία της οποίας δεν μπορεί να αποδοθεί σήμερα με σιγουριά. Επιπροσθέτως, βρέθηκε ένας χώρος (Χώρος Δ) με χαρακτηριστική σταυροειδή κάτοψη, ο οποίος ταυτίστηκε με το χώρο του κρύου νερού. Εντός του Χώρου Δ εντοπίστηκε δεξαμενή νερού που θεωρήθηκε ξεχωριστός χώρος (Χώρος Ε). Η περιοχή της δεξαμενής είχε κατηφορική κλίση συγκριτικά με τον υπόλοιπο χώρο των λουτρών, πιθανώς για την απορροή των υδάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι χώροι μεταξύ τους συνδέονταν με θόλους (εικ. 28) και καμαροσκεπείς διαδρόμους. Οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από τούβλα και πολύ καλά ενισχυμένοι με υδραυλικό κονίαμα, ενώ σχεδόν όλα τα δάπεδα των δωματίων ήταν διακοσμημένα με ψηφιδωτά, τα οποία περιλάμβαναν γεωμετρικά θέματα¹⁵⁰. Σύμφωνα με τη Μπονέλου, η συγκεκριμένη αγρέπαυλη ήταν πιθανώς συνδεδεμένη με το όμορο οικισμό δια μέσω μολύβδινων αγωγών¹⁵¹. Το εμπόριο μολύβδου επιτυγχανόταν δια θαλάσσης από τις περιοχές της Ιλλυρίας. Βάσει των παραπάνω χαρακτηριστικών, η αγρέπαυλη των Μπενιτσών χρονολογήθηκε σύμφωνα με τον Καλλιγά, στα τέλη του 2^{ου} και στις αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. και αποτελεί ένα από τα καλοδιατηρημένα ρωμαϊκά μνημεία του νησιού που αντικατοπτρίζουν την οικονομική και κοινωνική κατάσταση του ιδιοκτήτη της¹⁵².

4.3.4. Κατάλοιπα ρωμαϊκών αγρεπαύλεων στη νότια Κέρκυρα

Στο νότιο τμήμα της Κέρκυρας, ιδιαίτερα στην περιοχή της Λευκίμμης, σε οικισμούς που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα, έχουν αποκαλυφθεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αγρεπαύλεων που είχαν διάρκεια χρήσης από την Ελληνιστική μέχρι και την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο¹⁵³. Μία ενδιαφέρουσα περίπτωση

¹⁵⁰ Καλλιγάς 1977, 424.

¹⁵¹ Μπονέλου 2018, 702.

¹⁵² Freely 2014, 83.

¹⁵³ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 144.

ρωμαϊκής αγρέπαυλης, είναι εκείνη που αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφών σε οικόπεδο ιδιώτη. Συγκεκριμένα, το μέγεθος του αποκαλυφθέντος οικοδομήματος ήταν αρκετά μεγάλο και βρισκόταν πολύ κοντά σε πηγές νερού, οι οποίες εντοπίζονται αρκετά συχνά στη νότια περιοχή του νησιού. Οι τοίχοι του οικοδομήματος ήταν αρκετά ενισχυμένοι με κονίαμα, στοιχείο που βοήθησε στη χρονολόγηση του κτιρίου στους ρωμαϊκούς χρόνους. Σε ένα χώρο της αγρέπαυλης σώθηκε λίθινο κατώφλι, ενώ στη συνέχεια εντοπίστηκαν και αγωγοί κατασκευασμένοι από πέτρα και σκεπασμένοι στην άνω πλευρά τους με κεραμίδες που παραπέμπει πιθανώς σε ρωμαϊκή επινύση. Οι αγωγοί ίσως λειτουργούσαν για τη συγκέντρωση των λυμάτων σε λεκάνες απορροής, οι οποίες όμως δεν εντοπίστηκαν¹⁵⁴.

Στην ίδια περιοχή, κατά τη διάρκεια δοκιμαστικών τομών που διενεργήθηκαν πάλι σε ιδιωτικό οικόπεδο, εντοπίστηκαν αρχαιολογικά κατάλοιπα ενός οικοδομήματος κατασκευασμένου από λίθους. Το κτίριο πιθανώς να καταλάμβανε μεγάλη έκταση, λόγω ορισμένων λιθοσωρών που εντοπίστηκαν σε συστάδες. Παρόλο που η αρχιτεκτονική κάτοψη του οικοδομήματος δεν γίνεται σήμερα σαφής, η πληθώρα των κινητών ευρημάτων που ανασύρθηκαν από τον περιβάλλοντα χώρο, βοήθησε στην ταύτισή του με αγρέπαυλη των ρωμαϊκών χρόνων. Αναλυτικά, κοντά στο κτίριο αποκαλύφθηκαν πολλά θραύσματα αγγείων οικιακής χρήσης καθώς και θραύσματα ενσφράγιστων αμφορέων (**εικ. 29**), οι οποίοι δεν έφεραν στη επιφάνειά τους κάποια διακόσμηση. Αντιθέτως, μόνο μια μικρή ομάδα οστράκων κεραμικής από ιχθυοπινάκια έφερε απλή διακόσμηση¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Μπουνιά 2019, 422.

¹⁵⁵ Κάντα-Κίτσου 2001-2004, 225.

Κεφάλαιο V

5. Τα κεραμικά εργαστήρια της Κέρκυρας κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο

Η περιοχή του Κανονιού έχει χαρακτηριστεί κατά καιρούς από τους ερευνητές ως η «εργατοτεχνική συνοικία» της πόλης της Κέρκυρας. Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, στον οικισμό του Φιγαρέτο, που βρίσκεται στο Κανόνι, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα, τα οποία παρέπεμψαν αμέσως στο μεγάλο κεραμικό εργαστήριο της πόλης¹⁵⁶ (εικ. 30). Ο «Κεραμεικός» της Κέρκυρας χρονολογείται στα αρχαϊκά χρόνια. Ορισμένα κινητά ευρήματα που ήρθαν στο φως από το εσωτερικό των κτιριακών καταλοίπων της περιοχής μαρτυρούν τη χρήση αυτών μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ο «Κεραμεικός της Κέρκυρας» αποκαλύφθηκε ανασκαφικά στα τέλη του 20^{ου} αιώνα (1983) στα πλαίσια σωστικών ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν στο οικόπεδο Μικάλεφ. Πλήθος οστράκων κεραμικής κάλυπτε το επιφανειακό στρώμα του εδάφους και έδωσε μια σαφή εικόνα για τη χρήση του χώρου ως τόπος κεραμικών εργαστηρίων. Τα αγγεία καθημερινής χρήσης, οι αμφορείς, τα λυχνάρια αλλά και διάφορα άλλα αντικείμενα παράγονταν από τα εργαστήρια έως και τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους¹⁵⁷. Ωστόσο, πλήρη εικόνα για τα ρωμαϊκά κεραμικά εργαστήρια της Κέρκυρας δεν υπάρχει σήμερα και αυτό ίσως οφείλεται στην καταστροφή της πόλης από τον Αγρίππα το 31 π.Χ. που στάθηκε εμπόδιο για την ικανοποιητική εξέταση του συνόλου των χώρων αυτών και επομένως στην διεξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων.

Σύμφωνα με τους Χασάκη και Ράπτη, τα κεραμικά εργαστήρια των ρωμαϊκών χρόνων ακολουθούν πιστά ένα συγκεκριμένο τύπο ως προς την αρχιτεκτονική τους. Συγκεκριμένα, ο τύπος αυτός εμφανίζεται με τον όρο «double chambered» και περιγράφει ένα χώρο, ο οποίος διαιρείται σε δύο επίπεδα: 1) το πρώτο επίπεδο αποτελείται από ένα βασικό δωμάτιο στο οποίο τοποθετούσαν τα έτοιμα κεραμικά σκεύη και 2) το δεύτερο επίπεδο από ένα δωμάτιο που ταυτίστηκε με την εσχάρα¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 112-113.

¹⁵⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 52.

¹⁵⁸ Hasaki-Raptis 2016, 214.

5.1. Περιοχή Κανονιού

Για παράδειγμα, στη Στρατιά Κανονιού αποκαλύφθηκε ένα οικοδόμημα με πεσσοστοιχίες στο εσωτερικό του οποίου αποκαλύφθηκε σωρός από όστρακα κεραμικής της πρώιμης Ρωμαϊκής περιόδου (229-48 π.Χ.)¹⁵⁹. Οι τοίχοι του κτιρίου αυτού ήταν κατασκευασμένοι από αργούς λίθους με επένδυση κεράμων χωρίς κάποια επιπλέον ενίσχυση. Το δάπεδο του οικοδομήματος δεν είχε επίσης καμία επένδυση με κεράμους, αλλά πατημένο χώμα. Ένας επιπρόσθετος χώρος λειτουργούσε ως αποθήκης οστράκων με χρήση ήδη από την Αρχαϊκή περίοδο. Ο αποθήκης αυτός (εικ. 31) λειτουργούσε ως χώρος εναπόθεσης των ελαττωματικών αγγείων ή των υπολειμμάτων των οστράκων αυτών που προέκυπταν μετά από τη διαδικασία όπτησης στους κεραμικούς κλιβάνους¹⁶⁰.

5.2. Φιγαρέτο

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφικών ερευνών που διεξήχθησαν στο Φιγαρέτο του Κανονιού, διαπιστώθηκε ότι η περιοχή διέθετε ένα από τα σημαντικότερα κεραμικά εργαστήρια στο νησί. Το κεραμικό εργαστήριο του Φιγαρέτο είχε μεγάλη διάρκεια χρήσης και παρήγαγε κυρίως κερκυραϊκούς αμφορείς του τύπου Β' ήδη από τον 6^ο αιώνα π.Χ.¹⁶¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένα λιθόκτιστο οικοδόμημα μεγάλων διαστάσεων, στο εσωτερικό του οποίου υπήρχαν πολλά δωμάτια στα οποία είχε κανείς πρόσβαση από από τα βόρεια μέσω ενός μνημειώδους υπαίθριου χώρου. Η κύρια είσοδος του κτιρίου βρισκόταν στα βόρεια και χωριζόταν σε δύο ίσα μέρη. Η ύπαρξη ενός αρχαίου δρόμου καθιστούσε εύκολη την πρόσβαση σε αυτό το κτίριο¹⁶². Το δάπεδο έσωζε σε καλή κατάσταση την επένδυσή του με χαλίκι και κεραμίδες, σε αντίθεση με το δάπεδο από το εργαστήριο της Στρατιάς, το οποίο δεν διατηρήθηκε. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι σε πολύ κοντινή απόσταση από το κεραμικό εργαστήριο του Φιγαρέτο, εντοπίστηκε πηγάδι. Φαίνεται

¹⁵⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή 1984, 206.

¹⁶⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 114.

¹⁶¹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 76.

¹⁶² Προβατά 2001-2004, 206.

επομένως ότι το νερό ήταν απαραίτητο για τις προσμείξεις του πηλού και για την κατασκευή κεραμικών αντικειμένων στην περιοχή¹⁶³.

5.3. Περιοχή Κασσιόπης

Τα κεραμικά εργαστήρια της Κασσιόπης κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο έχουν μελετηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η πόλη της Κασσιόπης αναπτύχθηκε σημαντικά τον 1^ο αιώνα μ.Χ., λόγω της μετοίκησης των κατοίκων της «παλιάς πόλης» της Κέρκυρας στη νέα αυτή θέση¹⁶⁴. Ο εντοπισμός κεραμικών εργαστηρίων στην περιοχή της Κασσιόπης είναι πολύ σημαντικό στοιχείο λόγω της σύνδεσής τους με την εμπορική δραστηριότητα της πόλης δεδομένης και της θέσης των δύο φυσικών λιμένων στην ανατολική πλευρά. Οι εμπορικοί αμφορείς της Κέρκυρας παράγονταν σε μεγάλο βαθμό κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους¹⁶⁵. Πιθανώς τα κεραμικά εργαστήρια της Κασσιόπης να παρήγαγαν μεγάλες ποσότητες αμφορέων που θα προορίζονταν να ταξιδέψουν στις περιοχές της Αδριατικής θάλασσας και της δυτικής Μεσογείου¹⁶⁶.

¹⁶³ Προβατά 2001-2004, 208.

¹⁶⁴ Μπονέλου 2018, 698.

¹⁶⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 77. Βασικός τύπος αμφορέα είναι ο κερκυραϊκός οξυύθμενος αμφορέας.

¹⁶⁶ Kourkoumelis 1992, 46.

Κεφάλαιο VI

6. Οι ρωμαϊκές νεκροπόλεις της Κέρκυρας

Οι νεκροπόλεις της Κέρκυρας σήμερα δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς. Ωστόσο, οι τάφοι που έχουν αποκαλυφθεί από την αρχαιολογική σκαπάνη χρονολογούνται στην Αρχαϊκή περίοδο και φθάνουν μέχρι τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και συγκεκριμένα έως τον 4^ο αιώνα μ.Χ.¹⁶⁷.

Σχετικά με τους ρωμαϊκούς τάφους, αυτοί εντοπίζονται κυρίως στο κεντρικό και το βόρειο τμήμα του νησιού, ιδιαίτερα στην περιοχή της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας και στην Κασσιόπη (εικ. 32). Η χωροταξική οργάνωση των ρωμαϊκών νεκροπόλεων της Κέρκυρας κοντά σε θάλασσα ή λιμάνι είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο, το οποίο μπορεί να συνδεθεί με το γεγονός ότι η ρωμαϊκή κατοίκηση της Κέρκυρας ήταν αμιγώς συνδεδεμένη με τη ναυτική οικονομία του νησιού. Αυτό αντικατοπτρίζεται ακόμη και στα ταφικά έθιμα.

Η θέση του αρχαίου νεκροταφείου της πόλης ήταν εκτός των τειχών, ένας κανόνας που τηρείται και στην περίπτωση του νεκροταφείου της περιοχής της Γαρίτσας, όπως ακριβώς και στην περίπτωση του ρωμαϊκού νεκροταφείου της Κασσιόπης. Κατά αυτόν τον τρόπο λοιπόν διαχωρίζονταν οι δύο κόσμοι, ο κόσμος των ζώντων και ο κόσμος των τεθνεώτων, στοιχείο που απαντά σε πολλές περιπτώσεις των προγενέστερων αρχαϊκών και ελληνιστικών νεκροπόλεων του νησιού, και ακολουθείται πιστά και από τις ρωμαϊκές νεκροπόλεις της Νικόπολης¹⁶⁸. Μεγάλος αριθμός τάφων ήλθε στο φως και κατά τις ανασκαφές της περιοχής του λόφου των Φυλακών ή του Σωτήρος, οι οποίοι χρονολογούνται μεταξύ 7ου αιώνα π.Χ. και 2ου αιώνα μ.Χ.

¹⁶⁷ Λάζαρη – Ρήγιος – Σπανοδήμος – Τζωρτζάτου 2018, 705.

¹⁶⁸ Ζάχος-Καραμπά 2015, 14.

6.1. Η ρωμαϊκή νεκρόπολη της Γαρίτσας

Αρκετές ρωμαϊκές ταφές εντοπίζονται στο βόρειο τμήμα της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας, μερικές από τις οποίες βρίσκονται και εκτός των τειχών της και συγκεκριμένα στην περιοχή του Ανεμόμυλου, αλλά και σε γειτνιάζουσα περιοχή κοντά στο λιμάνι του Αλκίνοου. Οι ρωμαϊκοί τάφοι της Γαρίτσας αποκαλύφθηκαν μετά τις σωστικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν σε οικόπεδα ιδιωτών στις προαναφερθείσες περιοχές, οι οποίες οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι πιθανώς υπήρχε κάποιο οργανωμένο νεκροταφείο που είχε διάρκεια χρήσης έως τους ρωμαϊκούς χρόνους¹⁶⁹ (εικ. 33). Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα της ανασκαφής του 1980 στο οικόπεδο Κουτάγιαρ-Κόκκαλη-Καββάδα στη Γαρίτσα, παρουσίασαν δύο στρώματα ταφικών συνόλων. Αφενός, το υστερότερο στρώμα περιλάμβανε ταφές της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής περιόδου (3^{ος} έως και 2^{ος} αιώνας μ.Χ) σε βάθος από 0,5μ. έως 0,8μ., αφετέρου, κάτω από το στρώμα της Ρωμαϊκής και Ελληνιστικής φάσης, εντοπίστηκε το στρώμα της Αρχαϊκής (7^{ος}- 5^{ος} αιώνας π.Χ.)¹⁷⁰. Και στα δύο παραπάνω στρώματα προέκυψε ότι οι περισσότεροι ρωμαϊκοί τάφοι ήταν απλοί λακκοειδείς με τους νεκρούς να είναι τοποθετημένοι άλλοτε σε εκτεταμένη και άλλοτε σε συνεσταλμένη στάση.

Από τις ανασκαφές του 1983 σε γειτονικό οικόπεδο της περιοχής του Ανεμόμυλου (οικόπεδο Αικατερίνης Σταθοπούλου), αποκαλύφθηκαν ρωμαϊκές ταφές κάτω από τα ερείπια εντοπισθέντων αρχιτεκτονικών λειψάνων των κτιρίων Α και Β, τα οποία παρέπεμπαν πιθανώς σε οικία ή ρωμαϊκή έπαυλη. Όλοι οι τάφοι που αποκαλύφθηκαν στο συγκεκριμένο οικόπεδο ήταν συλημένοι και τα ίχνη καταστροφής τους ήταν έντονα.

Αξιοσημείωτο δε είναι το γεγονός ότι οι περισσότερες ρωμαϊκές ταφές της Γαρίτσας εντοπίζονται κοντά σε οικίες ή επαύλεις. Πέρα από αυτό όμως δεν παρουσιάζονται άλλα στοιχεία. Θα μπορούσε όμως να υποστηριχθεί ότι το φαινόμενο του εντοπισμού ταφών κοντά σε οικίες ίσως αποσκοπούσε στη σύνδεση του νεκρού με τον συγκεκριμένο οίκο, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

¹⁶⁹ Touchais 1999, 711.

¹⁷⁰ Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, 351.

6.1.1. Τυπολογία

i. Κεραμοσκεπείς

Ορισμένοι τάφοι από τη νεκρόπολη της Γαρίτσας ήταν κεραμοσκεπείς. Ωστόσο, δύο περιπτώσεις τάφων (Τάφος 1 και Τάφος 2) ακολουθούσαν τα πρότυπα λιθόκτιστων ορθογώνιων τάφων μέσα σε λίθινο περίβολο, το δάπεδο του οποίου ήταν επενδυμένο με πήλινες κεράμους. Οι δύο αυτοί τάφοι μάλλον ανήκαν σε κάποια οικογένεια επιφανών προσώπων, διότι η κατασκευή τους ήταν ιδιαίτερα επιμελής. Σύμφωνα με την Κάντα-Κίτσου, οι Τάφοι 1 και 2 χρονολογήθηκαν μεταξύ 2^{ου} και 4^{ου} αιώνα μ.Χ., παρόλο που τα προαναφερθέντα Κτίρια Α και Β είχαν κατασκευαστεί τον 1^ο αιώνα μ.Χ. Αυτό σημαίνει ότι τα κτίρια ήταν προγενέστερα των τάφων και ίσως σε αυτό το σημείο να τίθεται το θέμα της ανακομιδής των οστών των νεκρών¹⁷¹.

Ταφικά κατάλοιπα εντοπίστηκαν επίσης στην περιοχή του ναού των Αγίων Ιάσονος και Σωσιπάτρου στην περιοχή του Ανεμόμυλου της Γαρίτσας. Τα ταφικά αυτά κατάλοιπα βρέθηκαν σε βάθος περίπου 2μ., και χρονολογήθηκαν στη Ρωμαϊκή περίοδο (εικ. 34). Συγκεκριμένα, εντοπίστηκε ένας ταφικός περίβολος κατασκευασμένος από λιθοπλίνθους, εντός του οποίου βρέθηκε ένας κεραμοσκεπής τάφος (Τάφος 1). Εκτός από μία κέραμο που εντοπίστηκε στο δάπεδο του τάφου, το άνω τμήμα του, καλυπτόταν από κεραμίδια. Στο εσωτερικό του τάφου εντοπίστηκε και το κατεστραμμένο κρανίο του νεκρού, η κατάσταση του οποίου προήλθε από τη σύλησή του. Αυτός ο τύπος του κεραμοσκεπούς τάφου δίνει την εντύπωση ότι υπήρχε κάποιος περιορισμός καθώς κάποια υλικά, όπως οι κέραμοι φάνηκε να έχουν χρησιμοποιηθεί πρωϊότερα. Η άφθονη κεραμική που εντοπίστηκε, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μία ταφή της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου, γεγονός που ίσως θέτει τα όρια του ρωμαϊκού νεκροταφείου στην περιοχή του Ανεμόμυλου¹⁷².

Εξχωριστή περίπτωση είναι οι δύο κεραμοσκεπείς τάφοι της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου που αποκαλύφθηκαν στη θέση «Λουκάς» στον οικισμό των Γουβιών στοιχείο που αποδεικνύει τη χρήση του συγκεκριμένου ταφικού τύπου και βορειότερα της αρχαίας πόλης¹⁷³.

¹⁷¹ Κάντα-Κίτσου 1989, 256.

¹⁷² Αυγερινού-Καραμάνου 2000, 647.

¹⁷³ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 67.

ii. Τάφοι κοντά σε κτίρια

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των ελευθέρων ταφών που αποκαλύφθηκαν το 1999-2000 στο οικόπεδο «Αρίων Α.Ε.» κοντά στην περιοχή του Ανεμόμυλου και στο λιμάνι του Αλκίνοου. Συγκεκριμένα, οι ελεύθερες αυτές ταφές στηρίζονταν σε τοίχους (T34, T37 και T2) που άνηκαν σε κάποιο οικοδομικό συγκρότημα, το οποίο εντοπίστηκε σε κοντινό σημείο. Το οικοδομικό αυτό συγκρότημα ταυτίστηκε με τη ρωμαϊκή έπαυλη της περιοχής¹⁷⁴. Το φαινόμενο κατά το οποίο τοποθετούνται ταφές κοντά σε κτίρια οφείλεται, σύμφωνα με την Κάντα-Κίτσου, στην αναζήτηση μιας πρόχειρης - βραχυχρόνιας θέσης για την τοποθέτηση των οστών του νεκρού, ώστε να ακολουθήσει στη συνέχεια η ανακομιδή¹⁷⁵. Ίχνη καύσης απουσιάζουν παντελώς από το συγκεκριμένο νεκροταφείο και αυτό προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση¹⁷⁶.

iii. Εγγυτρισμοί

Ιδιαίτερη είναι η μοναδική περίπτωση ενός παιδικού εγγυτρισμού που χρονολογήθηκε στις αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Αργυρό νόμισμα που ανάγεται στα χρόνια του αυτοκράτορα Διαδουμενιανού (Diadumenian)¹⁷⁷ βοήθησε και στη χρονολόγηση της συγκεκριμένης ταφής. Τα οστά του παιδιού εντοπίστηκαν στο εσωτερικό ενός οξυπύθμενου αμφορέα των ρωμαϊκών χρόνων. Παρόλο που είναι ο μοναδικός εγγυτρισμός που εντοπίστηκε δεν αποκλείεται να υπήρχαν και άλλοι εγγυτρισμοί στο συγκεκριμένο νεκροταφείο.

¹⁷⁴ Ρήγιнос 1999, 494.

¹⁷⁵ Κάντα-Κίτσου 1989, 257.

¹⁷⁶ Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, 355.

¹⁷⁷ Αυγερινού-Καραμάνου 2000, 650.

6.1.2. Κατηγοριοποίηση κτερισμάτων από τους ρωμαϊκούς τάφους της Γαρίτσας

Κτερίσματα από τους ρωμαϊκούς τάφους της Γαρίτσας δεν σώθηκαν αρκετά. Οι περισσότεροι τάφοι είτε είχαν καταστραφεί, είτε είχαν συληθεί. Ωστόσο, ορισμένα από τα κτερίσματα που εντοπίστηκαν σε αυτούς ήταν πλούσια και συνόδευαν κυρίως τις ταφές των επιφανών προσώπων. Τα μυροδοχεία είναι κοινά κτερίσματα στις ρωμαϊκές ταφές, ήδη παρόντα στις ταφές της Ελληνιστικής περιόδου, εάν λάβουμε υπόψη την περίπτωση των κτερισμάτων από τις ταφές του οικοπέδου Κουτάγιαρ-Κόκκαλη-Καββάδα¹⁷⁸. Τα μυροδοχεία αυτά χρονολογήθηκαν στο διάστημα του 1^{ου} και του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και ήταν κατασκευασμένα από γυαλί, όπως για παράδειγμα το γυάλινο μυροδοχείο που εντοπίστηκε ως κτερίσμα του εγχυτρισμού από το οικόπεδο Αικ. Σταθοπούλου-Κρεμόνα-Τάτα¹⁷⁹.

Χάλκινα νομίσματα και βελόνες εντοπίστηκαν στους Τάφους 1 και 2 πάλι από το οικόπεδο Αικ. Σταθοπούλου, οι οποίοι, όπως προαναφέρθηκε πιθανώς ανήκαν σε οικογένεια επιφανών προσώπων και αυτό τεκμηριώνεται όχι μόνο από το υλικό κατασκευής τους, αλλά και από την προσεκτική τοποθέτηση των οστών των νεκρών στον τάφο σε σύγκριση με τον τρόπο τοποθέτησης των οστών των υπολοίπων νεκρών.

Τα κτερίσματα ήταν ιδιαίτερα πλούσια στην περίπτωση των ελεύθερων ταφών του οικοπέδου «Αρίων Α.Ε.» στην περιοχή του Ανεμόμυλου. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν μικροί χάλκινοι δίσκοι, οι οποίοι είχαν διακοσμητικό χαρακτήρα, μία *αγνύθα* και μία χάλκινη ταινία κεφαλής. Επίσης, αγγεία από γυαλί δεν έλειπαν από τις συγκεκριμένες ταφές, όπως τα *unguentaria*, δηλαδή αγγεία που χρησιμοποιούνταν είτε ως μυροδοχεία είτε ως αρωματοδοχεία, των οποίων η χρήση ανάγεται στους Ελληνιστικούς χρόνους και κορυφώνεται στους Ρωμαϊκούς¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, 355.

¹⁷⁹ Αυγερινού-Καραμάνου 2000, 650.

¹⁸⁰ Κάντα-Κίτσου 1989, 258.

6.2. Η νεκρόπολη της Κασσιόπης

Σχετικά με τη θέση της νεκρόπολης της Κασσιόπης, οι απόψεις που έχουν υποστηριχθεί μέχρι σήμερα δίστανται. Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, η ύπαρξη οργανωμένου νεκροταφείου Ρωμαϊκής περιόδου στην περιοχή της Κασσιόπης δεν είναι βέβαιη¹⁸¹. Ωστόσο, σύμφωνα με τη Μπουνιά¹⁸², υπάρχουν δύο θέσεις στις οποίες εντοπίστηκαν ρωμαϊκές ταφές στην περιοχή της Κασσιόπης που δικαιολογούν την ύπαρξη ενός πιθανού νεκροταφείου (εικ. 35). Η πρώτη θέση αφενός βρίσκεται στο παράπλευρο σημείο του κεντρικού δρόμου του σύγχρονου οικισμού της Κασσιόπης, ενώ η δεύτερη θέση αφετέρου βρίσκεται σε οικόπεδο ιδιώτη. Η Μπονέλου από την άλλη υποστηρίζει ότι θέση του πιθανού νεκροταφείου της Κασσιόπης ήταν στα βόρεια του οικισμού¹⁸³, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του νεκροταφείου της Γαρίτσας. Υπάρχουν όμως και απόψεις που υποστηρίζουν ότι θα μπορούσε να βρίσκεται και στα δυτικά αυτού¹⁸⁴. Ορισμένοι τάφοι ήταν προγενέστεροι της Ρωμαϊκής περιόδου και τέθηκαν σε δεύτερη χρήση. Οι περισσότεροι όμως από αυτούς χρονολογήθηκαν από τον 1^ο αιώνα μ.Χ. έως και τον 4^ο αιώνα μ.Χ.

6.2.1. Τυπολογία

Οι ταφές που εντοπίστηκαν στην περιοχή της Κασσιόπης χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη επιμέλεια ως προς τον τρόπο κατασκευής τους. Η κατάταξη των τάφων σε τύπους, στην περίπτωση των ρωμαϊκών τάφων της Κασσιόπης δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Ωστόσο, μια ενδεικτική τυπολογία των τάφων είναι η εξής: α) λιθόκτιστοι, β) Οστεοφυλάκια, γ) τάφοι κοντά σε κτίρια και δ) ταφικοί περίβολοι.

Αναλυτικά, χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης κατηγορίας είναι οι έξι λιθόκτιστοι τάφοι και τρία ακόμη ταφικά μνημεία που πιθανώς τους συνόδευαν, οι οποίοι εντοπίστηκαν στο σημείο που θεωρείται ως το ρωμαϊκό νεκροταφείο της Κασσιόπης. Η ύπαρξη των παραπάνω ταφικών μνημείων μαρτυρεί την κοινωνική θέση

¹⁸¹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 71.

¹⁸² Μπουνιά 2016, 296.

¹⁸³ Μπονέλου 2018, 702.

¹⁸⁴ Bounia 2009, 46-52.

των νεκρών, οι οποίοι ίσως ανήκαν στη ρωμαϊκή αριστοκρατία της Κασσιόπης. Όσον αναφορά τη δεύτερη κατηγορία, σε ιδιωτικό οικόπεδο της περιοχής εντοπίστηκαν οστεοφυλάκια, τα οποία ήταν καλυμμένα με λίθους και στο εσωτερικό τους περιείχαν οστά νεκρών. Τα οστεοφυλάκια αυτά εντοπίστηκαν στο οικόπεδο «Γάτου», ενώ από τον ίδιο χώρο αποκαλύφθηκε επίσης ένα μακρόστενο οικοδόμημα που ίσως ανήκε στους νεκρούς.

Το φαινόμενο κατά το οποίο οι ταφές τοποθετούνται περιμετρικά ή παράλληλα ενός οικοδομήματος, θα μπορούσε να καταταχθεί στην τρίτη κατηγορία. Συγκεκριμένα εντοπίστηκαν ρωμαϊκοί τάφοι από το οικόπεδο «Αρίων Α.Ε.», οι οποίοι βρίσκονταν πολύ κοντά σε οικοδομικά κατάλοιπα. Αυτό υποδηλώνει την εύπορη οικονομικά κατάσταση των νεκρών και την πιθανή σχέση που θα είχαν με το όμορο κτίριο. Η τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει ρωμαϊκές ταφές που ήρθαν στο φως από το οικόπεδο «Σαρακηνού». Συνολικά τριάντα ταφές αποκαλύφθηκαν, οι οποίες ανήκαν εντός ενός ταφικού περιβόλου. Οι νεκροί που βρέθηκαν στο εσωτερικό του ταφικού αυτού περιβόλου ίσως είχαν συγγενικούς δεσμούς μεταξύ τους.

6.2.2. Κτερίσματα

Πληροφορίες για τις κατηγορίες των κτερισμάτων από τις ρωμαϊκές ταφές της Κασσιόπης δεν υπάρχουν σήμερα αρκετές. Κτερίσματα όπως αγγεία καθημερινής χρήσης, νομίσματα και ορισμένα αγγεία γυαλί ήταν όμως αρκετά συχνά¹⁸⁵.

6.3. Κτερίσματα από τη ρωμαϊκή νεκρόπολη του Αλμυρού Περίθειας

Στο σύγχρονο οικισμό του Αλμυρού που βρίσκεται στο βόρειο συγκρότημα του νησιού, εντοπίστηκαν ρωμαϊκές ταφές. Ανάμεσα από τα κτερίσματα που ήρθαν στο φως ήταν ένα ρωμαϊκό λυχνάρι που έφερε την εγχάρακτη επιγραφή «OCTAVIOU», που υποδεικνύει ότι κατασκευάστηκε στο διάστημα από τον 1^ο αιώνα π.Χ. έως τον 1^ο αιώνα μ.Χ. στα χρόνια του Οκταβιανού Αυγούστου.

¹⁸⁵ Bounia 2009, 29-59.

Κεφάλαιο VII

7. Η εξέλιξη της λατρείας στην Κέρκυρα κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους

7.1. Εισαγωγή

Τα πρωϊμότερα ίχνη λατρείας στην Κέρκυρα ανάγονται στα τέλη του 7^{ου} αιώνα π.Χ. με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ίδρυση του ιερού της Ακραιάς Ήρας στο Μον Repos¹⁸⁶. Η πρώτη ανασκαφή που πραγματοποιήθηκε το 1914 στο ιερό της Ήρας Ακραιάς, έφερε στο φως πολυάριθμα αρχαιολογικά ευρήματα. Ένα ακόμη σημαντικό ιερό είναι το ιερό της Αρτέμιδος βρίσκεται στη θέση «Άγιοι Θεόδωροι». Το ιερό της Αρτέμιδος στους Αγίους Θεοδώρους αποτελεί το πιο γνωστό ιερό της Αρχαϊκής περιόδου στην Κέρκυρα, χάρη στο ναό που έφερε το γνωστό αέτωμα της Αρτέμιδος Γοργούς που εκτίθεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας¹⁸⁷. Από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ έως και το δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. η λατρεία της θεάς είχε κορυφωθεί στο νησί. Στο γνωστό «Μικρό Ιερό της Αρτέμιδος» στην περιοχή του Φιγαρέτο σώθηκαν αμέτρητα ειδώλια της θεάς Αρτέμιδος τόσο μικρής όσο και μεγάλης κλίμακας μαζί με τη μήτρα τους (matrix)¹⁸⁸. Αυτό επιβεβαίωσε σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, στην ύπαρξη του κερκυραϊκού εργαστηρίου κοροπλαστικής¹⁸⁹.

Η λατρεία της Ήρας και της Αρτέμιδας συνέχισε στα παραπάνω ιερά και κατά τα ρωμαϊκά χρόνια. Στις λατρευτικές συνήθειες των Ρωμαίων της Κέρκυρας εντάσσονται κατά τον 1^ο αιώνα μ.Χ. και η λατρεία του Κάσσιου Διός, του Απόλλωνα και της Αφροδίτης, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

¹⁸⁶ Alexis 2003, 21 και υποσημ. 142. Βλ. επιγραφή IG, IX, 1, 698.

¹⁸⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 32-34.

¹⁸⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 78.

¹⁸⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 82.

7.2. Λατρεία Απόλλωνα

Η λατρεία του Απόλλωνα στο νησί της Κέρκυρας εντοπίζεται ήδη από την Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο σε διάφορες θέσεις του δυτικού ελλαδικού χώρου, όπως στην Ήπειρο, την Αμβρακία ακόμη και στην Απολλωνία¹⁹⁰. Ως προστάτης των αποικιών, ο Απόλλωνας ως Αγνιεύς αποτυπώνεται συχνά και στα χάλκινα κερκυραϊκά νομίσματα των ρωμαϊκών χρόνων¹⁹¹. Το κύριο σύμβολο του Απόλλωνα Αγνιέα ήταν ένας ανικονικός πυλώνας, δηλαδή ένα βαετύλιο, σύμβολο γνωστό στη νομισματοκοπία τόσο της Απολλωνίας όσο και της Αμβρακίας¹⁹².

Ο Απόλλωνας και η Άρτεμις πιθανώς λατρεύονταν μαζί διότι, σύμφωνα με την Κάντα-Κίτσου υπήρχε ένα ιερό του Απόλλωνος Αγνιέα κοντά στο ιερό της Αρτέμιδος, το οποίο είχε διάρκεια χρήσης μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους¹⁹³.

7.2.1. Μαρμάρινη κεφαλή Απόλλωνα

Σε φρέαρ του οικοπέδου Ι. Κόλλα στην περιοχή του Κανονιού, κοντά στην παλαιά πόλη της Κέρκυρας, εντοπίστηκε μία μαρμάρινη κεφαλή που απεικόνιζε το θεό Απόλλωνα (εικ. 36).¹⁹⁴ Η κεφαλή χρονολογήθηκε στα τέλη του 2^{ου} και αρχές 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Σύμφωνα με το Δοντά, αποτελεί αντίγραφο πρωτότυπου έργου του 4^{ου} αιώνα π.Χ. του Αθηναίου γλύπτη Λεωχάρη. Η κεφαλή έχει φιλοτεχνηθεί με εξαιρετική λεπτομέρεια, η οποία είναι εμφανής τόσο στα χαρακτηριστικά του προσώπου, όσο και στην κόμη της. Φαίνεται ότι ο γλύπτης είχε εμπειρία στη χρήση του τρυπανιού, τα ίχνη του οποίου αποτυπώνονται ιδιαίτερα στη λεπτομέρεια της κόμης, θυμίζοντας τον Απόλλωνα Belvedere, επίσης έργο του Λεωχάρη. Συγκεκριμένα, η κεφαλή της Κέρκυρας έχει μία ελαφριά κλίση προς τα αριστερά και αυτό φαίνεται από τη συστροφή του λαιμού του θεού Απόλλωνα. Πιθανώς το υπόλοιπο σώμα, το οποίο δεν

¹⁹⁰ Αλέξης 2003, 28 και υποσημ. 219, 220 & 221.

¹⁹¹ Τζουβάρα-Σούλη 1984, 428.

¹⁹² Alexis 2003, 28.

¹⁹³ Κάντα-Κίτσου 2001, 445-448. Alexis 2003, 29 και υποσημ. 231.

¹⁹⁴ Δοντάς 1966, 330-331.

σώζεται, είχε μία έντονη κίνηση παρόμοια με εκείνη του Απόλλωνα Belvedere από το Μουσείο του Βατικανό, με το θεό να κρατά τρία χαρακτηριστικά αντικείμενα, το τόξο, το βέλος και τη λύρα¹⁹⁵. Το πρόσωπο, αν και διατηρείται αποσπασματικά, έχει χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στο Λύκειο Απόλλωνα, επίσης έργο του Λεωχάρη, με χαρακτηριστικά όπως είναι το ανοιχτό στόμα και τα μάτια με έντονο βάθος. Τα οφρυακά τόξα, στην περίπτωση της κεφαλής της Κέρκυρας είναι αρκετά έντονα και δίνουν βάθος στο βλέμμα του θεού, μέσω της αποτύπωσης των ρυτίδων εκφράσεως πάνω από τη γραμμή του ρινικού διαφράγματος. Οι τούφες των μαλλιών πέφτουν η μία πάνω στην άλλη, δημιουργώντας «κενά» τα οποία επιτρέπουν τη φωτοσκίαση και προσδίδοντας όγκο σε αυτή. Και σε αυτή την περίπτωση τα μαλλιά καλύπτουν μεγάλο μέρος των αυτιών και είναι άνισου μήκους, καθώς στο πίσω μέρος είναι πιο μακριά καλύπτοντας μεγάλο μέρος του λαιμού.

Η αποκάλυψη της συγκεκριμένης κεφαλής στο Κανόνι της Κέρκυρας μπορεί να συνδεθεί με συγκεκριμένο γεγονός. Ο θεός λατρευόταν από τους Ρωμαίους και αποτελούσε το σύμβολο της νίκης του Οκταβιανού το 31 π.Χ. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη Sanders¹⁹⁶, ο Ιούλιος Καίσαρας, ως θετός πατέρας του Οκταβιανού, θεωρούσε το θετό γιό του απόγονο του θεού Απόλλωνα, χρησιμοποιώντας αυτό το επιχείρημα στις εκστρατείες του. Η νίκη της ναυμαχίας του Ακτίου επομένως ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με το θεό Απόλλωνα, ο οποίος λατρευόταν και ως προστάτης των Ρωμαίων. Η σύνδεση του θεού με τον Οκταβιανό εκφράζεται και στην περίπτωση της λατρείας του στο ναό του στον Παλατίνο λόφο, ο οποίος ανεγέρθηκε προς τιμή του μονοκράτορα¹⁹⁷. Γι' αυτό και στην περίπτωση της Κέρκυρας, η μορφή του Απόλλωνα έπαιξε σημαντικό ρόλο, όπως προαναφέρθηκε, γιατί το νησί ενσωματώθηκε στην αυτοκρατορία του Αυγούστου αποτελώντας κομμάτι της νίκης του.

¹⁹⁵ Sanders 2016, 9. Βλ. Απόλλων Belvedere, Μουσείο Βατικανό αρ. ευρ. 1015.

¹⁹⁶ Sanders 2016, 12.

¹⁹⁷ Sanders 2016, 13.

7.3. Λατρεία Διονύσου

Κοντά στην εργατοτεχνική συνοικία της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας, στο σημείο που εντοπίστηκαν τα μικρά ιερά, στα οποία λατρεύονταν η Ήρα και η Άρτεμις, αποκαλύφθηκε ένα αέτωμα, το οποίο έφερε παράσταση διονυσιακού συμποσίου. Το συγκεκριμένο αέτωμα αποδόθηκε στο ιερό του Διονύσου, το οποίο πιθανώς ιδρύθηκε κατά την Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο αποτελώντας μια πρώτη ένδειξη για τη λατρεία του θεού Διονύσου στο νησί της Κέρκυρας¹⁹⁸.

Τη δεκαετία του 1970, βάσει των ανασκαφικών ερευνών που διεξήχθησαν στο χώρο του ιερού αυτού, αποκαλύφθηκε δάπεδο Ρωμαϊκής περιόδου. Αυτό έχει ως συμπέρασμα ότι προϋπάρχον ιερό του Διονύσου είχε διάρκεια ζωής μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια. Βωμός εντοπίστηκε στον περιβάλλοντα χώρο του ιερού, ο οποίος, σύμφωνα με τον Αλέξη, έχει παραμεληθεί από τους υπόλοιπους μελετητές¹⁹⁹. Επομένως, η λατρεία του θεού διατηρήθηκε μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Την ύπαρξη του ιερού του Διονύσου στην Κέρκυρα επιβεβαιώνει και ο Θουκυδίδης (III.81.5)²⁰⁰.

7.3.1. Άγαλμα Διονύσου

Η λατρεία του θεού Διονύσου αποτυπώνεται και στη γλυπτική που εντοπίζεται στο νησί της Κέρκυρας. Ειδικότερα, στο χώρο του ρωμαϊκού βαλανείου της Παλαιόπολης αποκαλύφθηκε από τον αρχαιολόγο Βασίλειο Γ. Καλλιπολίτη μία κεφαλή γενειοφόρου άνδρα (**εικ. 37**) που ταυτίστηκε από τον Καλλιπολίτη με το θεό Διόνυσο, καθώς στον οριζόντιο άξονα του μετώπου της μορφής, υπήρχε μίτρα, η οποία κάλυπτε τους κυματοειδείς βοστρύχους της κόμης περνώντας πάνω από τα αυτιά και καταλήγοντας πίσω από το κεφάλι σχηματίζοντας κομβίο. Η μίτρα αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο ταύτισης με το θεό Διόνυσο²⁰¹.

¹⁹⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 35.

¹⁹⁹ Alexis 2003, 26.

²⁰⁰ Alexis 2003, 28.

²⁰¹ Καλλιπολίτης 1959, 119.

Ως θεός του οίνου, η λατρεία του στην Κέρκυρα μπορεί να συνδεθεί με την παραγωγή κρασιού, ένας από τους βασικότερους παράγοντες οικονομίας του νησιού:

«χαριέστατος δ' οἶνος εἰς παλαιώσιν ὁ Κερκυραῖος»

(Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 1.33.b.)

7.4. Λατρεία Αφροδίτης

Η θεά Αφροδίτη, όπως και στην αρχαία ελληνική θρησκεία, έτσι και στη ρωμαϊκή, αντιπροσωπεύει το φυσικό κάλλος και τον έρωτα. Για τους Ρωμαίους, η θεά ταυτίζεται με τη *Venus*, σύμβολο της ρωμαϊκής δύναμης²⁰². Σύμφωνα με το μύθο, ο Αινείας, ως γιος της Αφροδίτης, δημιούργησε το γένος των Ρωμαίων²⁰³ και για αυτό το λόγο, ο Ιούλιος Καίσαρας κατά τον 1^ο αιώνα π.Χ., εγκαθίδρυσε στη Ρώμη το ιερό της *Venus Genetrix* για να τιμήσει ακριβώς το ρωμαϊκό γένος²⁰⁴. Κατά τα πρωιμότερα χρόνια και συγκεκριμένα στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ., ενδείξεις για τη λατρεία της θεάς Αφροδίτης στην Κέρκυρα προέρχονται από αποθέτη που περιείχε πήλινα ειδώλια σήμερα στη συλλογή *Ευελπίδη*²⁰⁵.

7.4.1. Άγαλμα Αφροδίτης Κνιδίας (Venus Knidia)

Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, η λατρεία της θεάς *Venus* κορυφώνεται. Η λατρεία της θα μπορούσε να συνδεθεί με τις ρωμαϊκές λουτρικές εγκαταστάσεις της Κέρκυρας. Συγκεκριμένα, σε πολλές από τις εγκαταστάσεις του νησιού έχουν εντοπισθεί αγάλματα της θεάς. Ανάμεσα στα πολυάριθμα κινητά ευρήματα που εντοπίστηκαν στο χώρο των ρωμαϊκών λουτρών της Παλαιόπολης, αξιοσημείωτο είναι εκείνο του μαρμάρινου κορμού γυναικείου αγάλματος της θεάς, ο οποίος ταυτίστηκε με τον τύπο της Αφροδίτης Κνιδίας (*Venus Knidia*) (εικ. 38). Ο συγκεκριμένος μαρμάρινος κορμός

²⁰² Rives 1994, 294.

²⁰³ Hansen 2011, 85.

²⁰⁴ Rives 1994, 295.

²⁰⁵ Αλέξης 2003, 29-30 και υποσημ. 240.

εντοπίστηκε στην ανατολική πλευρά των ρωμαϊκών λουτρών της Παλαιόπολης μαζί με ένα ακόμη μαρμάρινο κορμό γυναικείου αγάλματος, ο οποίος απεικόνιζε επίσης τη θεά Αφροδίτη²⁰⁶. Ο εικονογραφικός τύπος της Αφροδίτης Κνιδίας εκφράζει τη γλυπτική της Ελληνιστικής περιόδου και για αυτό το λόγο αναπαράγεται πολύ συχνά σε αντίγραφα των ρωμαϊκών χρόνων, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του μαρμάρινου κορμού από την Παλαιόπολη. Τα δύο έργα, σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή, χρονολογούνται στον 2^ο αιώνα μ.Χ., με το πρώτο να αποτελεί ρωμαϊκό αντίγραφο του πρωτότυπου έργου του Πραξιτέλη που χρονολογείται στα μέσα 4^{ου} αιώνα π.Χ.²⁰⁷. Πληροφορίες για το πρωτότυπο έργο της Αφροδίτης της Κνίδου λαμβάνονται από τον Πλίνιο τον Πρεσβύτερο τον 1^ο αιώνα μ.Χ.²⁰⁸. Η θεά στο άγαλμα που προέρχεται από τα λουτρά της Παλαιόπολης, εικονίζεται γυμνή πριν ή μετά το λουτρό της και κρύβει στο θεατή τα γυμνά μέρη του σώματός της με τα δύο της χέρια, τα οποία σώζονται αποσπασματικά. Το κεφάλι της θεάς δεν σώζεται καθόλου, όπως επίσης και το στηρικτικό μέλος. Στηρικτικό μέλος στον κορμό του αγάλματος της Κνιδίας δεν σώζεται. Λαμβάνοντας όμως υπόψιν άλλα στηρικτικά μέλη από αντίγραφα των ρωμαϊκών χρόνων, η θεά συνοδευόταν είτε από κάποιον ερωτοδέα, είτε από κάποιο δελφίνι δηλαδή δύο γνωστά σύμβολα της θεάς, τα οποία στην περίπτωση του κορμού της Παλαιόπολης θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια βάσιμη ερμηνεία ως προς τη λειτουργία τους ως στηρικτικά μέλη του συγκεκριμένου κορμού. Λαμβάνοντας επίσης υπόψιν τα χαρακτηριστικά παρόμοιων ρωμαϊκών αντιγράφων του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και του πρωτότυπου έργου του Πραξιτέλη, συμπεραίνεται ότι η κόμμωση της θεάς ήταν περίτεχνη, όπως ακριβώς στον τύπο της λουόμενης Αφροδίτης²⁰⁹. Η θεά μέσω του συγκεκριμένου έργου από την Κέρκυρα, αποτελεί εξιδανίκευση του γυμνού γυναικείου σώματος, όπως ακριβώς ήθελαν να το αποδώσουν οι Ρωμαίοι στα έργα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.

²⁰⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή 1990, 285.

²⁰⁷ Sabino 2017, 1-2.

²⁰⁸ Montel 2010, 251 και υποσημ. 4. Πλίνιος, Φυσική Ιστορία, 36.35.

²⁰⁹ Βλ. αντίγραφο Αφροδίτης Κνιδίας, Παρίσι-Λούβρο, Αρ. Ευρ. Μα 335.

7.4.2. Μαρμάρινος κορμός Αφροδίτης

Ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί ο μαρμάρινος κορμός γυναικείας μορφής (εικ. 39) που ήρθε στο φως το 1991 κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών στο οικόπεδο Κουρμουλή, Κασφίκη, Κατέχη, Αρταβάνη και Κοκοτού, κοντά στην περιοχή της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας. Η γυμνότητα του κορμού και η λεπτότητα των χαρακτηριστικών του σώματος, ήταν χαρακτηριστικά που βοήθησαν την Πρέκα-Αλεξανδρή να ταυτίσει τη γυναικεία αυτή μορφή με τη θεά Αφροδίτη²¹⁰. Η κατάσταση διατήρησης του κορμού ήταν αποσπασματική. Ωστόσο, ο κορμός είχε κλίση προς τα δεξιά με το δεξί χέρι να προεκτείνεται προς τα πάνω και το αριστερό να βρίσκεται προς τα κάτω. Τα στοιχεία αυτά κατά τη γνώμη μου αποτελούν κοινά σημεία με εκείνα του αγάλματος της Αφροδίτης της Μήλου έργο του 2^{ου} αιώνα π.Χ²¹¹.

Συμπεραίνεται επομένως ότι η μορφή της θεάς Αφροδίτης αποτυπώνεται και στους δύο κορμούς από την Κέρκυρα. Φαίνεται ότι η μορφή της θεάς ήταν συνδεδεμένη με τα λουτρικά οικοδομήματα που κατασκευάζονται στο νησί, γι' αυτό το λόγο η εικονογραφία της παραπέμπει συχνά στον τύπο της λουόμενης. Η απεικόνιση του γυμνού γυναικείου σώματος σε λουτρικές εγκαταστάσεις δεν θα μπορούσε να μείνει απαρατήρητη από τους λουόμενους. Επίσης, η αναπαραγωγή κλασικιστικών και ελληνιστικών πλαστικών έργων, ήταν ένα σύνηθες φαινόμενο γενικότερα στα γλυπτά της Ρωμαϊκής περιόδου, όπως και στα δύο αγάλματα της Αφροδίτης από την Κέρκυρα. Επομένως, η απεικόνιση του γυμνού σώματος της Αφροδίτης (*Venus*) είχε όπως προαναφέρθηκε πρωταρχική σημασία για τους Ρωμαίους.

7.5. Λατρεία Κάσσιου Δία

Η λατρεία του Κάσσιου Δία συνδέεται με το ρωμαϊκό οικισμό της Κασσιόπης στο βορειοανατολικό τμήμα του νησιού. Διάφορες γραπτές μαρτυρίες του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. στα λατινικά αλλά και στα ελληνικά, μαρτυρούν τη λατρεία του Κάσσιου Δία στην περιοχή όπως επίσης και τα κερκυραϊκά νομίσματα της Ρωμαϊκής περιόδου που

²¹⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή 1991, 255.

²¹¹ Clark 2015, 38.

εντοπίστηκαν εκεί²¹². Σύμφωνα με τη Μπουνιά, η ακριβής θέση του ιερού του Κάσσιου Δία σήμερα δεν είναι γνωστή. Η επικρατέστερη ωστόσο σήμερα άποψη είναι ότι ο ναός ίσως βρισκόταν στη θέση του βυζαντινού ναού της Παναγίας Κασσωπίτρας, λόγω του ότι βρέθηκαν διάσπαρτα αρχιτεκτονικά λείψανα στην περιοχή, ανάμεσα στα οποία ένα ενεπίγραφο έλασμα και μία αναθηματική επιγραφή²¹³.

Η απεικόνιση του θεού σε ρωμαϊκά νομίσματα της αυτοκρατορικής περιόδου της Κασσιόπης, ίσως παραπέμπουν στην ύπαρξη λατρευτικού αγάλματος του θεού στην πόλη (εικ. 40). Στα νομίσματα, ο Δίας Κάσσιος παρουσιάζεται ένθρονος κρατώντας σκήπτρο²¹⁴.

7.6. Λατρεία Κυβέλης

Εκτός από τις γνωστές ελληνικές θεότητες (Ηρα, Άρτεμις, Αφροδίτη, Απόλλωνας και Διόνυσος), κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο στην Κέρκυρα εισάγονται και θεότητες προερχόμενες από την Ανατολή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η λατρεία της θεάς Κυβέλης, η οποία σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή εντοπίζεται στο *ιερό των μετεώρων*. Πήλινο ναϊκό οικοδόμημα το οποίο ήταν κατασκευασμένο από πήλινες κεράμους αποκαλύφθηκε στον αναλληματικό τοίχο του ιερού στο Καρδάκι. Στο εσωτερικό του ναϊκού αυτού οικοδομήματος εντοπίστηκε και πήλινο αγαλμάτιο της θεάς που χρονολογήθηκε στον 1^ο αιώνα π.Χ. Η θεά απεικονίζεται ένθρονη εντός ενός διπλού ναΐσκου (εικ. 41). Στα αριστερά της η θεά κρατά μία φιάλη.

7.7. Λατρεία Σεράπιδος και Ίσιδος

Είναι γνωστό ότι οι αιγυπτιακές θεότητες ενσωματώθηκαν στη ρωμαϊκή λατρεία, λόγω της επέκτασης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Αίγυπτο και την

²¹² Μπουνιά 2014, 297. Βλ. υποσημ. 34-38.

²¹³ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 64-68.

²¹⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 70.

Ανατολή²¹⁵. Η λατρεία των Αιγυπτίων θεών όμως εισήχθη στον ελλαδικό χώρο ήδη από τα ελληνιστικά χρόνια²¹⁶. Στην πόλη της Κασσιόπης, σε κοντινή απόσταση από το ιερό του Κάσσιου Δία, βρισκόταν πιθανώς το ιερό του Σεράπιδος και της Ίσιδος. Μια σωζόμενη αναθηματική επιγραφή και ένα χάλκινο αρχαϊστικό αγαλμάτιο της θεάς Ίσιδος στάθηκαν σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα που επιβεβαίωσαν την ύπαρξη του ιερού αυτού στην περιοχή κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο. Η λατρεία του Σεράπιδος και της Ίσιδος, ήταν οι πιο εδραιωμένες ανατολικές λατρείες στον ελλαδικό χώρο ήδη από τον 1ο αιώνα μ.Χ.²¹⁷.

7.7.1. Αρχαϊστικό αγαλμάτιο Ίσιδος

Πρόκειται για το χάλκινο αρχαϊστικό αγαλμάτιο της θεάς Ίσιδος, το οποίο εκτίθεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (αρ. ευρ. X 7413) και χρονολογείται, σύμφωνα με τον Καλλιγά, κατά την περίοδο της ίδρυσης του ιερού του Κάσσιου Δία στην Κασσιόπη, δηλαδή στον 1ο αιώνα μ.Χ.²¹⁸. Το συγκεκριμένο αγαλμάτιο εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφικών εργασιών στην περιοχή της Κασσιόπης. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι άλλο παρόμοιο δεν έχει βρεθεί στο νησί. Το ειδώλιο που σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση φιλοτεχνήθηκε με ιδιαίτερη λεπτομέρεια (εικ. 42). Μιμείται παρόμοια αρχαϊστικά έργα της Ρωμαϊκής περιόδου.

Η μορφή της Ίσιδος φορά χιτώνα, πάνω από αυτόν χιτωνίσκο, ο οποίος πιθανόν κάλυπτε την κεφαλή της και έφερε και λοξό μάτιο, που θυμίζει πολύ το μάτιο που αποδίδεται στον τύπο της Κόρης στην ελληνική γλυπτική της Αρχαϊκής περιόδου. Όσον αναφορά τη λεπτομέρεια της κόμης της θεάς Ίσιδος, αυτή ακολουθεί τα αρχαϊκά στιλιστικά στοιχεία όπως η σχηματοποίηση των βοστρύχων σε κάθετες και οριζόντιες γραμμές και η ίση κατανομή της σε μία κάθετη χωρίστρα²¹⁹. Το αριστερό χέρι της μορφής είναι παρατεταμένο, με το δείκτη και τον αντίχειρα να δείχνουν στο θεατή ότι

²¹⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 70-71.

²¹⁶ Χατζηνικολάου 2007, 312.

²¹⁷ Καλλιγάς 1973, 477.

²¹⁸ Μπουνιά 2016, 297.

²¹⁹ di Ridder 1895, 146, 151 & 156.

κρατά ένα αντικείμενο, το οποίο δεν σώζεται. Στο δεξί της χέρι η θεά κρατά σείστρο, ένα μικρό μουσικό όργανο που ανήκει στην κατηγορία των κρουστών²²⁰.

Το αγαλμάτιο της Ίσιδος είναι κατασκευασμένο από χαλκό. Η μήτρα του σύμφωνα με τον di Ridder, δεν προερχόταν από κάποιο κερκυραϊκό εργαστήριο, αλλά πιθανόν εισήχθη στην Κέρκυρα από άλλο εργαστήριο, και συγκεκριμένα αττικό²²¹. Πράγματι, αν και έχουν εντοπιστεί κράματα χαλκού στο Κανόνι της Κέρκυρας και ελάχιστα στην Κασσιόπη, αυτά δεν επαρκούν για την αποκατάσταση ένα αμιγώς κερκυραϊκό εργαστήριο χαλκού στο νησί, το οποίο να παρήγαγε τέτοιου είδους έργα²²².

²²⁰ Το σείστρο είναι κρουστό μουσικό όργανο που απεικονίζεται στην αιγυπτιακή τέχνη και συγκεκριμένα σε πομπές θεών. Ωστόσο θεωρείται και παιδικό παιχνίδι που συναντάται συχνά σε παιδικές ταφές ως κτέρισμα (Υπουργείο Πολιτισμού (2000). Κρήτη-Αίγυπτος (Κατάλογος). Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών- Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου 21 Νοεμβρίου 1999- 21 Σεπτεμβρίου 2000, 267-270).

²²¹ di Ridder 1895, 148, 156. Ο di Ridder αποδίδει τη μήτρα του χάλκινου ειδωλίου της Κέρκυρας σε αττικό εργαστήριο χαλκού λόγω της πληθώρας γυναικείων ειδωλίων από την Ακρόπολη.

²²² Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, 71.

Συμπεράσματα

Κριτήρια για τη ρωμαϊκή εγκατάσταση στην Κέρκυρα αποτέλεσαν η γεωγραφία, η μορφολογία του τόπου καθώς και η προϋπάρχουσα οργάνωση του άστεως στην περιοχή της Παλαιόπολης και του Κανονιού. Στα αυτοκρατορικά χρόνια, η πόλη της Κέρκυρας εξελίσσεται σε νέο ρωμαϊκό κέντρο, καταλαμβάνοντας ένα μεγάλο μέρος της πόλης των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, με επεμβάσεις των Ρωμαίων σε ήδη υπάρχοντα κτίρια, διαμορφώνοντας και οργανώνοντας με αυτό τον τρόπο το δημόσιο και ιδιωτικό τους βίο (εικ. 43). Η γειτνίαση του νησιού με τις θεσπρωτικές ακτές, τις ακτές της Ιλλυρίας και της Αδριατικής θάλασσας βοήθησε στη ρωμαϊκή επέκταση στη Μεσόγειο θάλασσα.

Η εκμετάλλευση των φυσικών λιμένων της πόλης της Κέρκυρας, τόσο στο κεντρικό τμήμα του νησιού, όσο και στο βόρειο που βρισκόταν η πόλη της Κασσιόπης, ήταν στρατηγικής σημασίας, τόσο για της στρατιωτικές επιχειρήσεις, όσο και για το εμπόριο. Αυτό που προέκυψε μέσα από τη συγκεντρωτική αυτή μελέτη, είναι ότι η πόλη της Κασσιόπης αποτέλεσε ένα αμιγώς ρωμαϊκό οικισμό με κέντρο του το ιερό του Κάσσιου Δία, όπως μαρτυρείται και από τα ρωμαϊκά νομίσματα, τα οποία απεικονίζουν την ένθρονη μορφή του .

Οι αρχαιολογικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή της Παλαιόπολης και του Κανονιού αποσαφήνισαν ως ένα μέρος την εικόνα της αστικής οργάνωσης της Κέρκυρας των ρωμαϊκών χρόνων μέσα από την οικοδόμηση λουτρών και βαλανείων, με εντοπισθέντα αρχιτεκτονικά λείψανα λουτρών τόσο στο βόρειο όσο και στο νότιο συγκρότημα του νησιού. Επίσης, η περιοχή της Παλαιόπολης επιλέχθηκε ως χώρος ανέγερσης οικοδομημάτων δημόσιου χαρακτήρα όπως ήταν η Εξέδρα (exedra) και το Πρυτανείο (prytaneum) εξυπηρετώντας τις καθημερινές ανάγκες της ρωμαϊκής κοινωνίας. Δεν θα μπορούσε επίσης να μην αναφερθεί και ο σημαντικός ναυτικός χαρακτήρας του νησιού, οποίος αναδύει μέσα από τα νεώρια που εντοπίζονται σε κεντρικό σημείο της πόλης συμβολίζοντας τη ναυτική υπεροχή των Ρωμαίων σε Αδριατική και Μεσόγειο.

Ο ιδιωτικός βίος αποκαλύπτεται με τη σειρά του μέσα από τις ρωμαϊκές οικίες. Στοιχεία για τις ρωμαϊκές οικίες της Κέρκυρας εντοπίζονται στα αρχιτεκτονικά λείψανα της περιοχής του Φιγαρέτο στο Κανόνι και του Ανεμόμυλου στη Γαρίτσα. Η καταστροφή της πόλης μετά το 31 π.Χ. από τον Αγρίππα δεν επέτρεψε στην αρχαιολογική έρευνα να εντοπίσει περαιτέρω στοιχεία για τις ρωμαϊκές οικίες του

βόρειου τμήματος του νησιού. Μέσα από τη μελέτη των ρωμαϊκών οικιών της Κέρκυρας προκύπτουν δύο κατηγορίες, οι οικίες που αποτελούσαν μέρη ενός οικιστικού συγκροτήματος ή συνόλου και οι αγρεπαύλεις (*villae rusticae*). Η οικοδόμηση οικιστικών συγκροτημάτων στην περιοχή της αρχαίας πόλης πραγματοποιείται πιθανώς για την εξοικονόμηση χώρου και τη συγκέντρωση των Ρωμαίων πολιτών εντός του πολεοδομικού αστικού τοπίου της πόλης της Κέρκυρας διευκολύνοντας την πρόσβαση στα κτίρια δημόσιου χαρακτήρα, αλλά και στο λιμάνι του Αλκίνοου και του Υλλαϊκού. Η περίπτωση των ρωμαϊκών αγρεπαύλεων (*villae rusticae*) είναι με τη σειρά της αξιοπρόσεκτη λόγω του συνδυασμού τόσο ιδιωτικών όσο και επαγγελματικών χώρων. Η επιλογή θέσης για την οικοδόμηση μιας *villa rustica* καθορίζεται από την οικονομική κατάσταση του γαιοκτήμονα και την κοινωνική κατάσταση του ίδιου και του νοικοκυριού του. Το πρόσφορο έδαφος του νησιού και η πλούσια βλάστηση, έθεταν τις βάσεις για τη συγκρότηση μιας ρωμαϊκής αγρέπαυλης. Αναφορικά με τα ρωμαϊκά εργαστήρια της Κέρκυρας δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες. Το γεγονός όμως ότι τα κατάλοιπα των εργαστηριακών χώρων εντοπίστηκαν μαζί με τα κατάλοιπα υπολειμμάτων πρώτων υλών όπως ο πηλός, ο χαλκός και ο σίδηρος, κυρίως στο Φιγαρέτο και στη Στρατιά Κανονιού, ενισχύουν την άποψη περί ύπαρξης της «εργατοτεχνικής συνοικίας» της πόλης εκεί, η οποία βάσει και των κινητών ευρημάτων, βρισκόταν σε χρήση μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Ταφές εντοπίζονται κυρίως στο βόρειο τμήμα της αρχαίας πόλης, στην περιοχή του Ανεμόμυλου, με τη θέση του ρωμαϊκού νεκροταφείου να βρίσκεται εκτός των τειχών της πόλεως, τηρώντας τους ηθικούς κανόνες της ταφής των νεκρών. Το γεγονός ότι εντοπίστηκαν λείψανα προγενέστερων ταφών κάτω από τα κατάλοιπα των ρωμαϊκών ταφών, είναι ένα στοιχείο που υποδηλώνει ότι η περιοχή χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για την ταφή των νεκρών. Συμπεραίνεται ότι η τυπολογία των ρωμαϊκών τάφων που εντοπίστηκαν τόσο στην περιοχή του Ανεμόμυλου, όσο και στο βόρειο τμήμα της Κέρκυρας, δηλαδή στην Κασσιόπη, δεν ακολουθεί κάποιο συγκεκριμένο μοτίβο. Οι ταφές διαμορφώθηκαν με βάση τις ανάγκες της οικογένειας του νεκρού και της κοινωνικής του θέσης. Επίσης, οι περιπτώσεις τάφων κοντά σε κτίρια μπορεί να συνδεθεί είτε με την έλλειψη χώρου ταφής των νεκρών, είτε ακόμη με την επιθυμία της σύνδεσης του νεκρού με τον οίκο.

Μέσα από την ερμηνεία των γλυπτών ευρημάτων της Κέρκυρας που χρονολογούνται στη Ρωμαϊκή περίοδο, γίνεται αντιληπτό ότι η λατρεία επικεντρώνεται στον Απόλλωνα, το Δία την Αφροδίτη και το Διόνυσο. Οι κυρίαρχες μορφές είναι

εκείνες των θεών, οι οποίες αποτυπώνονται τόσο σε κεφαλές όσο και σε αγάλματα, η λειτουργία των οποίων είναι κυρίως διακοσμητική, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του αγάλματος της Αφροδίτης Κνιδίας (Venus Knidia) που εντοπίστηκε στα λουτρά της Παλαιόπολης. Η προβολή των γλυπτών έργων στη δημόσια σφαίρα είναι μια πρακτική που αυξάνεται σημαντικά κατά τον 1^ο αιώνα μ.Χ. Χαρακτηριστική είναι η υιοθέτηση κλασικιστικών στοιχείων, τα οποία προέρχονται από την ελληνική τέχνη και τα οποία αναπαράγονται πάνω σε ρωμαϊκά αντίγραφα, αναδεικνύοντας τις τεχνικές και τα χαρακτηριστικά γνωστών Ελλήνων γλυπτών του 4^{ου} αιώνα π.Χ., όπως εκείνα του Πραξιτέλη και του Λεωχάρη. Η είσοδος της λατρείας των ανατολικών θεοτήτων, όπως ο Σέραπις και η Ίσις στην Κέρκυρα εδραιώνεται σημαντικά δημιουργώντας ένα αμιγώς θρησκευτικό κέντρο των Ρωμαίων.

Όλα τα παραπάνω συνθέτουν μια οργανωμένη εικόνα για το δημόσιο και ιδιωτικό βίο στην Κέρκυρα των ρωμαϊκών χρόνων. Η κατάσταση διατήρησης των περισσότερων ρωμαϊκών καταλοίπων σε συνδυασμό με τα κινητά ευρήματα, συγκροτούν την εικόνα της Κέρκυρας των Ρωμαϊκών χρόνων μέχρι την προσάρτηση του νησιού στο Ανατολικό Ρωμαϊκό Κράτος το 395 μ.Χ.

Βιβλιογραφία

- Αγαλλοπούλου, Π. 1976. Ανασκαφές, Κέρκυρα. Φιγαρέτο (οικ. Κωνστ. Μ. Δημησιάνου), *ΑΔ* 31, *Χρονικά*, Β2, 230-232.
- Αλεβίζου, Ε. 2010. *Ψηφιδωτά με εικονιστικές παραστάσεις σε θέρμες της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (αδ. διδ. διατριβή).
- Alexis, A. 2003. *The Settlement Evolution of Ancient Kerkyra, Early Iron Age to c. 500 B.C. MA*. King's College London. London.
- Appian, «The Civil Wars», επιμ. Mendelssohn, L. Leipzig. Teubner 1879.
- Arvanitidou, I. 2016. «Roman Baths in the Ionian Islands and along the Ionian Coast». Στο *International Conference. The Baths and the Sea. II – VIII century AD. Rome (3-4 November 2016)*. Rome.
- Βαζοβάνου, Α. 2000. Οικόπεδο Παχή, *ΑΔ* 55, *Χρονικά*, Β1, 644-647.
- Βαζοβάνου, Α. 2001-2004. Οικόπεδο Παχή, *ΑΔ* 56-59, *Χρονικά*, Β'5, 213-214.
- Bengtson, H. 1991. *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος: από τις απαρχές μέχρι τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία*. μτφρ Γαβρίλη, Α. Αθήνα.
- Bounia, E. 2009. *Rural Landscape Change in Northern Kerkyra from the Fifth Century BC to the Late Roman Period*, University of Leicester (μεταπτ. εργ.).
- Bouras, C. 2011. «On the Urbanism of Roman Harbours: The Evolution of Space Organization in Harbours of the Aegean Sea». Στο *Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean from Antiquity to the Byzantine Period: Recent Discoveries and Current Approaches. Band 2: Deutsches Archäologisches Institut*, Uppsala, 669-679.
- Γκειβανίδου, Μ. 2014. *Εικονιστικά αγάλματα στα θέατρα και τα ωδεία των ανατολικών επαρχιών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (αδ. διδ. διατριβή).
- Clark, N. 2015. *Aphrodite and Venus in Myth and Mimesis*. Cambridge.

- Δοντάς, Γ. 1966. Αρχαία Κατεχόμενα υπό Ιδιωτών, *ΑΔ* 21, *Χρονικά*, Β2, 330.
- Δοντάς, Γ. 1966. Mon Repos: Δ' Έκθεσις Πεπραγμένων, Ναός, *ΑΔ* 21, *Χρονικά*, Β2, 317-320.
- Δοντάς, Γ. 1968. Mon Repos: Δ' Έκθεσις Πεπραγμένων, Ναός, *ΑΔ* 21, *Χρονικά*, Β2, 317-320.
- Evangelidis, V. 2014. «Agora and Fora: Developments in the central public space of the cities of Greece during the Roman Period», *BSA*, 109, 335-356.
- Ζάχος, Κ. 2015. *Αρχαιολογικός Οδηγός Νικόπολης: Περιδιάβαση στο ιστορικό, ιερό και αστικό τοπίο. Μνημεία της Νικόπολης* 10. Αθήνα.
- Farrington, A. 1992. «The introduction and spread in roman bathing in Greece». Στο *Roman Baths and Bathing: Proceedings of the First International Conference on Roman Baths, 30 March-4 April 1992. Bath. Journal of Roman Archaeology* 37, London, 57-65.
- Freely, J. 2014. *The Ionian Islands: Corfu, Cephalonia, Ithaka and Beyond*. I. B. Tauris: London,.
- Hansen, I.L. 2011. “Between Atticus and Aeneas: The making of a colonial elite at Roman Butrint”. Στο *An Offspring from Roman Colonies in the First Century on Their Foundation*, επιμ. Sweetman, R. 85-96.
- Hasaki, E. & Raptis, K. 2016. ‘Roman and Byzantine ceramic kilns in Greece (1st – 15th c. CE) Continuities and changes in kiln typology and spatial organization of production’. Στο *Quadreni di Archeologia*, Genova. 213-230.
- Καλλιγιάς, Π. Γ. 1969. Αρχαιολογικός χώρος Παλαιόπολεως, *ΑΔ* 24, *Χρονικά*, Β2, 260-264.
- Καλλιγιάς, Π.Γ. 1973. Ρωμαϊκή Έπαυλη στις Μπενίτσες, *ΑΔ* 28, *Χρονικά*, Β2, 423.
- Καλλιπολίτης, Β.Γ. 1955. Ανασκαφή ἐν Παλαιόπολει της Κέρκυρας, *ΠΑΕ* 110, 189-190.
- Καλλιπολίτης, Β.Γ. 1959. Ανασκαφή ἐν Παλαιόπολει της Κέρκυρας, *ΠΑΕ* 114, 114-118.

- Καλλιπολίτης, Β.Γ. 1960. Άνασκαφή ἐν Παλαιοπόλει, *ΑΔ* 16, *Χρονικά*, Β2, 210.
- Καλλιπολίτης, Β.Γ. 1961. Άνασκαφή Παλαιοπόλεως Κέρκυρας, *ΠΑΕ* 116, 120-128.
- Κάντα-Κίτσου, Α. 1992. Οικόπεδο Αγγελικής, Δωροθέας και Στυλιανής Καμπίτση, *ΑΔ* 47, *Χρονικά*, Β, 338-340.
- Κάντα-Κίτσου, Α. 2001-2004. Άι-Ντρια. Αγρόκτημα Στ. Ζερβού, *ΑΔ* 55-59, *Χρονικά*, Β1, 224-225.
- Καπώνης, Α. 2020. *Οι κορινθιακές αποικίες περί τον Αμβρακικό Κόλπο από την ίδρυσή τους έως και την εποχή του Φιλίππου Β΄*, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. (διδ. διατρ.).
- Kourkoumelis, D. 1992. 'Corcyrean Amphoras'. *Ενάλια. Annual 1990. Hellenic Institute of Marine Archaeology* II, 42-46.
- Κώστογλου-Δεσπίνη, Κ. 1971. Άνασκαφικά εργασία και περισυλλογαί. Κέρκυρα. Κασσιόπη, *ΑΔ* 26, *Χρονικά*, Β2, 347-349.
- Κώστογλου-Δεσπίνη, Κ. 1971. Παλαιόπολις, *ΑΔ* 26, *Χρονικά*, Β2, 349-351.
- Λάζαρη, Κ. Ρήγιнос, Γ. Σπανοδήμος, Χ. & Τζωρτζάτου, Α. 2018. «Άνασκαφικές έρευνες στα οικόπεδα του Δικαστικού Μεγάρου και του «Λυρικού Θεάτρου» στη Βόρεια Νεκρόπολη της Αρχαίας Κέρκυρας (2000-2007)». Στο *Πρακτικά: Το Αρχαιολογικό Έργο της Βορειοδυτικής Ελλάδας και τα νησιά του Ιονίου, Ιωάννινα 10-14 Δεκεμβρίου 2014*, Ιωάννινα, 705-714.
- Lancaster, L. C. 2015. *Innovative Vaulting in the Architecture of the Roman Empire: 1st to 4th Centuries C.E.* Cambridge.
- Lamprou, V. Palli, O. & Riginos, G. 2016. «Local elites in West Roman Greece: The evidence from Thesprotia and Preveza». Στο *Official Power and Local Elites in the Roman Provinces*. επιμ., Varga, R & Rusu-Bolindeț, V. London, 1-16.
- Mirick, H. 1933. «The Large Baths at Hadrian's Villa». *Memoirs of the American Academy in Rome* 11, 119-126.
- Μπονέλου, Ε. 2018. «Η οργάνωση της κατοικίας στη βόρεια Κέρκυρα βάσει των πρόσφατων άνασκαφικών ερευνών». Στο *Πρακτικά: Το Αρχαιολογικό Έργο της*

Βορειοδυτικής Ελλάδας και τα νησιά του Ιονίου, Ιωάννινα 10-14 Δεκεμβρίου 2014, Ιωάννινα, 695-702.

Μπουνιά, Ε. 2016. «Ο ρωμαϊκός οικισμός της Κασσιόπης στη βόρεια Κέρκυρα: Προσέγγιση των ιστορικών και αρχαιολογικών δεδομένων». Στο *Ι΄ Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Κέρκυρα 30 Απριλίου 2014-04 Μαΐου 2014, Κερκυραϊκά Χρονικά τομ. IV*, Κέρκυρα, 293-305.

Μπουνιά, Ε. (2019). «Από την ελληνιστική αγρέπαυλη και τη ρωμαϊκή villa στα νεότερα αρχοντικά της κερκυραϊκής υπαίθρου: η κατοικία ως σύμβολο κοινωνικής ισχύος». Στο *ΙΑ΄ Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο. Επτανησιακός βίος και Πολιτισμός. Κεφαλονιά, 21-25 Μαΐου 2018*, Κεφαλλονιά, 419-426.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1982. Ανεμόμυλος. Χώρος του εργοστασίου Δεσύλλα, *ΑΔ 38 Χρονικά, Β2*, 253-254.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1985. Αχαράβη. Οικόπεδο Ξαγοράρη, *ΑΔ 40, Χρονικά, Β*, 226-228.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1986. Ανεμόμυλος, Οικόπεδο Κοκοτού, *ΑΔ 41, Χρονικά, Β*, 125-129.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1986. Κασσιόπη, *ΑΔ 41, Χρονικά, Β*, 122-124.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1986. Οικόπεδο Θ. Ξαγοράρη, *ΑΔ 41, Χρονικά, Β*, 122.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1987. Οικόπεδο Κασφίκη, *ΑΔ 42, Χρονικά, Β1*, 340-341.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1988. Περιοχή Παλαιοπόλεως: Οικόπεδο Κασφίκη, *ΑΔ 43, Χρονικά, Β1*, 342.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1989. Οικόπεδο Κασφίκη, *ΑΔ 44, Χρονικά, Β2*, 298-299.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1991. Κέρκυρα (περιοχή αρχαίας πόλεως): Οικόπεδο Κουρμουλή, Κασφίκη, Κατέχη, Αρταβάνη, Κοκοτού, *ΑΔ 46, Χρονικά, Β1*, 254-255.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1995. Παλαιόπολη, *ΑΔ 50, Χρονικά, Β2*, 431-435.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 1996. Παλαιόπολη, *ΑΔ 51, Χρονικά, Β1*, 404-407.

Πρέκα-Αλεξανδρή, Κ. 2010. *Οι αρχαιότητες της Κέρκυρας*, Αθήνα.

- Rives, J. 1994. «Venus Genetrix Outside Rome». *Phoenix* 48, 294-306.
- Ρήγιнос, Γ. 1999. Ινστιτούτο Ελαίας, *ΑΔ* 54, Χρονικά, *Β1*, 493-494.
- Ρήγιнос, Γ. & Σπανοδήμος, Χ. 2009. «Εμπορικές σχέσεις και ανταλλαγές της αρχαίας Κέρκυρας με βάση τα πρώτα πορίσματα των αρχαιολογικών ερευνών στο οικόπεδο του Λυρικού Θεάτρου». *Η' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Κύθηρα 21-25 Μαΐου 2006*, Πρακτικά, Τόμ. Ι, Κύθηρα, 372-381.
- Rhomaïos, K. (1925). «Les premières fouilles de Corfou». *BCH* 49, 190-218.
- Sabino, R. 2017. «Statue of the Aphrodite of Knidos». *Roman Art at the Art of Institute of Chicago*, 1-9.
- Šašel Kos, M. 1997. «Appian and Dio on the Illyrian Wars of Octavian». *ZA* 47, 187-198.
- Šašel Kos, M. 2015. «Corcyra in Strabo's Geography». *Prospettive Corciresi a cura di Claudia Antonetti ed Edoardo Cavalli*, Venezia 1-24.
- Scirpo, P. D. 2015. «Η χαμένη Μεγάλη Ελλάδα». Στο *Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα του Σήμερα: μνημεία και άνθρωποι σε κρίση. Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου 19-20 Μαρτίου 2015*, Αθήνα 41-49.
- Σουχλέρης, Λ. 2010. «Αγροικίες και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις στην Ασεατική χώρα της νότιας Αρκαδίας και στη Βελμινάτιδα χώρα της βορειοδυτικής Λακεδαίμονος». Στο *Villae Rusticae: Family and Market-Oriented farms in Greece under Roman rule, Proceedings of an international congress held at Patrai, 23-24 April 2010*, Μελετήματα 68, Πάτρα 344-361.
- Σπετσιέρη-Χωρέμη, Α. 1980. Στρατιά (Οικόπεδο Βουτσελά), *ΑΔ* 35, Χρονικά, *Β2*, 355-358.
- Τζουβάρα-Σούλη Χ., 1984, «Λατρεία του Απόλλωνα Αγυιέα στην Ήπειρο», *Δωδώνη* 13, 427-442.
- Φίλης, Κ. 2016. *Η Κέρκυρα στην αρχαία ελληνική ιστοριογραφία*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο (διδ. διατρ.).
- Von Hesberg, H. 2009. *Ρωμαϊκή Αρχιτεκτονική*, μτφρ. Παπαγεωργίου, Π.& Στεφανίδου-Τιβερίου, Θ. Θεσσαλονίκη.

- Φάκλαρη, Υ. 1999. Οδός Ναυσικάς (Ο.Τ. 559Α, οικόπεδο «Δήμητρα Α.Ε.»), *ΑΔ* 54, *Χρονικά*, *Β1*, 488-490.
- Waywell, S. E. 1979. «Roman Mosaics in Greece». *AJA* 83, 293-321.
- Χατζηνικολάου, Κ. 2007. *Οι λατρείες των Θεών και των Ηρώων στην άνω Μακεδονία κατά την αρχαιότητα (Ελίμεια, Εορδαία, Ορεστίδα, Λυγκηστρίδα)*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (διδ. διατρ.).
- Χωρέμης, Α. 1977. Ανασκαφές, *ΑΔ* 32, *Χρονικά*, *Β2*, 181-182.
- Χωρέμης, Α. 1979. Ανασκαφικές εργασίες, *ΑΔ* 34, *Χρονικά*, *Β1*, 263-264.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1. Πηγή: Barrington 2000, χάρτης 54.

Χάρτης 2. Πηγή: Acheson, Davis, Hayes, Hoti, Pojani, Stocker 2003, εικ. 1 σελ. 42.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1. Πηγή: Alexis 2003, εικ. 8d.

Εικόνα 2. Πηγή: Καλλιγιάς 1969, 263 σχέδ. 3.

Εικόνα 3. Πηγή: Χάρτης google earth.

Εικόνα 4. Πηγή: Καλλιπολίτης 1961, 121 και εικ. 1.

Εικόνα 5. Πηγή: Ρήγιнос 1999, εικ. 3 σελ. 493.

Εικόνα 6. Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 1996, 405 και σχέδ. 1.

Εικόνα 7. Πηγή: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=6282 (Τελευταία πρόσβαση 10/10/2021).

Εικόνα 8. Πηγή: Καλλιγιάς 1973, πίν. 384 δ-ε.

Εικόνα 9. Πηγή: Χάρτης google earth.

Εικόνα 10. Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 1985, σχέδ. 1 σελ. 227.

Εικόνα 11. Πηγή: Μπουνιά 2019, εικ. 8 σελ. 430.

Εικόνα 12. Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 1990, σχέδ. 9 σελ. 315.

Εικόνα 13. Πηγή: Πηγή: Χάρτης google earth.

Εικόνα 14. Πηγή: http://paleopolis.ba.iac.cnr.it/?page_id=9&lang=el (Τελευταία πρόσβαση: 11/11/2021).

Εικόνα 15. Πηγή: Καλλιγιάς 1969, σχέδ. 3 σελ. 265.

Εικόνα 16. Πηγή: Καλλιγιάς 1969, πίν. 263δ.

Εικόνα 17. Πηγή: Κώστογλου-Δεσπίνη 1971, ΠΑΕ 1971, πίν. 333δ.

Εικόνα 18. Πηγή: Καλλιγιάς 1973, σχέδ. 2 σελ. 422.

Εικόνα 19. Πηγή: Καλλιγιάς 1973, πίν. 363 α.

Εικόνα 20. Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 1989, πίν. 96 α.

Εικόνα 21. Πηγή: Κάντα-Κίτσου 1992, σχέδ. 4 σελ. 339.

- Εικόνα 22.** Πηγή: (http://paleopolis.ba.iac.cnr.it/?page_id=9&lang=el Τελευταία πρόσβαση 13/11/2021).
- Εικόνα 23.** Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, εικ. 114 σελ. 101.
- Εικόνα 24.** Πηγή: Χάρτης google earth.
- Εικόνα 25.** Πηγή: Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, σχέδ. 5 σελ. 357.
- Εικόνα 26.** Πηγή: Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, πίν. 207 ε.
- Εικόνα 27.** Πηγή: Βαξοβάνου 2001-2004, εικ. 13 σελ. 646.
- Εικόνα 28.** Πηγή: (<https://atcorfu.com/roman-baths/> Τελευταία πρόσβαση: 16/11/2021).
- Εικόνα 29.** Πηγή: Μπουνιά 2019, εικ. 6 σελ. 429.
- Εικόνα 30.** Πηγή: Χάρτης google earth.
- Εικόνα 31.** Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 1989, σχέδ. 3 σελ. 208.
- Εικόνα 32.** Πηγή: Χάρτης google earth.
- Εικόνα 33.** Πηγή: Σπετσιέρη-Χωρέμη 1980, σχέδ. 3 σελ. 354.
- Εικόνα 34.** Πηγή: Αυγερινού-Καραμάνου 2000, εικ. 15 σελ. 648.
- Εικόνα 35.** Πηγή: Τοπογραφικό διάγραμμα αρχαιολογικού χώρου Κασσιόπης. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με Α.Π. 405ΑΑΠ18122012. (Τελευταία πρόσβαση: 22/09/2021).
- Εικόνα 36.** Πηγή: Δοντάς 1966, εικ. 338 γ.
- Εικόνα 37.** Πηγή: Καλλιπολίτης 1959, 119. ΠΑΕ 1959, πίν. 103.
- Εικόνα 38.** Πηγή: Πηγή: http://paleopolis.ba.iac.cnr.it/?page_id=9&lang=el (Τελευταία πρόσβαση: 10/10/2021).
- Εικόνα 39.** Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 1991, πίν. 99 α.
- Εικόνα 40.** Πηγή: SNG Copenhagen 251; BMC 591. J.P. Righetti Collection, 7220; Ex Auctiones 29 (12 June 2003), lot 282.
- Εικόνα 41.** Πηγή: Πρέκα-Αλεξανδρή 2010, εικ. 89, σελ. 64.
- Εικόνα 42.** Πηγή: de Ridder 1895, εικ. XVI και XVII.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ

I. ΧΑΡΤΕΣ

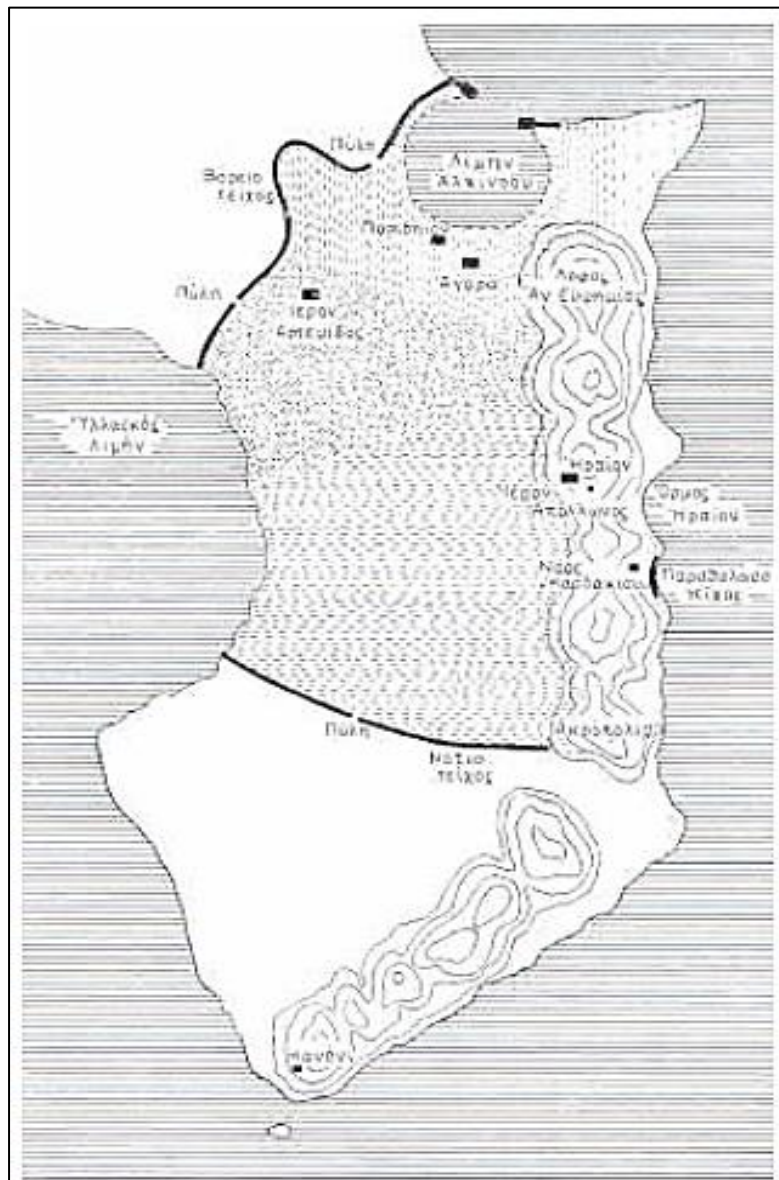

Χάρτης 1. Η θέση της Κέρκυρας σε σχέση με τις θεσπρωτικές ακτές και την Ιλλυρία.

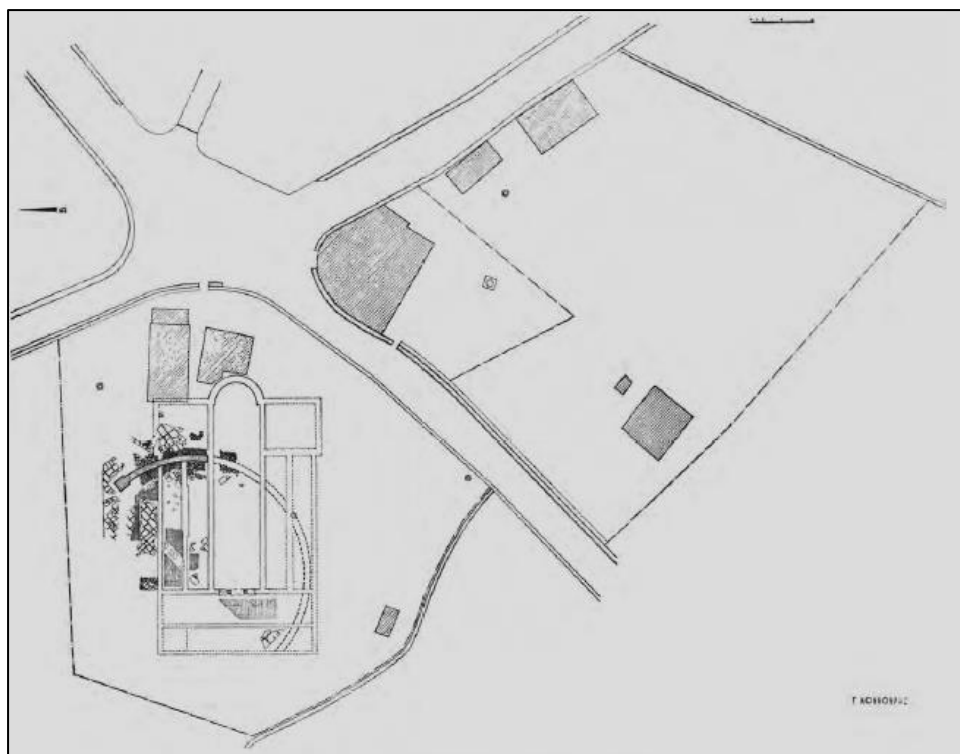

Χάρτης 2. Οι ακτές της Ιλλυρικής χερσονήσου. Η θέση της Επιδάμνου (Δυρράχιο).

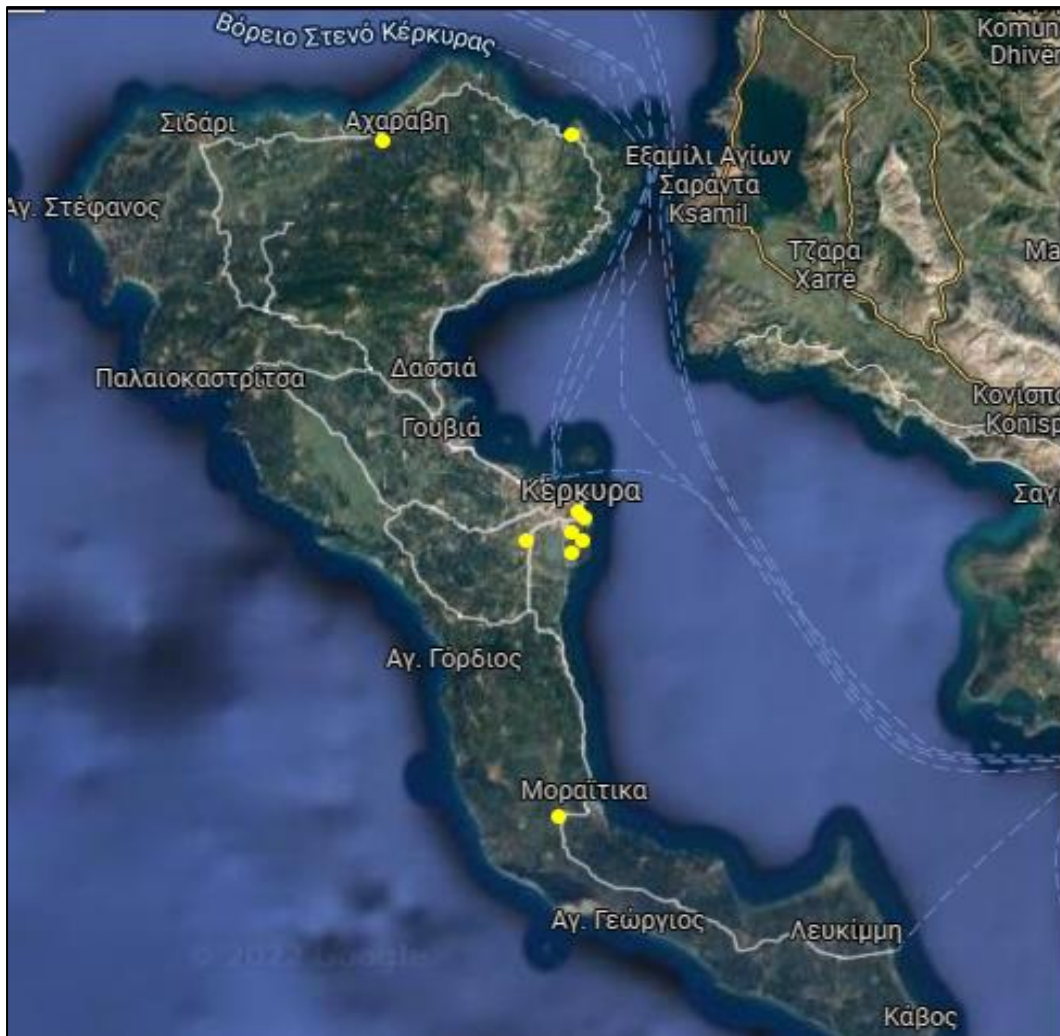
II. ΕΙΚΟΝΕΣ

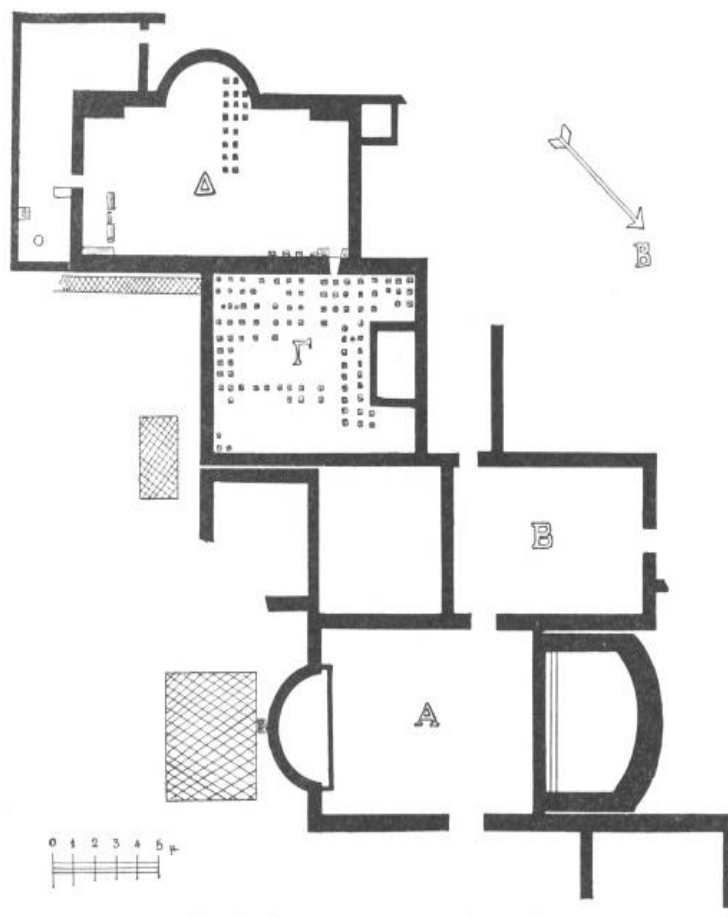
Εικόνα 1. Τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας.

Εικόνα 2. Τοπογραφικό σχέδιο της Παλαιόπολης.

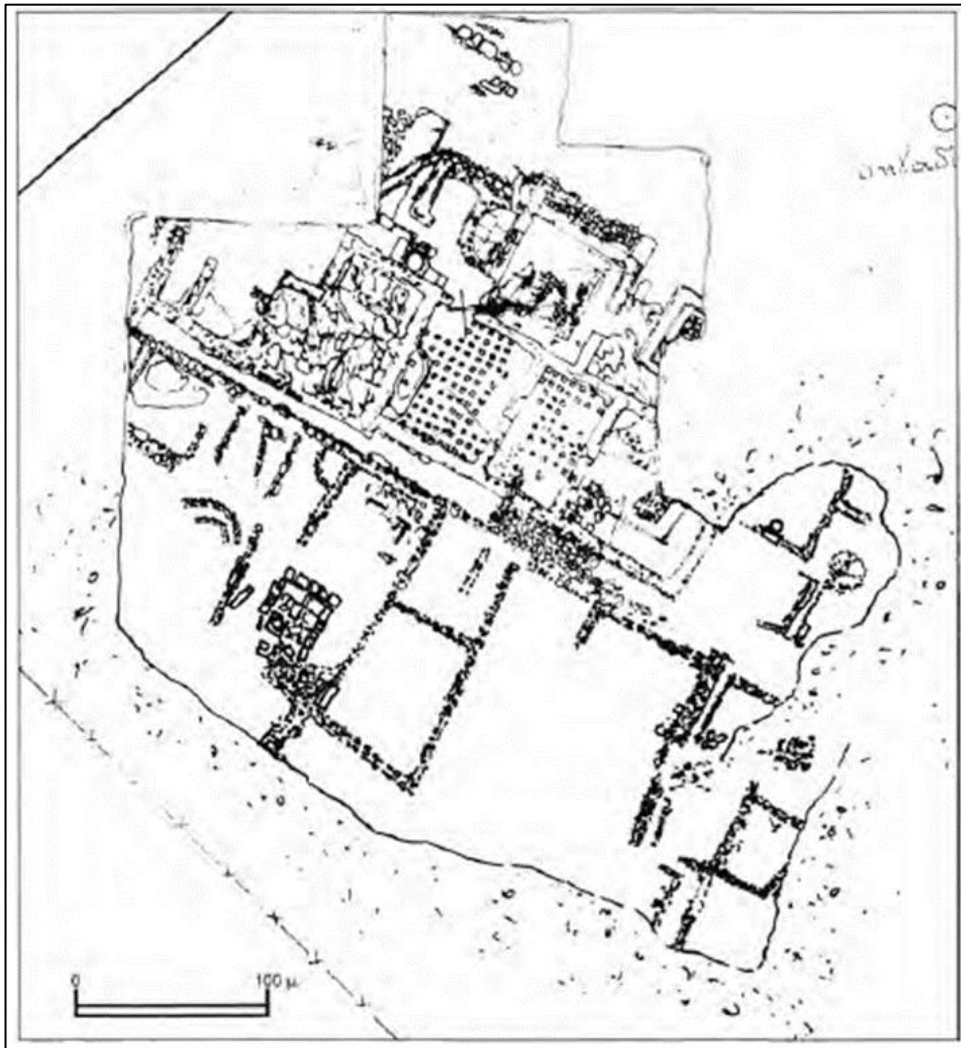
Εικόνα 3. Θέσεις εντοπισμού ρωμαϊκών δημοσίων κτιρίων.

Εικόνα 4. Κάτοψη του ρωμαϊκού βαλανείου της Παλαιόπολης.

Εικόνα 5. Ψηφιδωτό δάπεδο του ρωμαϊκού βαλανείου Παλαιόπολης.

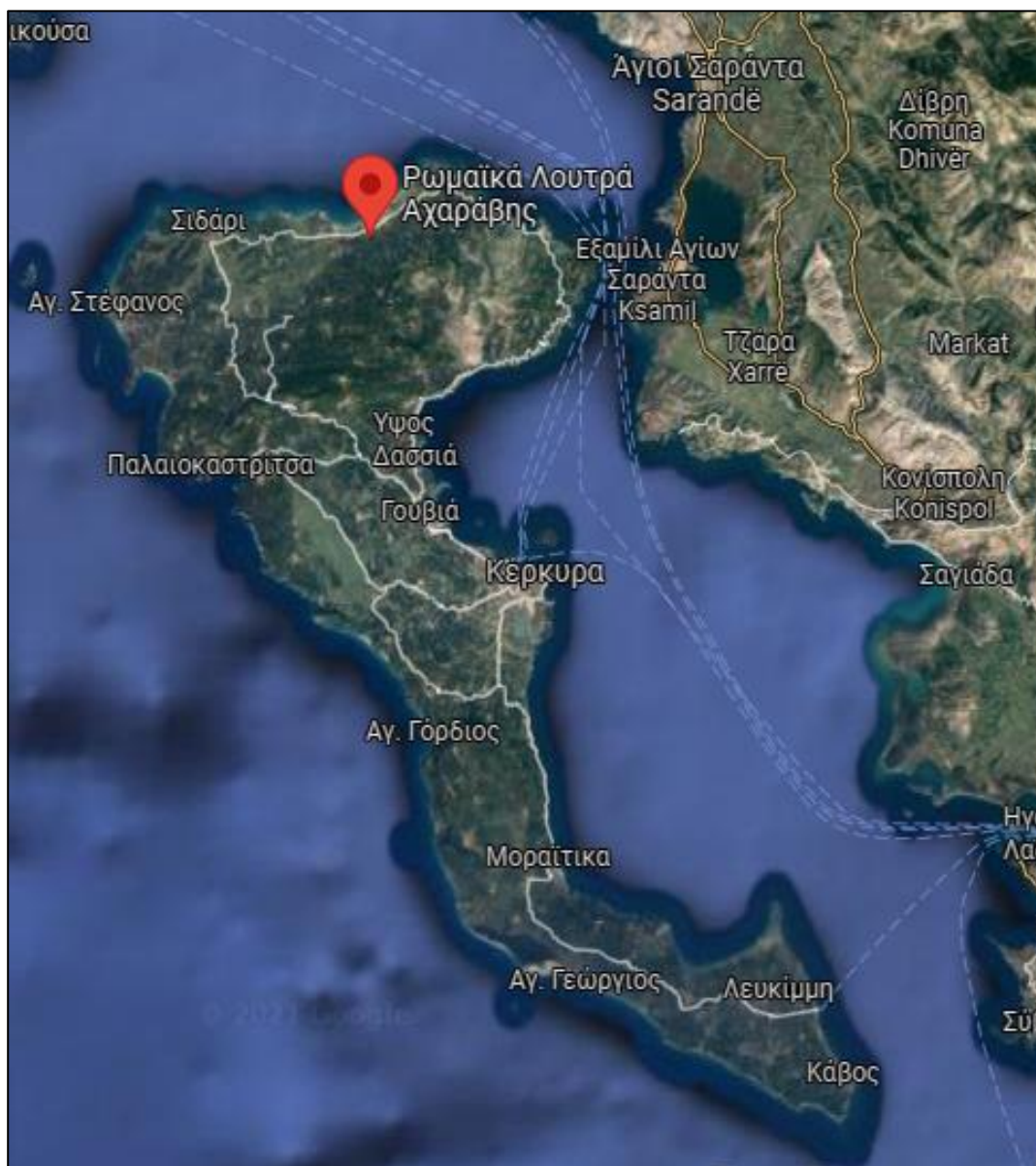
Εικόνα 6. Κάτοψη των υστερορωμαϊκών λουτρών Παλαιόπολης.

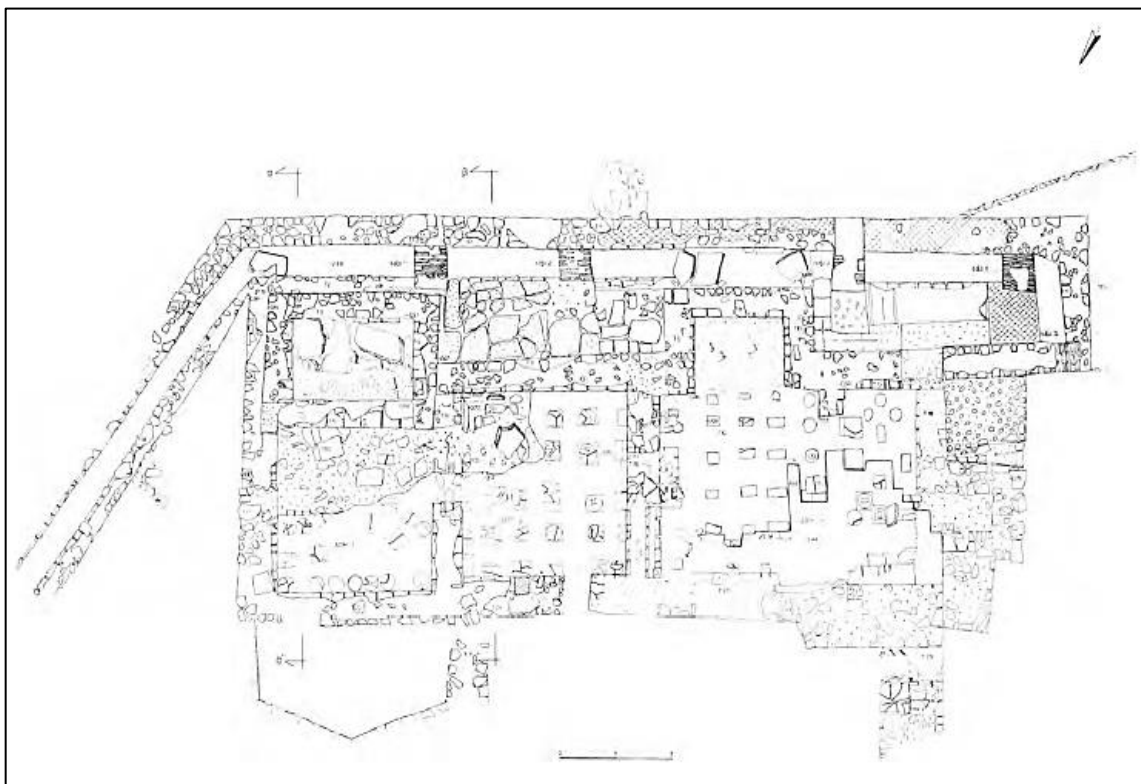
Εικόνα 7. Τα λουτρά της υστερορωμαϊκής περιόδου στην Παλαιόπολη, 1^{ος}–2^{ος} αιώνας μ.Χ.

Εικόνα 8. Αγωγός από τα υστερορωμαϊκά λουτρά της Παλαιόπολης.

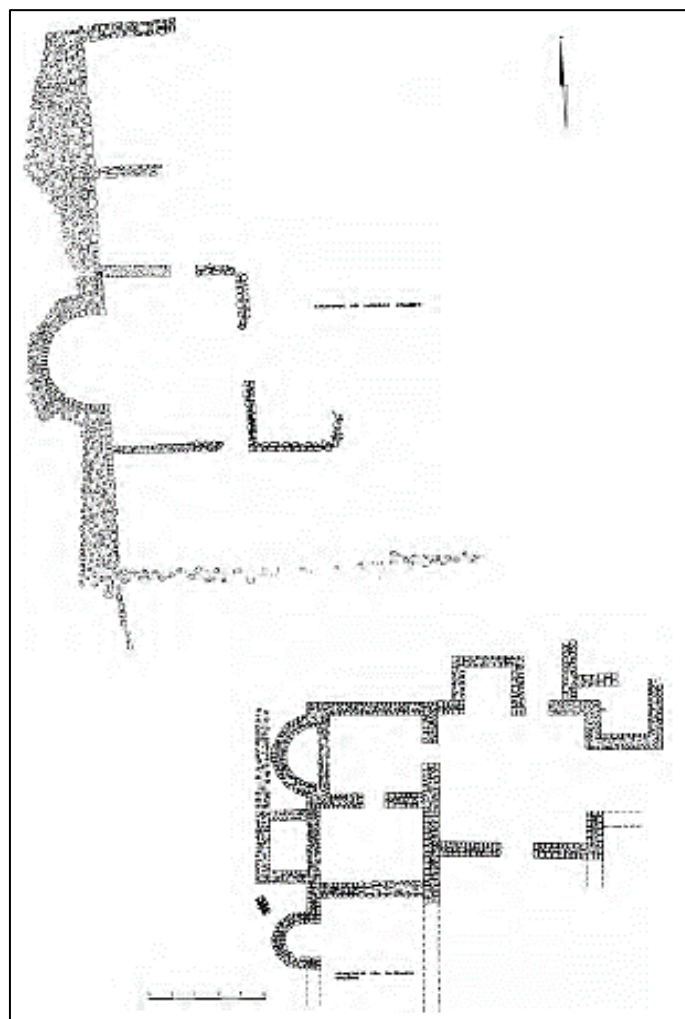
Εικόνα 9. Θέση των ρωμαϊκών λουτρών Αχαράβης.

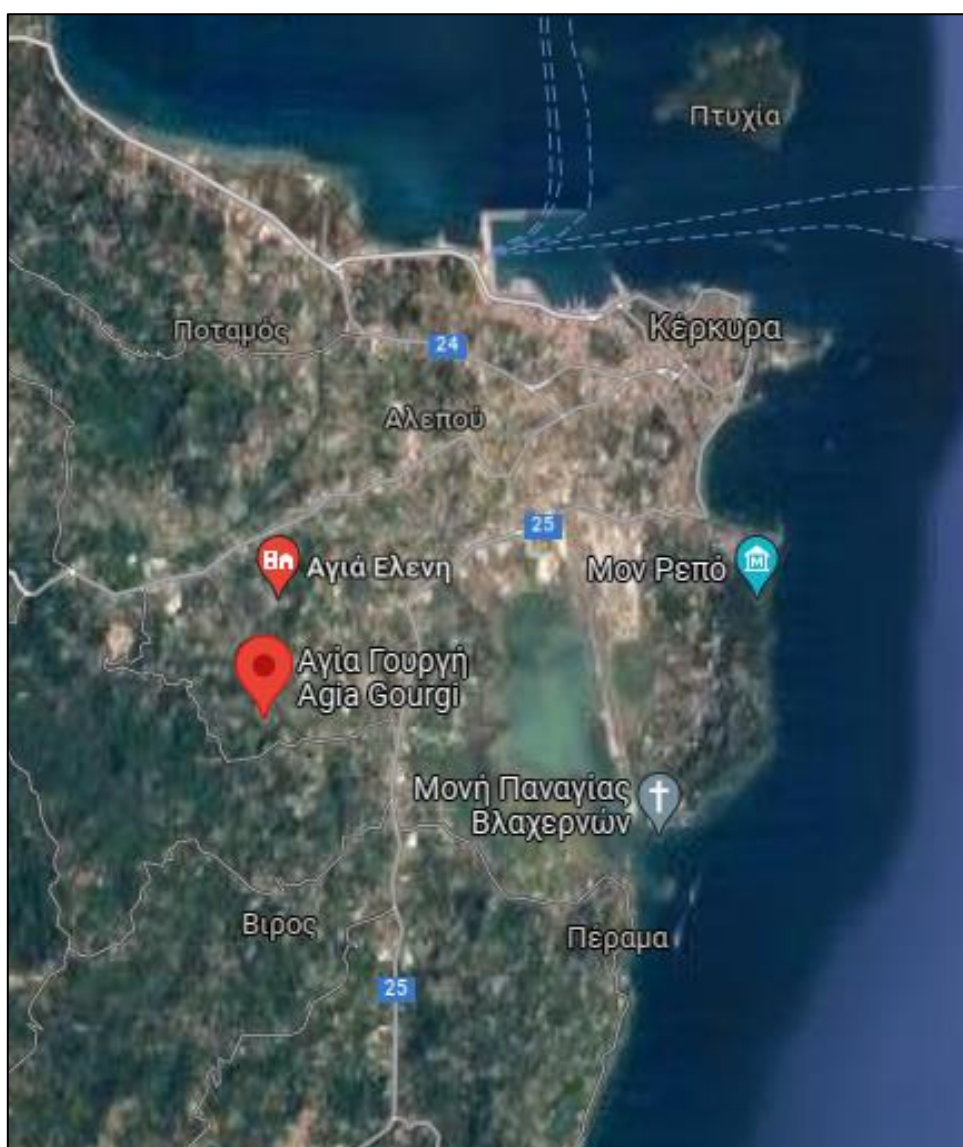
Εικόνα 10. Κάτοψη ρωμαϊκών λουτρών στη θέση «Σκάλλες» Αχαράβης.

Εικόνα 11. Τοξοστοιχίες του κτιστού αγωγού απορροής των ρωμαϊκών λουτρών στη θέση «Σκάλλες» Αχαράβης.

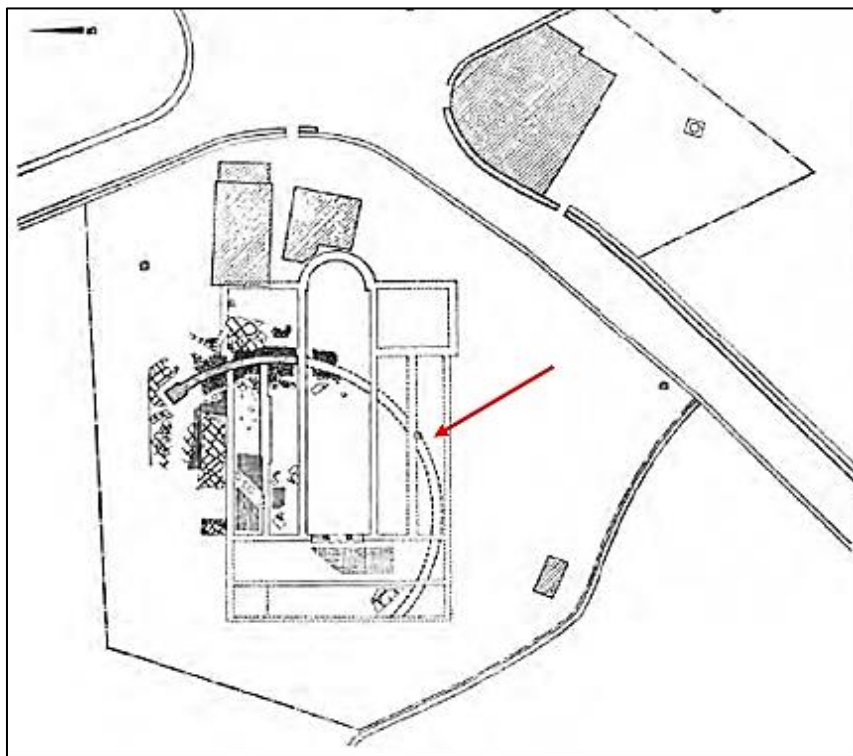
Εικόνα 12. Κάτοψη ρωμαϊκών λουτρών και έπαυλης στα Μωραΐτικα.

Εικόνα 13. Θέση του ρωμαϊκού υδραγωγείου στην Αγία Γουργή.

Εικόνα 14. Ημικυκλικό οικοδόμημα που ταυτίστηκε με το ρωμαϊκό ωδείο της πόλης της Κέρκυρας.

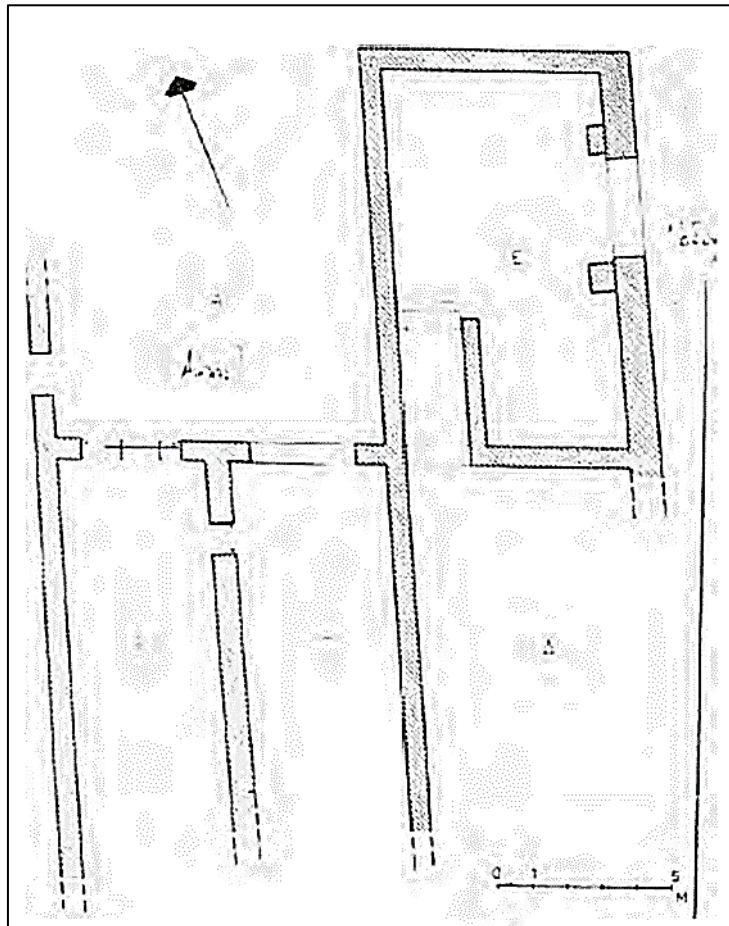
Εικόνα 15. Κάτοψη του ρωμαϊκού ωδείου κάτω από τα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Ιοβιανού στην Παλαιόπολη.

Εικόνα 16. Κορινθιακό κιονόκρανο από το ρωμαϊκό ωδείο της Παλαιόπολης.

Εικόνα 17. Μαρμάρινη τιμητική επιγραφή Ρωμαίου στρατηγού από το ρωμαϊκό ωδείο της Παλαιόπολης.

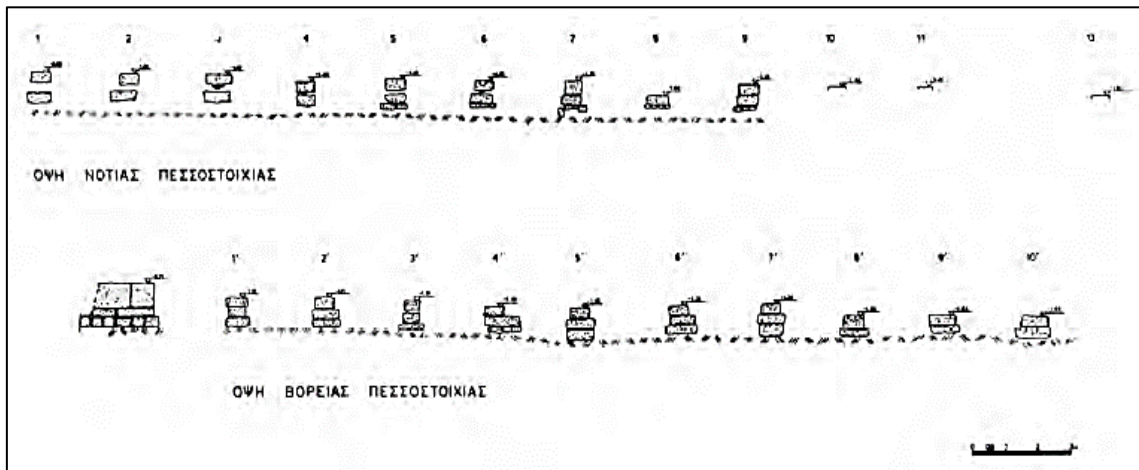
Εικόνα 18. Κάτοψη νεωρίου ή ναυτικής εγκατάστασης, 2^{ος} – 3^{ος} αιώνας μ.Χ.

Εικόνα 19. Λίθινο κατώφλι νεωρίου, 2^{ος} – 3^{ος} αιώνας μ.Χ.

Εικόνα 20. Ξύλινη τροχαλία πλοίου από την περιοχή του Ανεμόμυλου (Οικόπεδο Αθηναγόρα Καββάδα 15

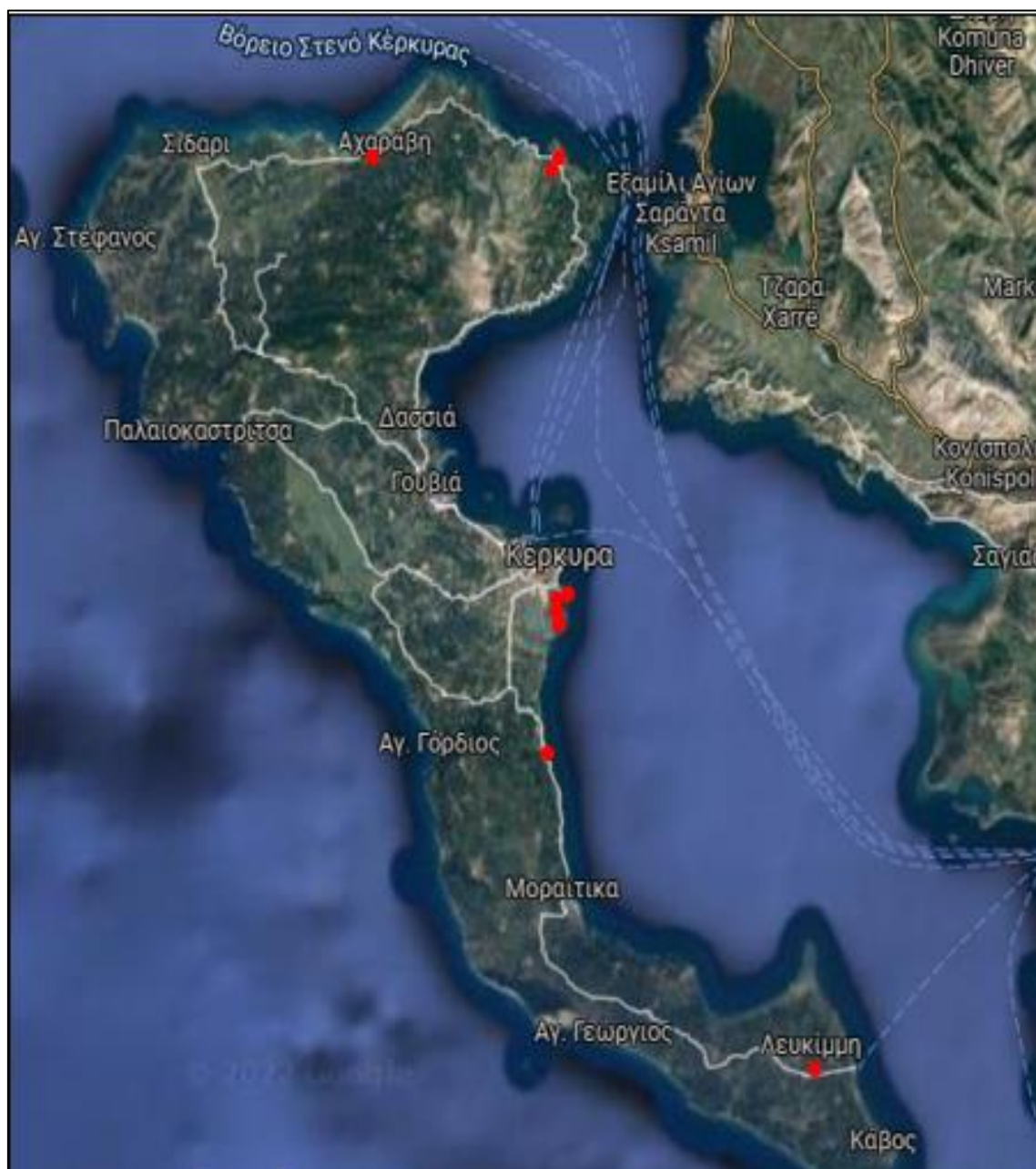
Εικόνα 21. Οι πεσσοστοιχίες της νότιας και της βόρειας πλευράς του νεωσοίκου του Υλλαϊκού λιμένα.

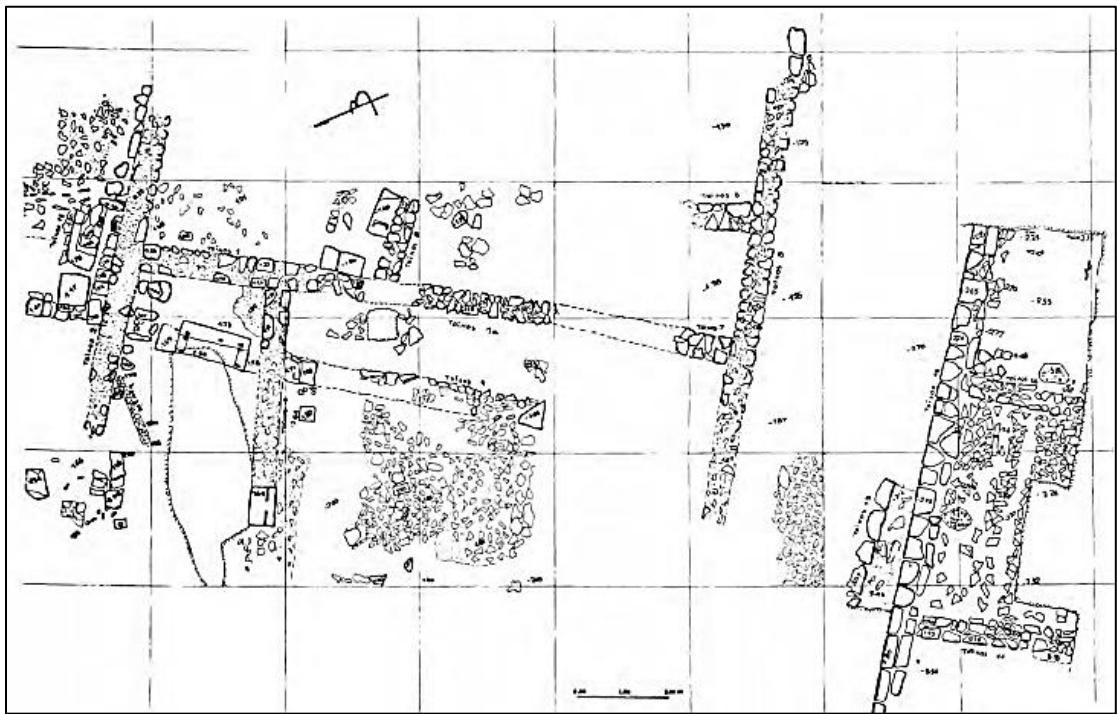
Εικόνα 22. Οι πεσσοστοιχίες του νεωσοίκου του Υλλαϊκού λιμένα.

Εικόνα 23. Κίονας και βάση της ρωμαϊκής στοάς στην Παλαιόπολη.

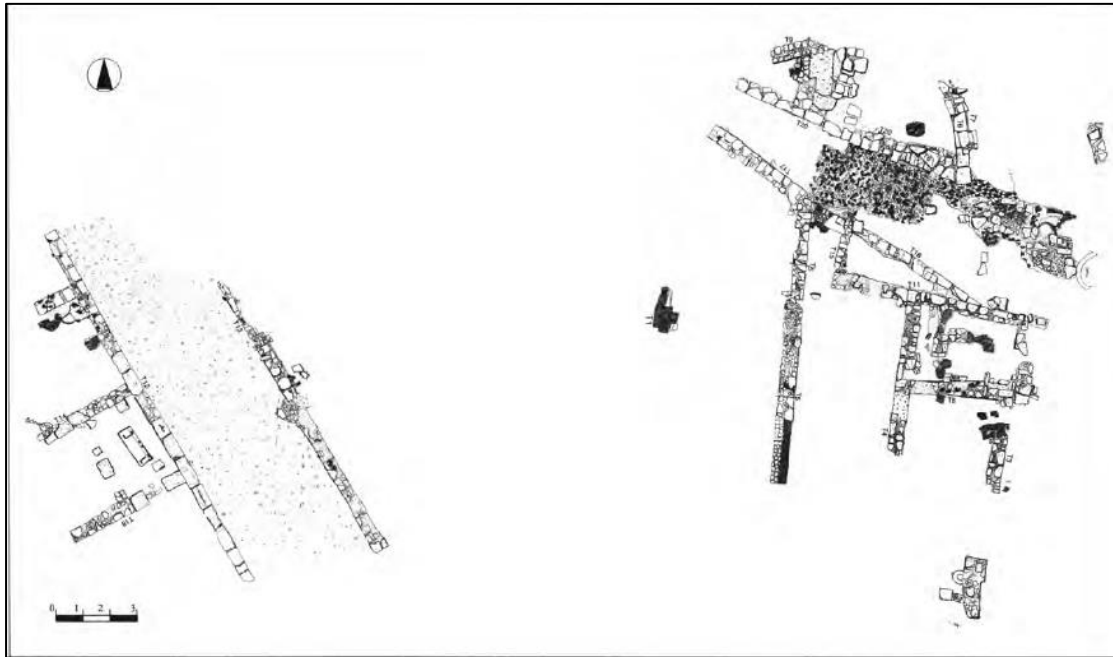
Εικόνα 24. Θέσεις των αποκαλυφθέντων ρωμαϊκών οικιών.

Εικόνα 25. Κάτοψη ρωμαϊκής οικίας, οικόπεδο Βουτσελά, Στρατιά Κανονιού.

Εικόνα 26. Ασημένιο περίπλοτο ελληνιστικών χρόνων από τα ερείπια οικίας στη Στρατιά Κανονιού.

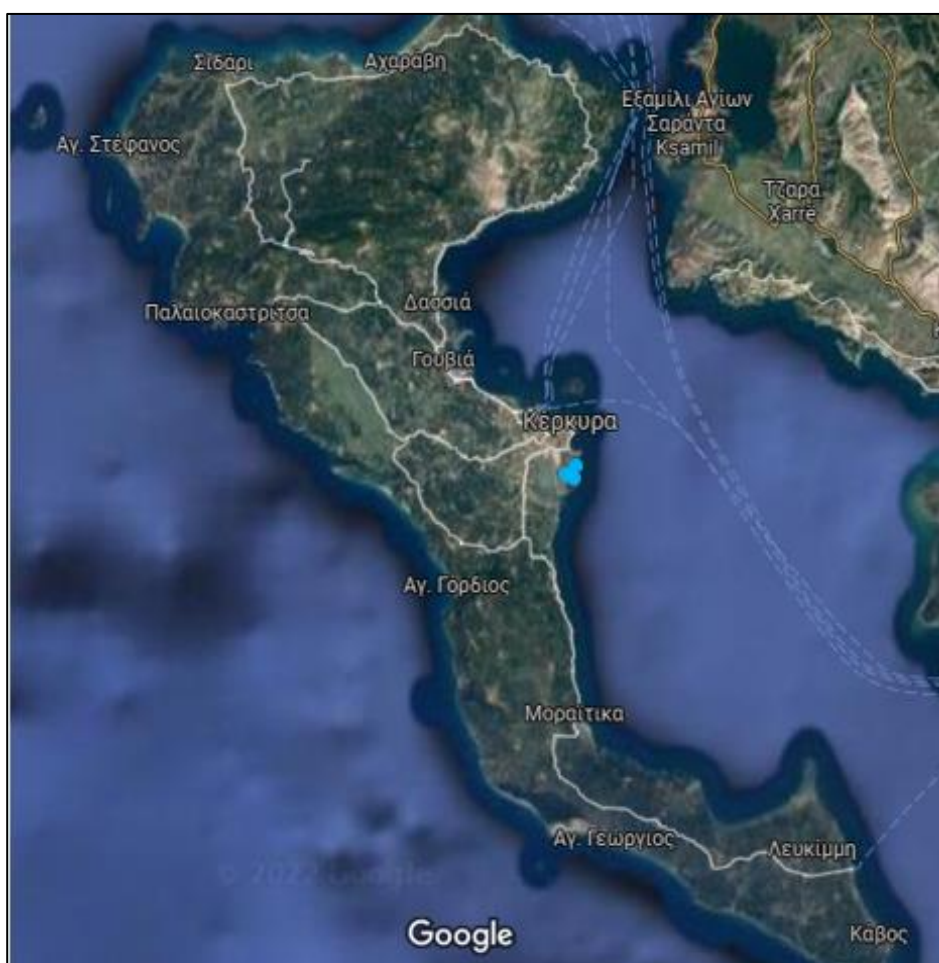
Εικόνα 27. Κάτοψη οικιστικού συγκροτήματος στο οικόπεδο Παχή στο Κανόνι.

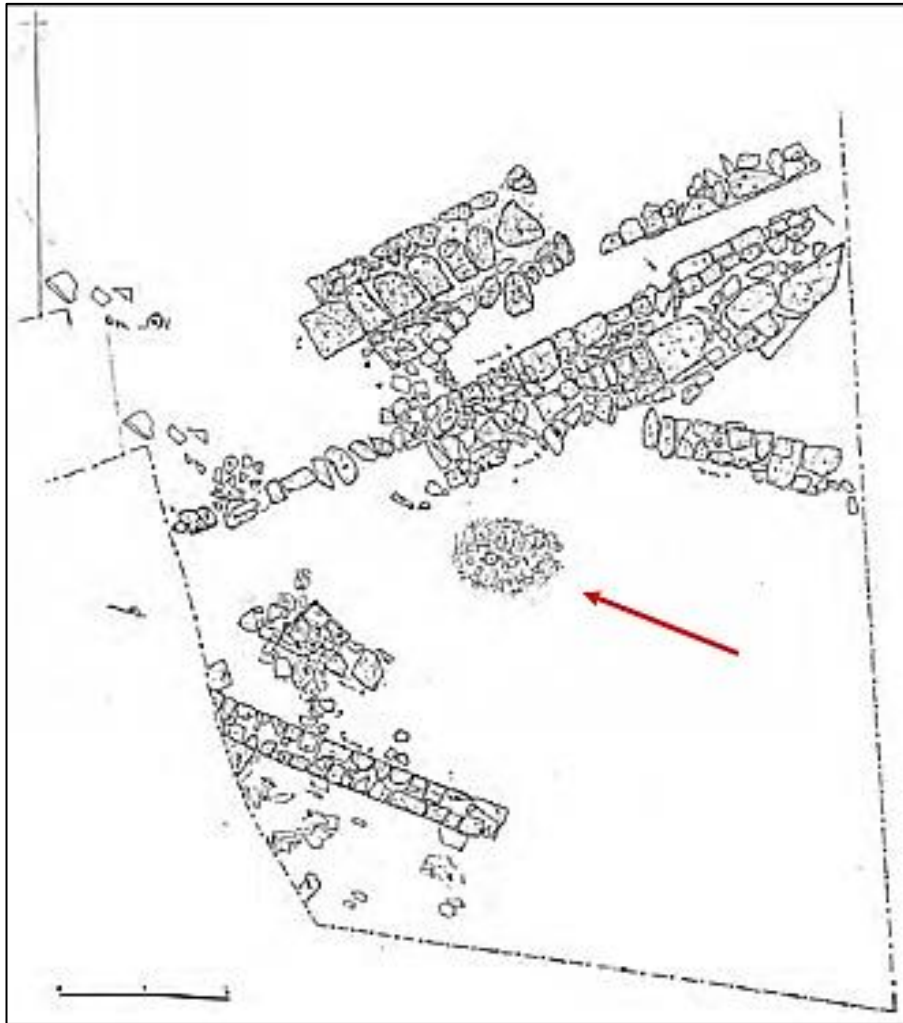
Εικόνα 28. Θόλος από τα λουτρά της ρωμαϊκής έπαυλης στις Μπενίτσες.

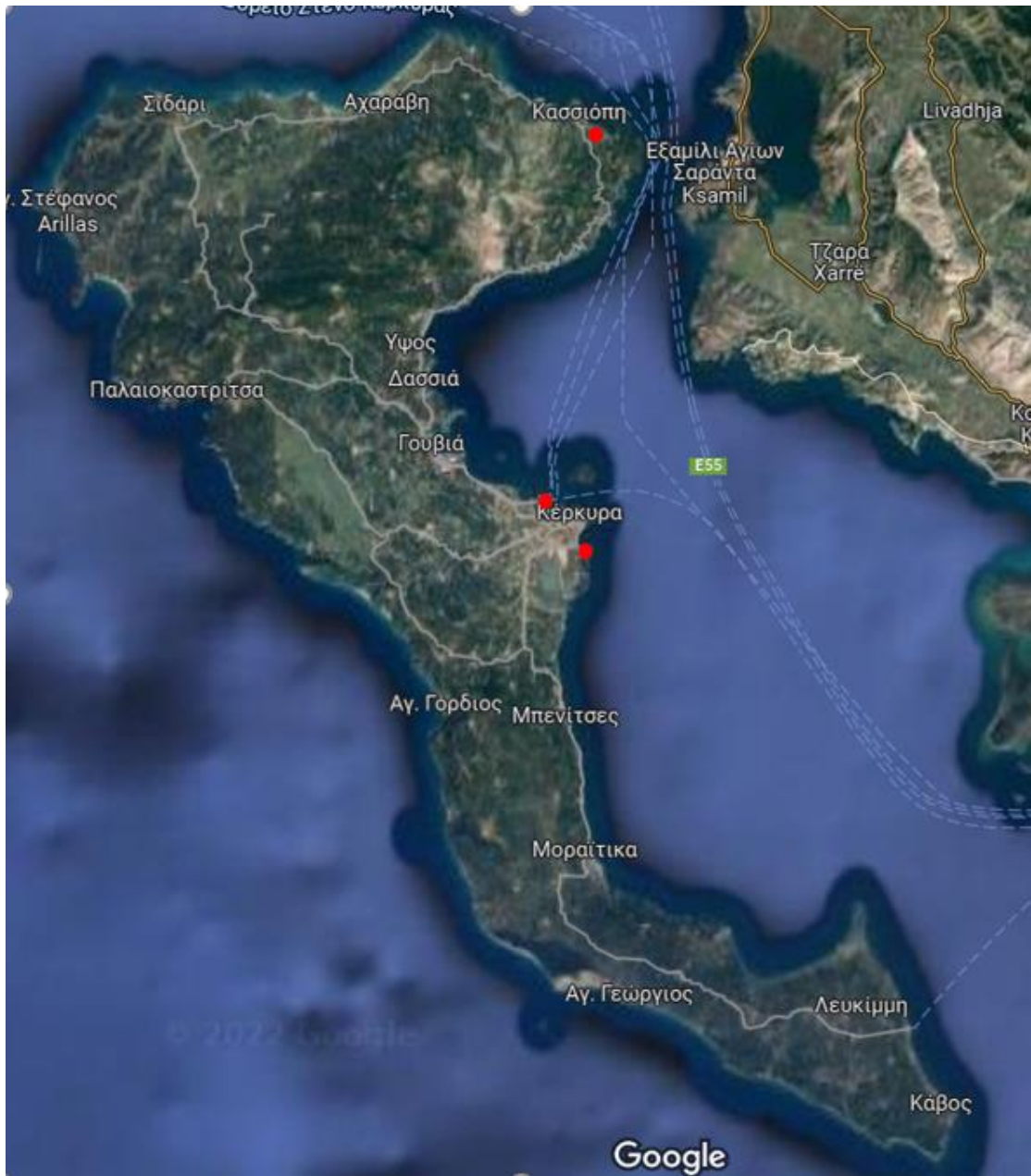
Εικόνα 29. Ίχνη ενσφράγιστου αμφορέα από αγρέπαυλη στην περιοχή της Λευκίμμης (νότια Κέρκυρα).

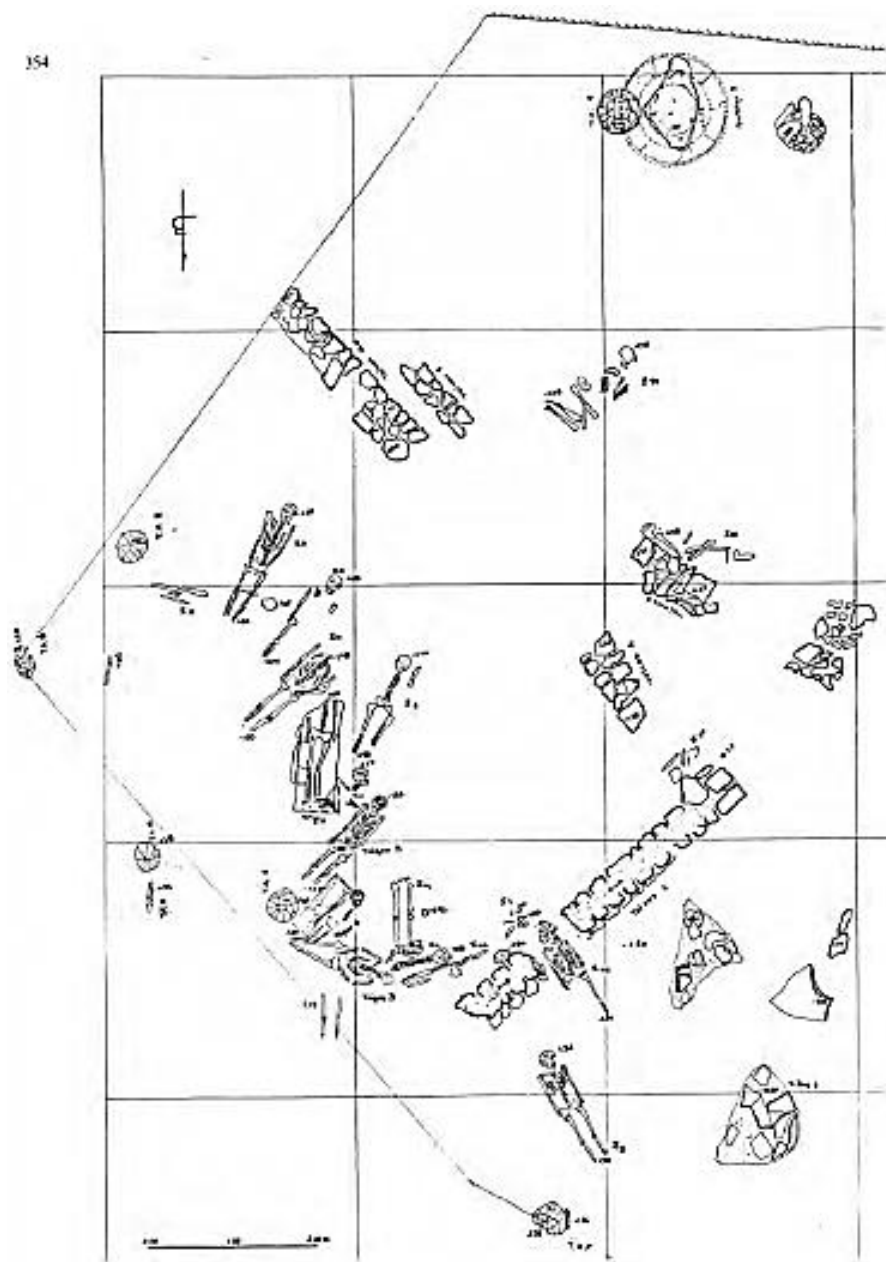
Εικόνα 30. Θέσεις των ρωμαϊκών εργαστηρίων.

Εικόνα 31. Κάτοψη ανασκαφής 1984 του κεραμικού εργαστηρίου και του αποθέτη στη Στρατιά Κανονιού.

Εικόνα 32. Θέσεις των ρωμαϊκών νεκροπόλεων Κέρκυρας.

Εικόνα 33. Κάτοψη του αρχαίου νεκροταφείου της Γαρίτσας.

Εικόνα 34. Οι τάφοι της Ρωμαϊκής και Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου στον Ανεμόμυλο.

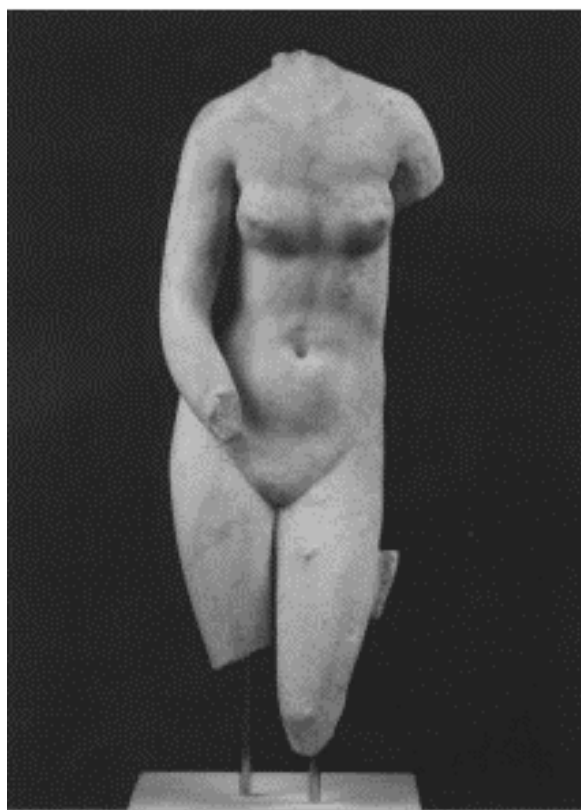
Εικόνα 35. Πιθανή θέση του ρωμαϊκού νεκροταφείου Κασσιόπης.

Εικόνα 36. Μαρμάρινη κεφαλή Απόλλωνα (2^{ος}-3^{ος} αιώνας μ.Χ.).

Εικόνα 37. Μαρμάρινη κεφαλή θεού Διονύσου (Lieber Pater).

Εικόνα 38. Μαρμάρινος κορμός της Αφροδίτης Κνιδίας, ρωμαϊκό αντίγραφο του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 39. Τμήμα κορμού μαρμάρινου αγάλματος Αφροδίτης από τα ρωμαϊκά λουτρά της Παλαιόπολης.

Εικόνα 40. Ε: Δίας Κάσιος ένθρονος προς τα αριστερά.

Ο: Αγρέας ιστάμενος ανάμεσα από δύο κίονες κρατών κέρας προς τα αριστερά.

18mm (5.30 γρ., 7h).

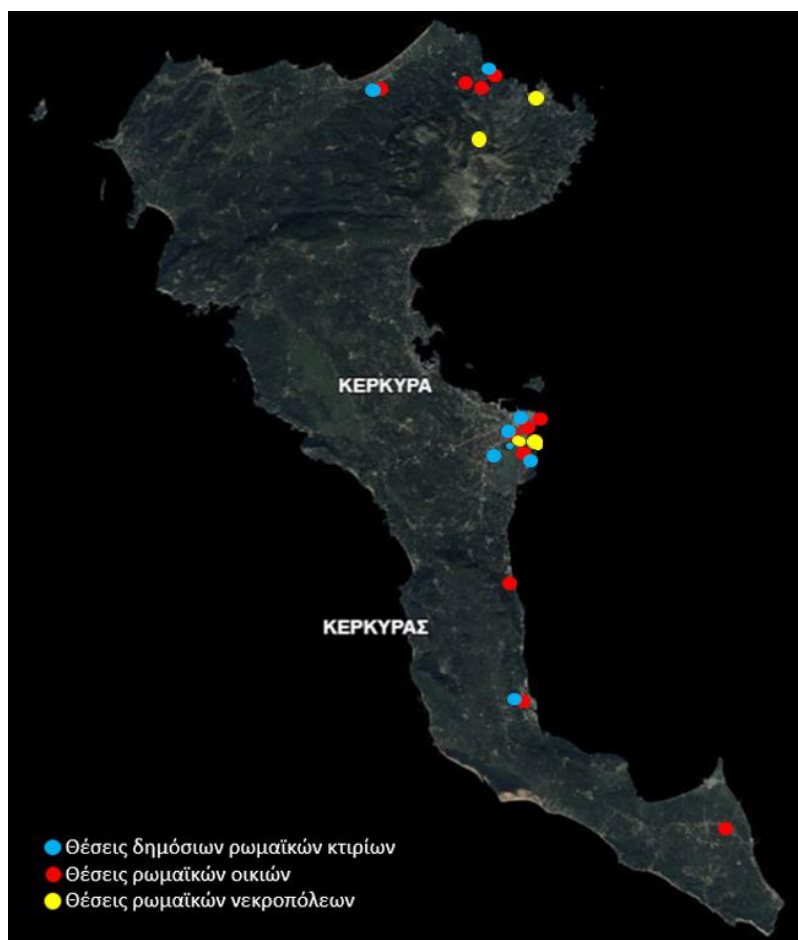
SNG Copenhagen 251; BMC 591. J.P. Righetti Collection, 7220; Ex Auctiones 29 (12 June 2003), lot 282

Εικόνα 41. Ανάθημα από το Ιερό του Καρδακίου. Η Κυβέλη εντός ενός διπλού μαρμάρινου ναϊκού οικοδομήματος.

Εικόνα 42. Χάλκινο ειδώλιο Ίσιδος από την Κασσιόπη. 1^{ος} αιώνας μ.Χ. (αρ. ευρ. Χ 7413).

Εικόνα 43. Συγκεντρωτικός χάρτης με τις θέσεις των ρωμαϊκών καταλοίπων στην Κέρκυρα.

Υπέθνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.

